

KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA KÜRTLERİN TÜRKİYE MEDYASI ALGISI

Bu rapor ABD Büyükelçiliği'nin desteği ile hazırlanmıştır. İçerik sorumluluğu DİTAM'a aittir ve herhangi bir şekilde ABD Büyükelçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

©Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi'nin izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA KÜRTLERİN TÜRKİYE MEDYASI ALGISI 2022

DİTAM YÖNETİM KURULU

Mehmet VURAL
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
M. Beşir YILMAZ
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Barış YAVUZ
Mehmet KAYA
Şeyhmus DİKEN

Proje Danışmanı

Doç. Dr. Sevilay ÇELENK

Proje Ekibi

Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Araştırma Şirketi

Rawest Araştırma

Kürtçe Çeviri

Serkan DELİDERE

İngilizce Çeviri

www.bordotercume.com

Tasarım

Archetype CREATIVE
www.archetypecreative.co

Baskı

A Grafik Creative Solutions

İçindekiler

1. Giriş	5
1.1. Kurumsal ve Akademik Araştırmalar Kapsamında Kürt Sorunu ve Medya	7
1.2. Kürt Sorunu Bağlamında Medya ve İfade Özgürlüğü	11
1.3. İktidar Medyasının Yaratılma Süreci ve Artan Baskılar	13
1.4. Kürtçe Yayınlar ve Kürt Medyası, Kapatılan Radyo ve Televizyonlar	15
1.5. Türkiye'nin Basın ve İfade Özgürlüğü Tablosu	17
1.6. Değerlendirme	18
2. KÜRT GAZETECİ, HUKUKÇU VE SİVİL TOPLUM TEMSİLCİLERİNİN TÜRKİYE MEDYASI ALGISI	20
2.1. Medyanın Önemi	21
2.1.1. Çatışma/Kutuplaşma ve Barış/Uzlaşma Eksenlerinde Türkiye'de Medya	21
2.2. 1990'lı Yıllarda Medya ve Kürt Meselesi	29
2.3. Çözüm Süreci'nde Medyanın Yaklaşımı	30
2.4. Çözüm Süreci'nden Bugüne	35
2.5. Gelecek: Beklenti ve Öneriler	38
3. KÜRT YURTTAŞLARA GÖRE TÜRKİYE MEDYASI	40
3.1. Medya Tüketim Örüntüleri	42
3.2. Haber Tüketim Örüntüleri	44
3.3. Medyaya ve Habere Duyulan Güven	48
3.4. Medyanın Sorunları	51
3.5. Doksanlı Yıllar ve Çözüm Süreci	52
4. SONUÇ	57
5. KAYNAKLAR	60
EK 1. Katılımcı listesi	64

DİTAM'dan

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM) 2010 yılında aydın ve yazarların bir araya gelmesiyle oluşturulmuş bir düşünce kuruluşudur. DİTAM, başta Diyarbakır'da olmak üzere, ekonomik, sosyal ve siyasal konular hakkında uzmanlar vasıtasıyla araştırmalar yaparak konu hakkında açık ve ayrıntılı bilgiye erişmeyi ve bu bilgi ışığında sorunların çözümüne katkı sunmayı hedefler.

Kürt Sorunu Bağlamında Kürtlerin Türkiye Medyası Algısı araştırması da DİTAM'ın bu hedefler doğrultusunda yürüttüğü bir çalışmadır. Çalışmamızın çerçevesi, Türkiye medyasının Kürt sorununa tarihsel yaklaşımının Kürtler tarafından nasıl algılandığını anlamaya çalışmak, bu yaklaşımın Kürt sorunu ve toplumsal barış çerçevesindeki sonuçlarını değerlendirmek ve bu değerlendirmeyi kamuoyuyla paylaşmakla sınırlıdır.

Araştırmamız yurttaş yararını, hakikate yaklaşmayı ve gazetecilik ilkelerine uymayı gözetmekten uzak iktidar yanlısı medya politikalarının, Kürt sorunu örneğinde olduğu gibi, sorunların çözümsüzlüğe mahkum edilmesindeki rolünü de tartışıyor. Kürt yurttaşlar, Türkiye medyasının yayın politikalarına ve haberlerine yılların tecrübesi neticesinde maalesef güven duymuyor, bu medyaya ve yapılan haberciliğe oldukça temkinli ve mesafeli yaklaşıyor.

Saha araştırmamız Kürtlerin Türkiye medyasına yönelik algısı, Türkiye medyasına yönelik güvensizliğin somut nedenleri ve Türkiye medyasının çözüm sürecindeki rolü gibi, üzerinde yeniden düşünülmesi ve dönüştürülmesi için çaba harcanması gereken konulara ışık tutuyor.

Araştırmamızın ortaya koyduğu en somut bilgi; kutuplaşmış, ekonomik, siyasi ve hukuki baskı, sansür ve otosansür altında sıkışıp kalmış bir medya ortamında, barış dilinin güçlenmesinin mümkün olmadığıdır. Araştırma bulguları savaş ve çatışma dilinin terk edilmesinin yolunun siyasi iktidarlar ve sermaye gruplarına olduğu kadar katı ideolojik yaklaşımlara ve politik aidiyetlere mesafeli olmaktan geçtiğini de yeniden teyit ediyor.

Bitirirken, Kürtlerin Kürt sorununa ilişkin Türkiye medyası algısının sadece medyaya değil toplumun geneline bir sorumluluk yüklediğini belirtmek gerekir. Çünkü barışın inşa edilebilmesinin en önemli koşullarından biri de çatışmalı konular hakkında etraflı bilgi sahibi olmaktan geçiyor. Araştırmamızın bu bilgiyi oluşturmaya ve barışa bir nebze katkıda bulunacağını umuyoruz.

YÖNETİM KURULU BAŞKANI

MEHMET VURAL

1.

Giriş

Toplumsal alanda çatışmalı konuların çözümünde olduğu kadar, bizzat çatışmalı durumun gelişmesinde ve derinleşmesinde medyanın rolü, geçtiğimiz yüzyılın tamamında olduğu gibi bugün de önemli bir tartışma konusudur. Medyanın ulusal ya da uluslararası ölçekte belirli coğrafyada yaşanan çatışma konusunda, özellikle hükümetlerle, siyasi iktidarlara veya diğer otoritelerle çatışan aktörlere ve bağımlı ya da ezilen toplum kesimlerine, yer açıp açmadığı bu tartışmaların önemli bir içeriğini oluşturur. Bu kesimlere medyada nasıl yer açıldığı, ilgili aktörlerin eşit ve hakkaniyetli biçimde temsil edilip edilmediği ya da çatışma konusunun siyasetin konjonktürel gereklerinden ayrı ele alınıp alınmadığı dikkatle izlenir ve incelenir.

Örneğin; Güney Afrika'da ırkçı rejimle mücadele süreçlerinde de Kuzey İrlanda'da uzun yıllar sürmüş çatışma sürecinde de Kolombiya'da devlet ile Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC) arasında 52 yıl süren iç çatışmada da yaşananların, medyayla ilişkisi ve medyada yer bulma biçimi birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Sadece çatışmalı dönemlerde değil, İrlandalıların, siyahların, yerlilerin diğer bir deyişle belirli bir coğrafyada siyasi erk tarafından tarihsel olarak baskılanan kesimlerin medyada genel olarak yer bulup bulmadığı, kendi medyalarının olup olmadığı, ya da medyada istihdam imkânları her zaman üzerinde durulan ve değerlendirme ihtiyacı hissedilen konulardır. Çünkü bu konular, baskılanan ya da varlıkları ret veya inkar edilen kesimlerin ikincilleştirme ya da bağımlı olma konumunu kavramak bakımından anlamlı veriler sunar.

Medya; demokratik, çoğulcu ve barışçıl bir toplumsal düzenin ve kamusalılığın inşa edilmesinde ve muhafazasında hayati bir rol oynar. Özellikle etnik, dini ve kültürel çatışma ve şiddet geçmişine olan toplumlarda şiddetsizlik, barış ve uzlaşma dilinin norm haline gelmesinde gazeteciliğin ve barış gazeteciliğinin üzerine önemli görevler düşmektedir. 1978 tarihli “İrkçilik ve Ayrımcılık Karşısı Temel İlkeler Bildirgesi”nde UNESCO “Kitle İletişim araçları (medya) barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesinde ve ırkçılığa, ırk ayrımcılığına ve savaş kışkırtıcılığına karşı konularına katkı koymak zorundadır” (Aktaran Alankuş, 2016: 17) diyerek bu sorumluluğun altını net bir şekilde çizer. Lynch ve McGoldrick barış gazeteciliğini “editörlerin ve muhabirlerin, hangi hikâyeleri başlığa çekip, onları nasıl işleyeceklerine dair seçimlerinde toplum için fırsatlar doğuracak şekilde düşünmeleri ve çatışmalara şiddet dışı yaklaşımları değerlendirmeleri” (Alankuş, 2016: 20) olarak tanımlar.

Türkiye’de de barış çalışmalarına ve çatışma çözümüne önem veren sivil toplum kurumları ya da akademisyenler dünyanın farklı çatışmaların hüküm sürdüğü bölgelerinde bilhassa devlet ile çatışan etnik, dinsel vs. topluluklar arasındaki çatışma ve barış inşa süreçlerini/deneyimlerini anlamaya önem atfeder. Bu çalışmalarda medyanın çatışmalara nasıl yer verdiğine yönelik özel bir ilgi de vardır. Örneğin Dicle Toplumsal Araştırma Merkezi (DİTAM), çözüm süreci Türkiye’de akamete uğradığı halde bu konudaki çalışmalardan hiç vazgeçmemiş ve diğer birçok önemli girişim yanında, “Toplumsal Barış’ın İnşasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Güney Afrika Deneyimi” başlığı altında 25 Mayıs 2019’da, geniş katılımlı bir toplantı organize etmiştir. Güney Afrika’da barış sürecinin önde gelen siyasetçileri ve sivil toplum alanından isimler davet edilerek deneyim paylaşımı sağlanmıştır. Bu çalışma daha sonra kitap olarak da yayınlanmıştır (DİTAM, 2019).

Bunun gibi, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü’nün (DİSA) yaptığı **Çatışma Çözümü ve Barış İnşası: Dünya Deneyimleri Serisi** kapsamında Nepal ve Sri Lanka deneyimleri incelenmiştir. Sri Lanka’da devlet ile Tamiller arasında süregiden çatışmayla ilgili ikinci çalışmada hükümetin savaşın bir parçası olarak medyayı nasıl kontrol altına aldığına da yer verilir. Bu amaçla “Ulusal Güvenlik İçin Medya Merkezi” kurulduğu belirtilir (Çapan, 2020: 40). Raporda yer alan, “çatışma süresince savaş alanının ulusal ve uluslararası medyaya kapatılması, gazetecilerin baskıya uğraması ve öldürülmesi ile hükümetin savaş süresince çatışma bölgesinde haber akışını kontrol etmek için bir kurum tesis etmesi, çatışmaya dair bilgilerin gözlerden kaçırılmak istendiğini göstermektedir” (2020: 53) cümleleri, bu tür çatışmaların sürdüğü birçok coğrafyada medya üzerindeki baskı ve kontrolleri de genel hatlarıyla anlatma yeteneğine sahip cümlelerdir.

Türkiye’de de çok uzun bir döneme yayılan ve on binlerce insanın kaybına yola açan bir çatışma hali olarak yaşanan “Kürt sorunu” hangi boyutuyla ele alınırsa alınsın, medyanın bu sorundaki rolü güncel politik tartışmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bununla birlikte Kürt sorununun ret, inkar ve asimilasyon politikalarının baskısı altında, süregiden bir eşit yurttaşlık mücadelesi ya da haklar ve özgürlükler mücadelesi boyutunun olduğunu göz ardı ederek, sorunu tümüyle devletin bütünlüğünü ve bekasını tehdit eden bir terör ve güvenlik konsepti etrafında ele alma eğilimleri, medya çalışmalarında da Kürt sorununa açılan yeri daraltan bir etki yaratmıştır.

Bu çalışma söz konusu daralmayı aşmaya çalışan incelemelerden biridir ve medya içerikleri ya da metinlerine değil, Kürt sorunu bağlamında Türkiye medyasına ilişkin Kürt yurttaşların algısını ve düşüncelerini anlamaya odaklanır.

1.1.

Kurumsal ve Akademik Araştırmalar Kapsamında Kürt Sorunu ve Medya

Türkiye medyasında Kürt sorununu inceleyen çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların medyanın sorunun derinleşmesine etki eden yönlerine etraflıca eğilmediği görülebilir. Bundan da öte bu konuda Kürtleri bir “özne” pozisyonunda görerek onların Türkiye medyasının Kürt sorununu ele alışını nasıl değerlendirdiğini, medya algısını ya da medyaya ilişkin duygu ya da düşüncelerinin ne olduğunu sorunsallaştıran kapsamlı bir kurumsal araştırma ya da akademik bir inceleme de mevcut değildir.

Kürt sorunu bağlamında medyanın rolünü etraflıca irdeleyen çalışmalar da oldukça sınırlıdır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı Barış Vakfı, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Diyarbakır Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA) ve Demokratik Gelişim Enstitüsü (DPI) gibi sivil toplum örgütleri tarafından sınırlı imkânlarla yapılmıştır. Özellikle de Kürt sorununun barışçı perspektiflerle ele alınması ve Kürt sorununa ilişkin toplumsal duyarlılığın ya da çözüm arzusunun toplumsallaşmasında medyanın olası katkılarının araştırılmasına ve tartışılmasına ihtiyaç vardır.

Türkiye medyası Kürt sorunu ekseninde düşünüldüğünde, medya pratiklerinin genel olarak siyasi iktidarların soruna ilişkin inkar ve asimilasyon politikalarıyla uyumlu olduğu görülür. Bu uyum çerçevesinde esasen başta anaakım televizyon kuruluşları olmak üzere, geleneksel medyanın gerek kurmaca gerek kurmaca olmayan haber, tartışma gibi içeriklerinde, Kürtleri kimlikleriyle temsil etmeyen, Kürt sorununa bir yer açmayan ve kırk yıllık çatışma ortamı hiç yokmuş gibi davranan bir tutumun, çok uzun yıllar hakim olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Medya, Kürt sorununa yer açtığında da tek yönlü bir propaganda faaliyeti dairesinde kalınmış, konuyu terör ve güvenlik ekseninde ele alarak bu doğrultuda kamuoyunu “bilgilendirmeyi” görev edinen bir anlayış medyaya hakim olmuştur. Bu konudaki medya politikalarında elbette dönemsel değişimler vardır. Özellikle de çözüm süreci döneminde bu güvenlik ve terör konseptinin de sorgulandığı televizyon yayınları yapılmış ya da gazetelerde köşe yazıları ve haberlerle daha özgürlükçü bir söyleme yer açıldığı da olmuştur. Ancak bu değişimlerin, bağımsız bir medya politikası sonucu değil, ancak ve ancak siyasi iktidarın açtığı alan çerçevesinde genişlediğini veya daraldığını söylemek mümkündür.

Bu bağlamda Cuma Çiçek, çözüm sürecinde medya üzerindeki devlet denetimi ve kontrolünün olumlu bir etkiye bulunduğunu gösteren yaklaşımlardan söz eder. Çiçek, Barış Vakfı bünyesinde yapılan **2013-2015 Çözüm Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Raporu**¹ adlı saha çalışması raporunda; medya, ekonomi ve siyaset ilişkilerini de inceler. Büyük sermaye gruplarının sahipliğindeki medya kuruluşlarının kendi çıkarlarının gereği doğrultusunda, siyasi iktidarla uyumlu olduğunu ve dolayısıyla araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların da ifade ettiği gibi çözüm sürecinde, medya devlet hükümet ilişkilerindeki uyuma paralel olarak süreçle ilişkili anaakım medya tavrının da olumlu olduğunu belirtir (Çiçek, 2018: 74). Bununla birlikte bu olumlu perspektifin de yine siyasi iktidarın çözümde sebat ettiği sürece devam ettiği de açıktır. Nitekim bu durum, araştırma kapsamında görüşülen bir STK temsilcisinin ifadesine referansla şu sözlerle ifade edilir: “Genel bir şey olarak medyanın dili evet, görece olarak çok daha iyiydi. Ama çok çabuk savaş diline döndü. Mesela bir günde değişti yani o dil. Hiç eskisinden iz kalmadı.” (2018: 74).

¹ Bu araştırma, Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) Kürt meselesinde çatışmaların sonlanması ve toplumsal barışın inşasına dönük pozisyonlarını ve kapasitelerini analiz etmeyi, olası bir müzakere ve uzlaşma süreci için hem sivil topluma hem de siyasi aktörlere dönük politika önerilerini belirlemeyi amaçlamıştır.

Çiçek, saha araştırması analizinde çözüm sürecindeki görece olumlu tutuma işaret etmekle birlikte, medyanın Kürt sorunu bağlamında genel olarak toplumdaki olumsuz normatif değerleri yeniden üreten ve yayan bir aktör olarak görüldüğünü de açıklar. Bu çerçevede katılımcıların görüşlerini şöyle özetler:

Bazı katılımcılar ana-akım medyanın Kürt sorunu ve toplumsal barış konusundaki olumsuz tutumunu tek başına medya-ekonomi-siyaset arasındaki ilişkiye indirgemeyeceğimizi belirtiyorlar. Buna göre, ana-akım medyanın normatif çerçevesi de bu konuda oldukça sorunlu. Türkiye siyasetine hâkim olan “Kürt anasını görmesin” fikrinin ve ufkunun, ana-akım medyada yaygın olarak benimsendiğini belirtiyorlar. Bu anlamda medya tek başına siyasetin ve sermayenin dediklerini “yapmak zorunda olan” bir aktör olarak görülemez. Kürt meselesi konusunda medya, Türkiye toplumunda yaygın olan milliyetçilik, militarizm, dışlama, yok sayma, küçük görme gibi normatif çerçeveye ilgili sorunlardan azade değil, çoğu durumda bu normatif çerçeveyi yeniden üreten ve topluma yayan bir aktör. Örneğin, kayıplar alanında çalışan bir STK temsilcisi ana-akım medyanın sadece Çözüm Süreci’nde değil, neredeyse her zaman “resmî ideolojinin yayıcısı” olduğunu ileri sürüyor. (Çiçek, 2018: 77).

Kürt sorununa çözüm süreci öncesinde de olduğu gibi sadece sivil toplum alanında faaliyet gösteren Barış Vakfı gibi kurumlar değil, SETA gibi hükümete yakın düşünce kuruluşları da ilgi göstermiştir. SETA bünyesinde bilhassa açılım sürecinde yapılan kapsamlı bir araştırma çelişkilerine rağmen üzerinde düşünebileceğimiz bazı bulguları da ortaya çıkarır. SETA’nın Pollmark’la birlikte yürüttüğü, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı* başlıklı araştırma bu bakımdan oldukça ilginçtir. Araştırmanın temel amacının “demokratikleşme açılımı” tartışmalarının başladığı ve yoğun bir şekilde sürdüğü 2009 Ağustos ayı içinde gerek açılımın gerekse Kürt meselesinin toplum tarafından nasıl algılandığını ortaya çıkarmak olduğu belirtilir. (Aras vd. 2009: 9) Sorunu medyada temsili bakımından değil, toplumdaki “algı” bakımından ele alan bu araştırma, toplam 10.577 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu araştırmanın daha sonra kitap olarak yayınlanan raporunda, toplumsal sorunların çözülememesinde medyanın sorumluluğunun olduğuna, Kürtlere dair her türlü hak talebini vatana ihanetle yargılayan çevrelerin, bu tutumlarının toplumun adalet arayışının önünü kestiğine ve toplumsal hayata zarar verdiğine de vurgu vardır. Bu tür tutumların adaletin tecelli edeceğine dair umutların yitirilmesine yol açtığı tartışılır (2009: 17). Raporda bu noktada açıkça telaffuz edilmese de sözü edilen çevrelerin medyayı da kapsadığı açıktır. Nitekim araştırma sonucunda hazırlanan raporda, toplumda medyaya bu yönde bir sorumluluk atfedildiğinin de ortaya çıktığı ve geçmiş 25 yıllık süreçte, medyanın bu rolünü yerine getiren sorumlu bir yayıncılığı maalesef yapmadığı da belirtilir. (2009: 59).

Bu kurumsal araştırmalar ve raporlar yanında medya ve Kürt sorununda çözüm süreci konusu, elbette sivil toplum alanında yapılan birçok toplantının ya da çözüm arzusunu ve barış çabalarını toplumsallaştırmada, medyanın rolünün değerlendirildiği gazete yazılarının da konusu olmuştur.

Akademik alanda da milliyetçiliğin ya da militarizmin yeniden üretilmesinde, medyanın rolünü Kürt sorunu bağlamında düşünen çalışmalara -az sayıda da olsa- 2000’lerin başından itibaren rastlamak mümkündür. Bazı yüksek lisans ve doktora tezleri ile bilimsel dergilerde yayınlanan çeşitli makalelerde bu konu farklı boyutlarıyla çalışılmıştır. Örneğin Turgay Dakak, *90’larda Kürt Sorunu Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Yeniden Üretilmesinde Medyanın Rolü (Milliyet Gazetesi Örneği)* adlı yüksek lisans tez çalışmasında, ’90’larda yaşanan çatışma ortamının hangi dil pratikleriyle

topluma aktarıldığının üzerinde durmuştur. Çalışmada, 1990'larda bölgede yaşanan çatışmalı ortamın, medyada aktarıma biçiminin günümüzdeki yaygın milliyetçi pratik ve algıların şekillenmesinde rolü olduğu değerlendirilmektedir. Medyanın bu süreçte kullandığı ajitatif dilin, geniş kitlelerin milliyetçiliğe angaje olmasını hızlandırdığı gibi toplumsal çatışmaları yoğunlaştıran psikolojik bir atmosferi beslediği de çalışmanın tespitleri arasındadır (Dakak, 2015).

Kürt sorununu odağa almasa da AK Parti'nin medyayla ilişkisi üzerine yapılan diğer akademik çalışmaların bulguları da aslında Kürt sorununa ilişkin, devlet-hükümet-medya üçgeninde kurulan ve toplumsal alana yaygınlaştırılan dil ve söylemi anlamaya da katkı sunar. Örneğin görece yakın tarihte tamamlanmış, *Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye Medyası ve Tarihsel Blokun Dönüşümü* başlıklı doktora tezinde, Mesut Ayan, AK Parti hükümeti döneminde görülen siyasal gelişmelerle paralel olarak medyaya ilişkin yaklaşımın da değiştiğini, 15 Temmuz sonrası süreçte bu durumun daha belirgin bir nitelik kazandığını belirtir. "AKP'nin 16 yıllık iktidarı süresince tek ve değişmez bir medya politikasından bahsetmek neredeyse imkânsızdır. İktidarın medya ile kurduğu ilişkiler, sürekli bir devinim halinde ve siyaset, ekonomi, eğitim, sağlık gibi diğer toplumsal parçalarla etkileşim halinde ilerlemiştir." (2019: 290). Bu cümleden hareketle aslında zaten açık olan bir durumu da yeniden ifade etmekte yarar olabilir. AK Parti'nin çözüm süreci öncesinde, süreç boyunca ve sonrasında, Kürt sorununa ilişkin tek ve değişmez bir politikasından ya da politik tutumundan da söz edilemez. AK Parti medyası da bu değişen politikaların izlendiği mecra olmakla kalmayıp, aynı zamanda değişen tutumun toplumsallaşmasına da önemli düzeyde etki etmiştir.

Yine Barış Vakfı bünyesinde üretilen, *Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak* başlıklı rapor da değinilmesi gereken önemli bir çalışmadır. Sunuş yazısında belirtildiği üzere bu rapor, Vakfın 7 Haziran 2015'e kadar olan çözüm dönemini analiz eden ilk raporunun devamı niteliğindedir. Cuma Çiçek ve Vahap Coşkun tarafından kaleme alınan bu rapor çözüm süreçlerinde medyanın aktif rol almasının ve çözüme odaklı uzlaşi diline sahip olmasının önemine değinir ve bu konuda yapılması gerekenlere dair önerileri dile getirir. Yurttaşlar arasında dayanışma ağlarının örülmesi için medya kuruluşlarının toplumsal inşa seferberliğine katılması, başkanlık sistemi, parlamenter sistem gibi siyasi hedeflerin tartışılması işinin sadece siyasi partilere bırakılmaması, bu konularda akademi ve medya başta olmak üzere diğer toplumsal aktörlerin de etkin rol alması, dilin şiddetten arındırılması, hükümet, siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri gibi ilgili tüm tarafların bir uzlaşi ve çözüm dili oluşturması da yapılan öneriler arasındadır (2016: 25-6). Raporun genelinde barış dilinin ve çözüm arzusunun toplumsallaşması konusunda medyanın bilgilendirme, tartışma ve birbirinin dilini anlamaya yapabileceği potansiyel katkıya güven söz konusudur. Bu konu en net biçimde ifade edilir:

Medya yeni çözüm sürecinde aktif rol almalı, bir Uzlaşi ve Çözüm ya da Barış Medyası oluşturmalıdır. Bu bağlamda, anaakım medyada sürekli ve düzenli barış programları, barış gazetesi/bülteni, kadınların sorunlarına odaklı Mor Bülten ya da ekolojiye odaklı Yeşil Bülten gibi, uzlaşi ve çözüme odaklı Beyaz Bülten ya da Barış/Çözüm Bülteni gibi çalışmalar hem yazılı hem de görsel medyada yapılabilir. Dilin silahsızlandırılmasında, kamuoyunun inşasında oynadığı başat rol dikkate alındığında medya aktif bir rol oynamalıdır. (2016: 27).

Vahap Coşkun'un ayrıca *Çözüm Süreci: Kazanımlar ve Tehditler* başlıklı çalışmasında, önceden medyada olumsuz yönleriyle öne çıkarılan çözüm sürecinin yürütücülerinin/taraflarının medyada yer bulabilmesinin önünün açılmasının neden olduğu etkiye dair zihin açıcı bir değerlendirmesi vardır:

Medya, çözüm süreci, Demirtaş'ın adaylığında belirleyici bir faktör oldu. Süreç sayesinde silahlar devreden çıktığı, çatışma ve ölüm haberleri gelmediği için Demirtaş rahat bir çalışma yürüttü. Türkiye'nin her tarafına ve her kesimine seslendi. Merkez medyada daha fazla yer aldı, ilgi çaktı, destek buldu. Önceleri Demirtaş ve partisini daima "hain", "bölücü" gibi olumsuz kavramlarla anan medya, ilk defa bu hareketi olumlu kavramlarla tanıttı, Demirtaş'ın sempatik yönlerini ön plana çıkardı. Eğer geçmişteki gibi çatışmalı bir hâl olsaydı, bunların hiçbiri olmazdı. Çözüm sürecinin sağladığı müsait ortam ve medya desteği, Demirtaş'ın oyun sahasını ve desteğini genişletti. (2015:29)

Coşkun'un *Çözüm Süreci: Dün, Bugün ve Yarın* başlıklı diğer bir çalışması da medyanın toplumsal sorunlardaki ağırlıklı rolünü teslim eder ve barış inşası gibi güç bir işte, medyanın sorumluluk almasının önemine dikkat çeker. Coşkun, barış ve çözüm sürecinin her tür provokasyona açık ve kırılabilir süreçler olduğunu çok iyi ifade eder. Bu konudaki yorumu barışın her şeyden evvel mevcut "kurulu düzeni" tehdit ettiği ve iktidar ilişkilerini değiştirdiği için güç olduğudur. Kürt sorununun çözümü sürecinde de olan budur. Barış imkânına güven duyulması aşamasında bile sorunlar vardır. Nitekim birçok provokatif şiddet olayı, bu süreçlerde bu nedenlerle de yaşanmış ve medya kuruluşları da yaşanan olumsuzlukları büyütürken bu provokatif şiddet ortamının yerleşmesine hizmet etmiştir. Coşkun'a göre medya kuruluşları, "...güvensizlik yaratmaya ve süreçten bir şey çıkmayacağı düşüncesini toplumun geneline yaymaya çalıştılar. Zira taraflar arasında karşılıklı güvensizliğin büyümesi ve sürece dair toplumda inançsızlığın yerleşmesi durumunda, sürecin durması kaçınılmaz olacaktı." (2014: 11).

Kısacası, Kürt sorunu bağlamında toplumda bir çözüm duygusunun ve barış ihtimaline olan güvenin oluşmasından başlayarak, bu doğrultuda çaba sarf etmeye kadar her aşamada medyanın belirli bir rolü ve ağırlığı olduğu açıktır. Kuşkusuz medya hiçbir sürecin yükünü tek başına yüklenemez, üstelik böyle bir görevinin olup olmadığı konusunda da tartışmalar söz konusudur. Fakat bu konuya kafa yoran hemen herkesin, gazeteci, akademisyen ya da sivil toplum kuruluşlarının üyeleri ve gönüllüleri olsun, medyaya bu konuda atfettikleri önem konusunda haklılık payları yüksektir. Medya, toplumun birbirini fiziki olarak görmeleri mümkün olmayan üyelerinin birbiriyle konuşmasını, birbirlerine fikirlerini ya da ön yargılarını iletmelerini sağlayan bir mecradır. Medyanın, uygun koşullarda, belirli bir duygunun toplum hayatında hakim olmasını sağlama yeteneği vardır. Bu duygu, nefret ve öfke olabildiği gibi karşılıklı anlayış ve yakınlık ya da dostluk duyguları da olabilir.

Denilebilir ki neredeyse son 30 yıldır, 1990'lı yıllardan bu yana, toplumdaki Kürt algısı kadar, Kürt sorununa ilişkin yaklaşımlarda da medyanın payı oldukça büyüktür. Siyasi iktidar bu soruna yönelik farklı yaklaşımları kendi tercihleri doğrultusunda yönetmek üzere medyayı kullanır. Louis Althusser'in (2006) devletin ideolojik aygıtı olarak değerlendirdiği medyanın, siyasi iktidarın önceliklerini topluma benimsetme, toplumu bu öncelikler doğrultusunda harekete geçirme ya da belirli konularda pasifize etme konusunda ayrıcalıklı bir yeteneği olduğu gerçekten de yadsınamaz. Medya, toplumsal rızanın üretilmesinde de ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Gramsci'nin "hegemonya" kavramı ile açıkladığı gibi hakim sınıf iktidarını sadece zor kullanarak değil, modern dünyada 'zorla birlikte' rıza da üretirken sürdürür. Medya ve iletişim araçları rızanın üretiminde ve yaygınlaşmasında tartışmasız bir önemi vardır. Sadece Kürt sorunu etrafında değil, Gezi sürecinden bu yana hemen her konuda yoğun bir toplumsal gerilim üreten fırtınalı politik hayat içinde, bu rızanın medya aracılığıyla nasıl manipüle edildiğini gördüğümüz çok örnek söz konusudur. Toplumda özellikle de medya aracılığıyla mütemadiyen 'ötekiler' yaratılmakta, iktidarların siyasi ömrünün uzaması için de 'ötekiler' üzerinde algı politikaları yürütülmektedir.

Kürt sorununun medya bağlamında düşünülmesi çabası bu bilgiler ışığında da görüldüğü üzere oldukça önemlidir ve bu belirli ölçülerde eksik kalmış bir çabadır. DİTAM olarak bu konunun görece az çalışılmış bir boyutunu ele alarak araştırmayı bu nedenle önemli bulduk. **Kürt Sorunu**

Bağlamında Türkiye Medyası konusuna, bu görece az incelenmiş noktadan eğilmeyi ve başta Kürt yurttaşların olmak üzere, bölgedeki gazetecilerin, sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin, hukukçuların ve aktivistlerin Türkiye medyasına ilişkin algısını görünür kılacak bir çalışma yapmayı tasarladık. Kürtler bugüne kadar kendilerine ama az ama çok yer veren, öyle ya da böyle bakan, bölücü, hain ya da “etle tırnak” gibi, “kardeş” gibi temsil eden ama her durumda Kürtleri bu bakışın nesnesi yapan bu mecraya nasıl bakıyorlar? Çözüm sürecinde, çok daha öncesinde, 1990’lı yıllarda medyaya bir “özne” pozisyonundan bakmayı ve oradaki Kürt sorununa ya da Kürtlere ilişkin algıyı nasıl değerlendiriyorlar? Algı ne kadar yönetilirse yönetilsin belirli ölçüde de “öznel” bir boyuta sahiptir ve bir öznellikte kurulur. Kürt sorunu bağlamında Türkiye medyası algısı çalışması işte bu özneliği içinde Kürtlerin medya algısına bakmayı deneyen bir araştırmacının ürünüdür.

Araştırma bulgularını mümkün olduğunca doğru yorumlayabilmek tarihsel olarak hem Kürt medyası ve medya çalışanları üzerindeki baskı ve tahakkümü kısaca hatırlamayı, hem de AK Parti politikaları sonucunda bugün bulunulan noktayı değerlendirmeyi de gerektirir.

1.2.

Kürt Sorunu Bağlamında Medya ve İfade Özgürlüğü

Kürt sorunu bağlamında medyayı tartışır ve barışa dönük sorumluluğunu yerine getirmediğini söylerken, aslında bu ülkede, “başka bir medya” ideali peşindeki bir mücadele hattı olarak anabileceğimiz çok ciddi bir çabanın da hemen her zaman bulunduğunu hatırlamak önemlidir. Kürt sorunu medyada siyasi iktidarların ihtiyaçları ekseninde değişen biçimlerde yönetilir ve her aşamasında rıza üretimi bağlamında topluma sunulurken, bir taraftan da bu sorunu tüm boyutlarıyla açığa çıkarmaya, hakikatin üstündeki perdeyi aralamaya çalışan bir gelenek ya da başka bir gazetecilik hattı da medyada her zaman vardı. Bu geleneğe bağlı olanlar kimi zaman gazetecilikten çok aktivizme soyundukları gerekçesiyle eleştirildi. Bu medya içindeki **Gündem**, **Ülkede Gündem**, **Özgür Gündem**, **Yeni Gündem** gibi adlarla Kürt sorununu “gündemleştirme” derdinde olan ve Kürt coğrafyasında yetişmiş Kürt gazetecilerin çoğunluğunu oluşturduğu geleneği yakından biliyoruz. İstanbul ya da Ankara merkezli Türkiye medyasında da bu mücadeleye büyük katkı veren gazeteciler ve diğer medya çalışanları hep oldu. “Alternatif medya” “bağımsız medya” gibi adlarla anılan bu medya içinde bir yandan **Bianet** ve neredeyse yüz kez kapatıldığı halde yeniden başlamış **sendika.org** gibi artık epeyce eski sayılabilecek mecralar yer alırken, birçok yeni örnek de yıllar içinde buraya eklendi. Alternatif medya üzerindeki baskı Kürtler üzerindeki ve Kürt sorununun çözüm çabaları üzerindeki baskıdan ayrılmayan bir “kader” sergiledi.

Kürt Sorunu bağlamında Türkiye Medyasına bakan bir araştırmada kısaca da olsa yukarıda belirtilen hakikat mücadelesi peşindeki çabalara, medya ve ifade özgürlüğünün durumuna, çatışmalı süreç ve güvenlikçi politikaların özgür basın bakımından ortaya çıkardığı zorluklara da değinmek gerekir.

Türkiye’de geçmişten beri sorunlu olan basın ve ifade özgürlüğü, konu Kürt meselesi olunca daha da sorunlu hale gelir. Bu durum Türkiye’deki basın ve ifade özgürlüğü sorunu ve gazetecilere yönelik baskılar konusunda Kürt coğrafyasını ve Kürt medyasını ayrı bir başlıkta ele almayı anlamlı kılıyor.

Kürt illeri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yüz yıla yaklaşan tarihinde, askeri darbeler, Kürt isyanları ve iç karışıklıklar gibi gerekçelerle “süper” yetkilerle donatılan umumi müfettişlerce 25 yıl, sıkıyönetimle 15 yıl ve OHAL ile de 17 yıl yönetildi. Normal hukukun askıya alındığı bu olağanüstü

dönemlerde en çok etkilenen hakların başında da basın ve ifade özgürlüğü gelmektedir. Mehmet Sena Köseadağ sıkıyönetim dönemlerinde Türk Basınına incelediği çalışmasında, demokrasinin askıya alındığı dönemlerde, basın özgürlüğünün yok sayıldığını, ağır sansür uygulamalarının devreye girerek, basının birçok yaygın faaliyetinin sonlandırıldığını ve çok sayıda gazetecinin de cezalarla karşı karşıya kaldığını belirtmiştir (2009: 477-87).

Türkiye’de ekonomik, sosyal ve siyasal bir mesele olan Kürt sorunu; bazı istisnai dönemler dışında devletin resmi söyleminde “ekonomik geri kalmışlık”, “terör”, “bölücülük” ve “asayiş” sorunu olarak tanımlandı. Örneğin devletin Kürt sorununa yönelik yaklaşımını ele alan Fuat Uçar ve Osman Akandere, Türkiye’de Kürt sorunu ile ilgili olarak böyle bir sorunun olmadığı, ekonomik bir sorunun olduğu, terör ve bölücülük sorunu ile etnik ve kimlik sorunu olduğu yönünde, farklı kesimlerin politik görüşlerine göre kategorik olarak farklılıklar sergileyen tezler bulunduğunu söyler. (2017: 367-8) Bu nedenle, Kürt meselesi ve onunla bağlantılı siyasal, askeri ve toplumsal, kültürel gelişmeler resmi ideoloji ve devletin çizdiği sınırlar dışında medyada yer alamadı. Basına ağır sansür uygulandı.

Kürdistan İşçi Partisi’nin (PKK) 1984 yılında Eruh ve Şemdinli baskınıyla başlayan ve günümüzde hem zaman zaman Türkiye’de hem de Türkiye sınırları dışında devam eden çatışma ortamı ve bu konuda siyasi iktidarın yeniden sert güvenlikçi politikalara yönelmesi, basın özgürlüğü sorununu her geçen yıl daha da ağırlaştıran gelişmeler oldu.

Kürt illerinde, 90’lı yıllarda geniş yetkilerle donatılan OHAL Valileri, Kürt meselesi konusunda devletin çizdiği sınırların dışında, muhalif ve eleştirel haber ve yayınlar yapan gazete ve yayınların Kürt illerine girmesini yasakladı. Birçok gazete, dergi kapatıldı. 1991 yılında çıkarılan, gazeteciler üzerindeki etkileri günümüzde de yakıcı bir şekilde hissedilen Terörle Mücadele Kanunu (TMK) kapsamında, Kürt sorunu konusunda farklı düşünen ve bu düşüncelerini açıklayan, yazan birçok gazeteci, yazar, aydın tutuklandı ve yargılandı.

Normal hukukun askıya alındığı 90’lı yıllarda Kürt illerinde yaşanan köy yakma ve boşaltmalar, zorla kaybetme, işkence, yargısız infaz ve faili meçhul cinayetler gibi ağır insan hakları ihlalleri tablosuna gazeteci cinayetleri, gazete bürolarının bombalanması da eklendi. Türkiye’de 1905 yılından günümüze kadar öldürülen ya da zorla kaybettirilen 79 gazetecinin 21’i sadece 1989-1995 yılları arasında Kürt illerinde öldürülen gazetecilerdi. (cgd.org.tr, 2022)

Kürt basın tarihinde Türkçe basılan ilk günlük gazete olan Özgür Gündem gazetesi, kurulduğu 30 Mayıs 1992’den kapatıldığı 1994 yılına kadar ki iki yıllık sürede onlarca muhabiri, yazarı ve çalışanı faali meçhul cinayetlere kurban gitti. Gazeteye ağır sansür uygulandı, çok sayıda çalışanı hakkında dava açıldı. Kürt medyası için simge haline gelen **Özgür Gündem** gazetesinin öncülü ve ardılı olan gazetelerde çalışan 76 muhabir, yazar ve gazete dağıtımcısı öldürüldü. (Bianet, 2011). Rengin Arslan bu konudaki haberinde, 1990’lı yıllarda kesin olmayan verilere göre 40’ın üzerinde gazetecinin öldürüldüğünü belirtiyor. Sadece 1992 yılında 14 gazeteci öldürülmüştür ve bu gazetecilerin 13’ü Güneydoğu’da çalışan gazetecilerdir. Arslan’ın da hatırlattığı gibi öldürülenler arasında “o dönem Özgür Gündem gazetesinde yazan Musa Anter, aynı yıl Mart ayında Cizre’de öldürülen Sabah gazetesi muhabiri İzzet Kezer de vardı.” (Arslan, 2015). Gazeteci Mahmut Bozarslan o yıllarda bölgede gazetecilik yapmanın güçlüklerini şu sözlerle ifade etmişti:

90’larda orada yaşamak başlı başına zordu. Gazeteci olmak daha da zor. Bir kere istediğiniz yere gidemiyorsunuz, OHAL olduğu için istediğiniz haberi yapamıyorsunuz, istediğiniz kişiye ulaşamıyorsunuz. O dönem bölgede yaşanan olaylarla ilgili sadece OHAL’in yaptığı resmi açıklamalara bağlı kalıyorduk. (aktaran Arslan, 2015).

Bütün bu süreç boyunca siyasi iktidarlar ve askeri otorite, Kürt meselesi konusunda “milli bir duruş” sergileyip devletin yanında olması için anaakım veya yaygın medyaya açık ve örtülü birçok baskı yaptı. Medyanın sahiplik yapısının dayattıklarına, ceza tehdidinde, sansür ve baskılara direnemeyen anaakım veya yaygın medyanın önemli kısmı Kürtlerin gündeminden ve bölgenin gerçeklerinden önemli ölçüde koptu. Bunun sonucunda Türkiye kamuoyunun Kürt sorununa dair gelişmeler konusunda haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkı ciddi bir şekilde sınırlandı.

OHAL’in 2002 yılından itibaren kalkmasıyla birlikte Kürt illerinde basın ve ifade özgürlüğü üzerindeki baskı ve sansürün boyutları görece hafiflese de Kürt meselesi konusunda muhalif olan gazeteciler ve basın kurumlarının üzerindeki baskılar devam etti. ’90’lı yıllarda gazeteci cinayetleri ve ağır sansür ile gündemde olan basın özgürlüğü sorunu bu kez yerini, mesleklerini özgürce sürdürmesi gereken gazeteciler hakkında açılan davalar, tutuklamalar, kapatılan el konulan medya kurumları, iktidarın medyayı kontrol etme ve yaptığı baskıların ortaya çıkardığı sorunlara bıraktı.

1.3. İktidar Medyasının Yaratılma Süreci ve Artan Baskılar

AK Parti iktidarının eleştirisi ve farklı görüşlere giderek artan tahammülsüzlüğü ve medyayı kontrol etme konusunda kendisinden önceki siyasi iktidarlara oranla daha sert uygulamalara yönelmesi, basın özgürlüğü konusunda ciddi sorunları beraberinde getirdi. Bu dönemde medya sahipliği ve basın özgürlüğü alanlarında yaşanan gelişmeler için kendisinden önceki hiçbir döneme benzemediği konusunda haklı değerlendirmeler yapıldı. Doğan Medya grubunun 2018 yılında Demirören Grubuna satılması Türkiye’de “anaakım medyanın bitişi” veya “tek sesli bir döneme” girilmesi olarak tanımlandı (Sözeri, 2018). Bugün anaakım olarak tanımlanan medyanın yüzde 90’ı hükümete yakın olan medya organlarıdır (Yezdani, 2021). Benan Eres ve Hakan Yüksel’in (2007), 2001’de patlak veren ekonomik kriz ve çok sayıda bankanın batmasını takiben, 2002’de AK Parti’nin iktidara gelişi ve medyanın adım adım AK Parti’ye yakın sermaye gruplarına geçerek, medya sermayesinin el değiştirmesine ilişkin çalışmaları bu anlamda son derece çarpıcı bulgular içerir. “AKP Döneminde Türkiye’de Değişen Medya Sermayesi” başlıklı çalışma AK Parti hükümetlerinin ve esas olarak Recep Tayyip Erdoğan’ın medya sermayesine el değiştirtmeyi neredeyse bir “dava” olarak önüne koymuş olduğunu da gösterir.

Medya sermayesinin el değiştirmesiyle de yetinilmedi. Devlet kuruluşu olarak radyo ve televizyon yayınlarını yürüten **TRT** üzerinde sağlanan tam hakimiyet, resmi haber ajansı Anadolu Ajansı’nın benzer biçimde AK Parti kontrolüne geçmesi, medyayı düzenleyen ve denetleyen Basın İlan Kurumu (BİK) ve RTÜK gibi kurumların da tümüyle kontrol altına alınarak, yönetici kadrolarının AK Parti’ye yakın isimlerden oluşturulmasıyla medyanın partizanlaşma süreçleri devam ettirildi. Eleştirel/alternatif medyaya orantısız reklam ve ilan cezaları, televizyonlarına ise ekran karartma cezaları verildi. Gazetecilere yönelik akreditasyon uygulaması, gazetecilerin basın kartlarının iptal edilmesi ve kart verme koşullarında getirilen sıkı uygulamalar gazetecilerin habere ulaşmasını zorlaştırdı.

Mesleklerini özgürce sürdüren yüzlerce gazeteci, ciddi sorun ve baskılarla karşı karşıya kaldı. Başta Kürt meselesi olmak üzere iktidarın politikalarını eleştiren alternatif haber mecraları ve gazetecilerin gazetecilik faaliyetleri, TMK’nin geniş ve keyfi yorumlanması sonucunda “terörizm” ile ilişkilendirildi. Birçok gazeteci yazdıkları haberler nedeniyle tutuklandı, haklarında dava açıldı. Gazetecilerin toplu olarak yargılandığı davalar çoğaldı. Halkın haber alma ve doğru bilgiye ulaşma hakkı için yapılan gazetecilik mesleği, Türkiye’de tehlikeli ve sakıncalı bir meslek haline geldi. Türkiye

en çok gazeteci hapseden, yargılayan ülkelerinden biri oldu. Türkiye’de 2003-2018 arasında 12 bine yakın gazeteci yargılandı. AK Parti’nin iktidara geldiği 2002 yılından 2019 yılı sonuna kadar en az 721 gazeteci tutuklandı (Evrensel, 2020a).

Birçok Kürt gazeteci ise haklarında açılan davalar ya da hapis cezaları nedeniyle cezaevine girmemek için başka ülkelere iltica etmek zorunda kaldı. Gazetecilere yönelik fiziksel şiddet, iş güvencesizliği, editoryal bağımsızlığa müdahale, yargı bağımsızlığı, ceza ve yargılanma tehdidi gibi sorunlar medyada sansür ve oto sansürü neredeyse tümüyle normalleştirdi.

Kürt sorununun demokratik barışçıl çözümü konusunda toplumda büyük bir beklentiye neden olan çözüm sürecinin başarısız olması ve akabinde yaşanan 15 Temmuz darbe girişimiyle farklı bir döneme giren Türkiye’de hak ve özgürlükler ile güvenlik dengesi, güvenlikçi politikaların lehine değişti. Bu değişim ve ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar, Kürt meselesi ve insan haklarıyla ilgilenen herkes tarafından da yoğun bir şekilde hissedildi. Medya, Kürt meselesi ile ilişkilmesi ölçüsünde kriminalize edildi. Gazetecilerin özgürce haber yapma koşulları zorlaştı, medya üzerindeki baskılar daha da arttı. Devletin basına yönelik müdahalesi ve ağır sansür, halkın haber alma özgürlüğünü sınırlandırdığı gibi dezenformasyona kapı araladı.

Anaakım medyanın görmezden geldiği toplumsal kesimlerin sesini duyurabildiği sosyal medya da devletin sürekli gözetimi ve sansürü altında tutuldu. Muhalif haber sitelerinin yayınladıkları içeriklere sık sık erişim engelleri getirildi. Türkiye’de ve Avrupa’da yayın yapan birçok haber mecrasının içerikleri veya alan adları üzerinde 24 Temmuz 2015’ten beri sistematik bir şekilde internet sansürü uygulanıyor.

Yukarıda da belirtildiği üzere, gelinen aşamada, Türkiye’de medyanın yüzde 90’ı hükümete yakın iş çevreleri ve hükümetin kontrolü ve etkisi altında (Deutsche Welle, 2021a). Geriye kalan alternatif/bağımsız medyanın yüzde 10’u ise medyayı düzenlemek ve denetlemek, basın kartı vermekle yetkili olan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Basın İlan Kurumu (BİK) ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’nun (BTK) sansür ve baskısı altında çalışıyor.

Ayrıca tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını nedeniyle olağanüstü tedbir alan devletler, sadece seyahat özgürlüğünü değil, basın özgürlüğünü de sınırlandırdı.

Kürt meselesiyle ilgili düşüncelerini ifade eden, bunları yazan gazetecilerin, aydınların, yazarların, siyasetçilerin, sivil toplum örgütlerinin maruz kaldığı bu tablo basın ve ifade özgürlüğünü aynı zamanda siyasal, kültürel ve ekonomik bir mesele olan Kürt meselesinin bir parçası haline getirmiş olduğunu da açığa vuruyor.

Basın özgürlüğü açısından bir enkazı andıran bu tablo karşısında bütün baskı ve zorluklara rağmen gazeteciler halkın haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkı için mücadele etmeye devam ediyor.

“Kürt sorunu benim sorunumdur” diyen AK Parti iktidarı, çözüm sürecinin sona erdiği 2015 yılından beri sürdürdüğü uygulamalar ve söylemleriyle “Kürt sorunu yoktur” diyerek kendisinden önceki hükümetlerle aynı çizgiye geldi. Kürt sorununun bugün önceki yıllara göre çok daha ağır yaşanan boyutları da söz konusu. Örneğin Kürt sorununa ve bu konudaki hak ihlallerine işaret eden tüm toplum kesimlerini kriminalize ederek seslerini bastırmaya çalışmak yaygın bir uygulama halini aldı. Nefret dili ve söylemi yaygınlaştı.

Çözüm süreci sonrasında Kürt sorununda yeni yaklaşımları ele alan Osman Sert, güvenlikçi politikaların kendisini ağır hissettirdiği bu koşullarda Kürt siyasetinin ve anaakım medyanın bastırıldığını, iktidarın oluşturduğu milliyetçi söylemle medyanın daha çok askeri başarılarla odaklandığını, askeri operasyonlar dışında Kürt meselesinin gündemde ciddi bir ağırlık taşımadığını söyler (2021: 17-35). Anaakım medyanın bölgede yaşanan çatışma ve insan hakları ihlallerine kayıtsız

kalmayı, bu ihlallerin haberlerini yapan gazetecilerin hedef gösterilmesi ya da tutuklanması, sansürlenmesi başta olmak üzere yaşanan olumsuzluklar ve baskı yoğunlaştı.

1.4.

Kürtçe Yayınlar ve Kürt Medyası, Kapatılan Radyo ve Televizyonlar

Türkiye’de geçmişte uygulanan katı asimilasyoncu politikalar sonucunda milyonlarca kişinin konuştuğu Kürt dilinin kamusal alanda yasaklı olması, Türkiye’deki özel televizyon ve radyoların Kürt dilinde yayıncılık yapmasını da uzun yıllar boyunca engelledi. Türkiye’de yaşayan Kürtler, 1955 yılında Ermenistan’ın başkenti Erivan’da kurulan Erivan Radyosunun yaptığı Kürtçe yayınlarla yasaklı dillerindeki türkülerini, dengbejlerini dinledi (evrensel.net, 2020b). Bunun yanında Avrupa’ya göç etmiş Kürtlerin 1995 yılında kurduğu Kürtçe televizyon kanalları ve radyoların uydu üzerinden yaptığı Kürtçe yayınlar, bu yasakları aşarak Türkiye’de yaşayan Kürtlere ulaştı (Akyol, 2010:131-44).

Türkçe dışındaki dilleri yasaklayan 2932 sayılı “Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun”un 25 Ocak 1991 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla kaldırılmasıyla Kürtçe yayın yapan gazete ve dergilere izin verildi. Ancak Kürtlerin, televizyon ve radyolarda Kürtçe yayınları izleyebilmesi için 2002 yılına kadar beklemek gerekti. Türkiye, Avrupa Birliği reformları ve Avrupa’da Kürtçe yayın yapan televizyonların izlemesinin önüne geçebilmek amacıyla 18 Aralık 2002’de çıkarılan RTÜK yönetmeliğiyle Kürt dilindeki yayınların devlet kanalı olan **TRT**’de üzerinden yapılmasına izin verildi. RTÜK Yönetmeliğinde 2004 ve 2009 yıllarında yapılan değişikliklerle birlikte özel televizyon ve radyoların Kürtçe yayın yapmasına da RTÜK iznine bağlandı, Kürtçe yayınlarda süre sınırlaması kaldırıldı (RTÜK, 2010a). Türkiye’de 2021 itibarıyla 17 radyo ve 11 televizyon Kürt dilinde yayın yapıyor (RTÜK, 2010b).

Kısacası Kürt dili üzerindeki kimi yasakların ve fiili engellemelerin kaldırılmasıyla Kürtler kendi ana dillerinde yayın yapan gazete, dergi ve televizyonlara da ulaşmıştı. Ancak devletin Kürtçe konusunda 90’lı yıllarda gösterdiği baskı ve yasaklamalar çözüm sürecinin sona ermesiyle tekrar ortaya çıktı. Özellikle 15 Temmuz 2016’daki darbe girişiminin ardından ilan edilen 2 yıllık OHAL süresince Kürt illerinde, Kürtçe yayın yapan gazeteler, TV ve radyo kanalları ve haber ajanslarının neredeyse tamamına yakını kapatıldı. Bu durum Kürtlerin kendi ana dillerinde habere ulaşmasını da zorlaştırdı.

Kürtçe kitap basan Kürt yayın evlerinin birçok kitabı hakkında toplatma kararı verildi. Bu durum Kürtçe yayınlara olan talebi düşürdü. Kürtçe yayıncılık ciddi bir şekilde geriledi.

Valiliklerin “kamu düzeni” gerekçesiyle Kürt kentlerinde 15’er gün arayla ilan ettiği eylem ve etkinlik yasakları Van, Hakkâri gibi kentlerde 5 yıldan uzun süredir uygulanıyor. Uzun yıllardır süren bu yasaklamalar, siyasi parti ve sivil toplum örgütlerinin kendini ifade etme ve gösteri hakkını ciddi bir şekilde sınırlandırdı.

RTÜK, Kürtçe yayın yapan özel radyo ve televizyonlar için katı kurallar getirerek, sıkı bir şekilde denetledi. Üst Kurul, Kürtçe yayınlarda haber dili ve müziklerde geçen Kürdistan ifadesi, Kürt sorunu konusundaki eleştiri ve yorumlar nedeniyle Kürtçe yayın yapan televizyon ve radyolara ağır sansür uyguladı.

Çözüm sürecinin sona ermesinin ardından Kürtçe yayın yapan yayın kuruluşlarına yönelik uygulamalarını sertleştiren RTÜK, Kürt illerinde ilan edilen sokağa çıkma yasakları sırasında yaptıkları yayınlar ve haberler nedeniyle **İMC TV, Özgür Gün TV, Hayat TV ve Jıyan TV** başta olmak üzere birçok kanala yaptırım uygulamıştı (BBC Türkçe, 2016). RTÜK, Ayşe Çelik’in canlı bağlandığı özel bir

televizyon programında sarf ettiği “Türkiye'nin Doğu'sunda, Güneydoğu'sunda neler olup bittiğinin farkında mısınız? Burada doğmamış çocuklar, anneler insanlar öldürülüyor...” sözleri nedeniyle **Kanal D** televizyonuna yaklaşık 850 bin TL ceza verdi (RTÜK, 2016).

RTÜK'ün sansür ve yaptırım tehdidi altında yayını sürdüren Kürt/muhafif basındaki televizyon ve radyoların önemli bir kısmı, 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi ardından ilan edilen OHAL kapsamında çıkarılan KHK'lerle tamamen kapatılarak, bütün mallarına el konuldu (Cumhuriyet, 2016). Kapatılma gerekçesi olarak da "milli güvenliği tehdit eden yapı, oluşum ve gruplar ile terör örgütlerine aidiyet" iddiası gösterildi. 2016 ve 2017 yılları arasında 54 medya hizmet sağlayıcı kuruluşa ait 37 radyo ve 33 televizyon olmak üzere 70 radyo ve televizyonun kapatıldı (Gazeteduvar, 2017). Kapatılan kanallar arasında bölgede en çok izlenen haber kanallarından biri olan **İMC TV** ile Aleviler'in izlediği **TV10**, Diyarbakır'da Zazaca yayın yapan ilk kanal olan **Jiyan TV**, Kürtçe ve Türkçe iki dilde yayın yapan **Azadi TV**, **Özgür Gün TV**, Van'da yayın yapan **Van Genç TV**, Batman'da yayın yapan **Denge TV** oldu. Çocuklar için Kürtçe içerik ve yayınlar yapan tek özel televizyon **Zarok TV** yapılan itiraz üzerine tekrar açıldı. **Zarok TV**'de yayınlanan Kürtçe şarkıda geçen “Kürdistan” kelimesi nedeniyle kanala para ve program durdurma cezası verildi (RTÜK, 2018). Kapatılan radyolar ise Mardin'de Kürtçe ve Türkçe yayın yapan **Rengin Radyo**, Urfa'da **Radyo Karacadağ**, Ağrı'da **Patnos FM**, Diyarbakır'da **Gün Radyo**, Malatya'da Özgür **Güneş Radyosu**, Van'da **Doğu Radyo**, Mersin'de **Ses Radyo**, Adana'da **Radyo Dünya** oldu. Kapatılan bazı kurumlar, itiraz üzerine tekrar açıldı (İHOP, 2017:38-9).

RTÜK'ün web sitesindeki “Üst Kurul Kararları” bölümünde Türkiye'de Kürtçe yayın için 23 Mart 2004 tarihinde RTÜK'e başvuran ilk yayın kuruluşu olan “**Gün Radyo ve Televizyon Yay. A.Ş.**” ismiyle yapılan aramada, 2013 ile kapatıldığı 2016 yılları arasında 3 yıllık sürede toplam 12 yaptırım uygulandığı görülmektedir. Ancak arama kayıtlarında 2013 yılı öncesi dönemde alınan kararların sonuçları gösterilmediği için yapılan yaptırımın sayısının daha fazla olduğu söylenebilir.

Üst Kurul, 2017 yılında ise Irak Kürt Bölgesel Yönetiminde (IKBY) Kürtçe, Türkçe, Arapça dillerinde yayın yapan **K24 TV**, **WAAR TV** ve **Rudaw TV** kanallarını “Kürdistan” ifadesini kullandıkları gerekçesiyle TÜRKSAT uydu platformundan çıkardı. Bu kanallar, başka bir uydu platformu üzerinden yayın yapmak zorunda kaldı (Rudaw, 2017).

Özetlenecek olursa, Bölge halkının önemli kesimi tarafından izlenen Kürt/muhafif basın ve yayın kurumlarının önemli bir kısmının OHAL KHK'leriyle kapatılması, mevcut olduğu kadarıyla çoğulcu, çok renkli, sesli medyayı büyük ölçüde sınırlandırdı. İktidarın politikalarını eleştiren, muhafif ve farklı kesimlerin kendilerini ifade edecek, bu yayınlara ulaşabilecek yayın mecralarının sınırlandırılmasına neden oldu. Kapatılan medya kuruluşları ve medya sahipliğinde yaşanan diğer değişimler sonucunda anaakım medyanın neredeyse tek sesli hale gelmesi bölge halkının alternatif haberlere ulaşmasını da zorlaştırdı.

Kapatılan basın kurumlarının arşivlerine el konulması, web sitelerine erişimin engellenmesi bölgedeki yazılı ve görsel basın hafızasını yok olmakla yüz yüze bıraktı. Bölgedeki Kürt/muhafif basının sosyal medya hesapları engellendi ve internet sayfaları kapatıldı.

1.5.

Türkiye'nin Basın ve İfade Özgürlüğü Tablosu

Basın özgürlüğü, demokrasi, insan hakları, hak ve özgürlük konularını ölçen uluslararası basın özgürlüğü indeksleri ve raporlarında Türkiye, gazeteciler için "dünyanın en büyük hapisanesi," demokrasi, özgürlük ve insan hakları konularında ise "özgür olmayan ülkeler" kategorisinde gösteriliyor. Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) örgütünün 2021 yılı Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'ne göre Türkiye son 20 yılda 180 ülke arasında 54 sıra gerileyerek 153'üncü sırada yer aldı.(RSF, 2021) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 2020 yılı raporunda düşünce ve ifade özgürlüğü davalarında Türkiye, 47 Avrupa Konseyi üyesi ülke arasında en çok ihlal kararı verilen ülke (Euronews, 2021a). Liberal Demokrasi Endeks listesinde 149. sırada olan Türkiye son 10 yılda en çok otoriterleşen ilk 10 ülke içerisinde gösteriliyor (Euronews, 2021b).

İnsan haklarının uygulanış ve ihlallerini takip eden Freedom House'ın hazırladığı 2020 raporunda Türkiye "özgür olmayan ülkeler" kategorisinde yer aldı (Euronews, 2021c). The World Justice Project'in (WJP) 2021'de yayınladığı Hukukun Üstünlüğü Endeksi raporunda Türkiye 139 ülke arasında 117. Sırada yer aldı (WJP-Index, 2021). Freedom House'un "2021 İnternette Özgürlük" raporunda Türkiye internet kullanımında özgür olmayan ülkeler kategorisinde yer aldı (Deutsche Welle, 2021b).

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun (IFJ) raporuna göre, Mart 2021 itibarıyla dünya genelinde en az 229 basın emekçisi gazetecilik faaliyetleri nedeniyle cezaevlerinde bulunuyor. Türkiye'de de 67 gazeteci cezaevindedir (Euronews, 2021d).

Türkiye'de Kürt sorunu başta olmak üzere insan hakları ihlalleri, toplumsal sorunlar konusunda izlediği muhalif ve eleştirel yayın çizgisiyle '90'lı yıllardan bu yana baskıların hedefinde olan Kürt basınının, çözüm sürecinin sona erdiği 24 Temmuz 2015'ten bu yana sistematik internet sansürü altında olduğu da yukarıdaki verilerden anlaşılıyor. Dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, *Evrensel ve Özgür Gündem* gazeteleri için "Bunlar suç makinesi. Terör örgütünü övüyorlar..." demişti (diskbasinis.org, 2015).

Hükümet politikalarına karşı çıkan ve sorgulayan, Kürt sorununa ilişkin alternatif görüş sunan veya çatışma dönemlerinde anaakım medyada yer almayan haberler yapan, içerikler paylaşan, Kürt/muhalif basınının internet adreslerine bilgi teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ve mahkemeler tarafından sistematik bir şekilde internet sansürü uygulandı. Bunun yanında ulusal medyada yer almayan ve hayati önem taşıyan haberleri yayın ve binlerce takipçisi olan Kürt gazeteci, aktivist ve yurttaş gazetecilere ait sosyal medya hesapları ve içerikleri erişime engellendi. Erişim engelleri kararları, haberin URL adresine değil daha çok internet sitesinin tümüne uygulanıyor (freeweeturkey.com, 2021).

KHK ile kapatılan *Dicle Haber Ajansı*'nin web sitesi (*DİHA*) 24 Temmuz 2015'ten 30 Ekim 2016'ya kadar 50 kez, *Jin Haber Ajansı (JINHA)* en az 10 kez olmak üzere, *Azadiya Welat*, *Özgür Gündem*, *Özgürlükçü Demokrasi gazeteleri ile Dihaber*, *Gazete Şûjin*, *Fırat Haber Ajansı (ANF)* web siteleri ve sosyal medya hesapları defalarca erişime engellendi (Bianet.org, 2015).

2017 yılından beri yayında olan *Mezopotamya Ajansı'na (MA)* ait web sitesinin alan adları ve uzantıları bugüne kadar 35, *Jinnews*'in 39 ve *Yeni Yaşam Gazetes*'nin ise iki defa erişim engellendi. *Mezopotamya Ajansı*'nin internet adresine getirilen erişim engellerinin gerekçeleri arasında ise Diyarbakır Valiliği'nin patates dağıtması, Diyarbakır Barosu'nun köylülerin askerinin kötü muamelesine ilişkin hazırladığı rapor ile cinsel istismar hakkındaki haberler vardı. (mezopotamyaajansi35.com, 2021).

1.6.

Değerlendirme

Kürt sorunu bağlamında medya kuruluşları ve gazetecilerin yaşadığı sorunlar, baskılar ve nedenlerini konu alan kaynakların sınırlılığı veya sadece belli bir alana odaklı olması, Türkiye'nin basın özgürlüğü raporlarında Kürt illerinde yaşananların ayrı bir başlıkta ele alınmaması bu konudaki verileri derli toplu raporlaştırmayı da güçleştiriyor. İnternetteki ağır sansür, KHK ile kapatılan basın kurumlarına el konulması, Kürt medyasına dair bilgi ve belgelere ulaşmayı ayrıca zorlaştırıyor.

Kürt illerindeki basın özgürlüğü açısından ortaya çıkan bu tablo, Türkiye'nin demokratikleşme sorunu olan ve yıllardır bir türlü çözülemeyen Kürt meselesi sonucunda ortaya çıkan çatışmalı ortam, hak ve özgürlükleri kısıtlayan politikalarla bağımsız değil.

Kürt meselesine dair fikirlerini ifade eden siyasetçi, insan hakları savunucuları, gazeteciler, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve toplumun diğer kesimlerinin düşüncelerinden dolayı yargılanması, Kürt meselesinin aynı zamanda bir düşünce ve ifade özgürlüğü meselesi de olduğunu ortaya koyuyor. Yaratılan bu baskı ve korku ikliminden en çok etkilenenlerin başında gazeteciler ve medya kuruluşları geliyor.

Çatışma dilinin terkedilmesi konusunda siyasilerden çok medyaya görev düşüyor. Çatışma çözümlerinde medyanın dili ve bu dilin toplumu barışa hazırlaması çok önemli. Ancak bunun gerçekleşmesi için medyanın dilini değiştirmesi ve barış gazeteciliği konseptine yakın olması gerekiyor. Maalesef anaakım medya bu konuda parlak bir geçmişe sahip değil. Anaakım medya, kısa bir süreliğine de olsa, barış süreci veya çözüm süreci dönemlerinde Kürt sorunu konusunda üstlendiği görece pozitif dili çözüm sürecinin sona ermesiyle tümenden terk etti. Kürt meselesi ve bölge halkı konusunda yapılan tek taraflı yayınlarla Kürt meselesinin çözümünün önündeki psikolojik bariyer daha da yükseldi. Çatışmalar daha da derinleşti ve barış ikliminden iyiden iyiye uzaklaşıldı.

Anaakım medyanın çoğulcu yayınları terk edip tek taraflı ve tek sesli bir yayın yaptığı bu dönemde halkın doğru ve güvenilir habere ulaşmasında, gazetecilerin mesleki faaliyetlerini özgürce yerine getirmesi hayati bir önemde. Anaakım medyanın görmediği toplumsal konularda gerçekleri yazma ve anlatma sorumluluğu hakikate ve barışa inanan gazetecilere kalıyor.

Raporun devamında yer alan asıl çalışmamız olan **Kürt Sorunu Bağlamında Kürtlerin Türkiye Medyası Algısı** üzerine düşünür ve verileri yorumlarken gerek genel olarak medya ve ifade özgürlüğü üzerindeki geniş çaplı kontrol, denetim ve baskı, gerekse Kürt medyasının karşı karşıya kaldığı sansür, engelleme ve zulüm pratiklerinin akılda tutulmasında yarar vardır. Zira ifade ve haber alma özgürlüklerinin korunduğu ve kendi dillerinde yayın yapan, kendi sorunlarına yakın medyalarının olduğu normal bir dünyada, bir Kürt yurttaşın örneğin en çok **FOX haberi** izliyor olması başka bir şeydir, bu özgürlüklerin olmadığı, AK Parti ve tabanıyla toplumun diğer kesimleri, bilhassa Kürt yurttaşlar arasında derin bir kutuplaşmanın ve yarılmanın olduğu bir dünyada bambaşka bir şey. Dolayısıyla, çalışmanın devamı için buraya kadar olan kısımdaki verilere yer vermenin yorumlama çabasını zenginleştirmek bir yana daha doğru bir zemine oturtacağını da düşündük.

Son olarak araştırmanın kapsamına da değinmek gerekir. **Kürt Sorunu Bağlamında Kürtlerin Türkiye Medyası Algısı** başlıklı araştırma kapsamında, niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemleri kullanılarak, Kürtlerin ve Kürt kanaat önderlerinin Türkiye'de medyaya, medyanın temel sorunlarına, medyanın Kürt meselesine genel olarak yaklaşımına ve bilhassa Çözüm Süreci'nde Türkiye'de medyanın genel tutumuna dair fikirleri ve algıları incelenmiştir. Medyanın barış ve çözüme katkı verme potansiyeli, bu potansiyelin gerçekleşmesinin önündeki engeller, olumlu ve olumsuz örnekler hak odaklı bir barış perspektifinin mevcudiyeti, kadın ve çocuk haklarının habercilikteki yeri, medyanın siyasi ve ekonomik iktidar odakları ile ilişkileri, medyaya ve medya figürlerine duyulan güven, barış perspektifinin yaygınlaşması için yapılabilecekler gibi çok sayıda önemli başlık da

raporda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Rapor niteliksel ve niceliksel araştırma bulguları olmak üzere iki ana bölümden oluşuyor. İlk bölümde niteliksel, ikinci bölümde de niceliksel safha bulguları sunuluyor.

Nitel araştırma kapsamında bir yandan üç büyük şehirde Kürt yurttaşlarla (600 kişi) geniş ölçekli bir saha çalışması yürütüldü. Saha çalışmamızın, özellikle çözüm sürecinin sona ermesinde Türkiye medyasının rolüne ilişkin, Kürtlerin düşüncelerini ve medyaya ilişkin güvensizliklerinin nedenlerini daha derinlemesine kavramak bakımından çok yararlı olacağını umduk. Öte yandan nitel çalışma kapsamında da bölgede bu konuyla hak temelli mesleki ya da politik çalışmaları çerçevesinde ilgilenmiş önde gelen isimlerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdik. Bu kapsamda ayrıca Diyarbakır ve Van'da çalıştay düzenledik. Bu çalıştaylarda gerek bölgeden gerekse ulusal medyadan temsilciler, hak savunucuları ve ilgili diğer kesimlerle bir araya gelerek çalışmalarımızın bulgularını değerlendirdik ve konuyla ilişkili deneyimlerin paylaşıldığı bir ortam sağladık.

Elinizdeki rapor bu çalışmalar sonucunda hazırlanmış bir rapordur. Medyanın Kürt sorunuyla ilişkili rolüne ışık tutmak kadar, bu konuda özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak tarihsel hafızayı canlandırma çabalarına katkı sunmayı da hedefledik. Tekrar etme pahasına altını çizerek, en önemli hedefimiz de Kürtlerin ve Kürt sorununun bu medyada nasıl temsil edildiği gibi görece fazla incelenmiş bir konu yerine, sözü doğrudan kendilerine vermek ve Kürtlerin Türkiye medyası tahayyülünü ya da algısını mümkün olduğunca anlamak oldu.

2.

KÜRT GAZETECİ, HUKUKÇU VE SİVİL TOPLUM TEMSİLCİLERİNİN TÜRKİYE MEDYASI ALGISI

Araştırmamızın niteliksel safhasında Kürt sorunu ve Çözüm Süreci ile temasları olmuş, aralarında gazetecilerin, hukukçuların, medya çalışanlarının ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin olduğu 40 kişiyle ayrıntılı bir soru formu eşliğinde yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşme formu katılımcılara dair bilgilendirici sorular ile başlamıştır. Formun ikinci bölümünde medya ve medyanın önemine dair sorular sorulmuştur. Bu bölümde katılımcıların hem genel olarak medya hem de medyanın Türkiye'deki muhtelif görünüşleri hakkındaki fikirleri derlenmeye çalışılmıştır. Formun üçüncü bölümü 1990'lı yıllarda medya ve Kürt meselesine dair katılımcıların görüşlerine ayrılmıştır. Dördüncü bölümde ise Çözüm Süreci'nde medyanın yaklaşımı ve tavrı hem genel olarak hem de belirli medya gruplarına istinaden sorulmuştur. Beşinci bölümde çözüm sürecinden bugüne gelinen noktada medyanın durumu ele alınmıştır. Soru formunun son bölümünde ise geleceğe dair beklenti ve önerilere yer verilmiştir.

Okumakta olduğunuz raporda da soru formu akışı esas alınmış, katılımcıların isimleri numaralandırılmak suretiyle anonimleştirilmiş, lakin katılımcılardan yapılan alıntılarda yer ve meslek bilgisi verilmiştir.²

² Katılımcı numarası, yer ve meslek bilgilerini içeren tabloyu EK1'de bulabilirsiniz.

2.1.

Medyanın Önemi

Derinlemesine görüşme formunun ilk bölümü medya ve medyanın önemine dair sorulardan oluşmaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde Türkiye’de medyanın genel görünümü, günümüz toplumlarında medyanın önemi, kutuplaşma-savaş-barış eksenlerinde medyanın oynadığı ve oynayabileceği roller gibi konular irdelenmiştir. Bu alt bölümde 40 katılımcıdan alınan cevap örüntüleri özet bir şekilde ele alınacaktır.

2.1.1.

Çatışma/Kutuplaşma

ve Barış/Uzlaşma Eksenlerinde Türkiye’de Medya

Katılımcıların kahir ekseriyetinin üzerinde uzlaştığı konulardan biri, medyanın günümüz toplumlarında kanaatleri ve hatta toplumları şekillendirmedeki rolüdür. Yine ekseriyetle bu önem ve güç, çok da olumlu olmayan bir çerçevede ele alınmaktadır. Katılımcılara göre medyanın toplumsal kutuplaştırmaları yaratma ve derinleştirme ya da tam tersine yatıştırma gücü vardır. Buna rağmen Türkiye’de medya çoğunlukla inisiyatifini kutuplaştırmayı derinleştirmede kullanmaktadır. Katılımcıların medyaya ilişkin olumsuz görüşlerinin güçlü olmasına ve medyanın toplumsal kutuplaşmadaki rolünü kuvvetle vurgulamalarına rağmen, medyanın başka bir potansiyelinin olduğuna duydukları güven de dikkat çekicidir. Medya doğası gereği kutuplaştırıcı değildir, ancak siyasi iktidarların çıkarlarıyla uyumlu biçimde, kutuplaştırmada gördüğü menfaat daha yüksektir. Bu noktayı ilerleyen satırlarda çok daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

Derinlemesine görüşme formunun ilk sorusu, medyanın çatışmaları ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirip derinleştiremeyeceği üzerinedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğuna göre medya toplumsal çatışmaları ve kutuplaştırmayı derinleştirebilir de yatıştırabilir de. Bir katılımcının sözleri ile “medya iki ucu keskin bir bıçak”tır ve “doğru kullanılmadığı zaman her iki tarafı da inciten bir konuma gelir” (Van, Gazeteci). Yine bir başka katılımcının sözleri ile “medya iyi kullanıldığında toplumun demokratikleşmesine katkı sağlayacağı gibi olumsuz tutumlarıyla da savaş çığırkanlığını ve toplumsal çatışmayı tırmandıran bir hal alabilir.” (Şanlıurfa, Yazar). Bu teorik ve soyut saptamalar bir kenara bırakılıp Türkiye’deki durum ele alındığında ise katılımcılar son derece olumsuz bir tablo resmederler. Türkiye’de “siyasi bir kaostan kaynaklanan bir kutuplaşma”nın olduğu (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist), medyanın **bağımsız** olmadığı ve partilerin yayın organı olarak yayın yaptığı, **tarafsızlıktan** uzak olduğu gibi temalar sıklıkla karşımıza çıkar. Bununla birlikte katılımcıların verdiği cevaplar ele alındığında belirli gruplaşmaların ve örüntülerin ortaya çıktığını görmek mümkündür. Bir yanda medyanın neredeyse kendinden menkul gücüne ve toplumsal kutuplaşma ve çatışma üzerindeki aşırı olumsuz etkisine vurgu yapan yoğun kötümser bir yaklaşım yer alır. Bu görüşe göre medya bizim toplumumuzda “genel olarak bir kanaat oluşturucu görevi görür ve insanların neyi düşünmesi, nasıl düşünmesi gerektiğini biraz belirler” (Muş, STK Temsilcisi) ve “günümüz modern insanın gündemini medya belirler” (Şanlıurfa, Gazeteci). Medyanın kutuplaşmayı kesinlikle derinleştirdiğini vurgulayan bir başka katılımcı ise medyanın gücünü açıklarken ilginç ve açıklayıcı bir benzetme yapar. Medyanın insanlar üzerindeki etkisini Afrika’daki Voodoo bebeklerine benzeten katılımcının sözleri ile,

Voodoo bebek ilişkisi var orada bebeğe iğneyi batırdığında orada insana büyü yapılmış ise kişi orada hopluyor. Aynı şekilde de medya da aynı durum vardır, medya bir kişiye iğne batırınca o adamın bütün takipçileri, sevenleri ve kamuoyu gözü önündeyse onun karşıtları da o ifadeden etkilenir. Bu yüzden medya kutuplaştırmayı derinleştirir. Medyanın böyle bir işlevi bulunmaktadır ve olmaya da devam edecektir. (Diyarbakır, Gazeteci)

Bu ve benzeri yorumlara diğer görüşmelerde de sıkça rastlanır. Medya “büyük bir güçtür, toplumun bir kesiminde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verir” (Diyarbakır, Siyasetçi). Medya kutuplaşmada rol oynar, “çünkü sokaktaki insanla konuştuğunuz zaman haberlerde yazılan her şeyin doğru olduğunu düşünerek size karşı yorum yapar” (Diyarbakır, Gazeteci). Bir başka katılımcı ise (Diyarbakır, Gazeteci) “Batıda Kürtlere karşı bir antipati yaratılıyorsa” bunun kimi durumlarda ilk sebebinin medya olduğunu iddia eder. Yine bir başka katılımcı (Şanlıurfa, Hukukçu) medyanın Türkiye’de darbe yaptıracak ve sonrası da darbeyi meşrulaştıracak kadar güçlü bir aktör olduğunu vurgular. Bir başka yoruma göre de Türkiye’de medya yapısal olarak devletin medyasıdır ve 6-7 Eylül olaylarında da görüldüğü üzere kolaylıkla ve sistematik olarak devlet adına provokasyona alet olabilir (İstanbul, Gazeteci).

Bu yorumlarda göze çarpan ortak özellik, medyanın mutlak gücü kendinden menkul bir unsur olarak ele alınması ve medyanın içinde bulunduğu toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkiler açısından yalıtılarak değerlendirilmesidir. Bununla birlikte kimi yorumlarda medya-siyaset-sermaye ilişkilerine referanslar (Diyarbakır, Gazeteci), partilerle medya organları arasındaki paralellik (Şanlıurfa, Hukukçu; İstanbul, Hukukçu) gibi yapısal belirleyenlere de değinildi.

Medyanın kutuplaşma ve çatışmadaki güçlü ve olumsuz rolüne dair yorumların yanı sıra, az da olsa görece daha sakin ve çok boyutlu yorumlara da rastlamak mümkündür. Diyarbakır’da gazetecilik yapan katılımcılardan, “medyanın toplumsal kutuplaştırmayı tek başına derinleştirmeyeceğini, yeni bir kutup yaratmadığını, daha ziyade var olan kutuplar üzerinden bir derinleşme yarattığını” vurgular. Bir başka katılımcı da medyanın kutuplaştıırabileceği kadar uzlaştırabileceğini, her zaman makul bir kesimin de olduğunu ve ortak bir paydada buluşturmaya çalıştığını belirterek medyanın homojen bir görünüm arz etmediğini ima eder (Diyarbakır, Medya Yöneticisi). Batman’dan hukukçu katılımcı da “medya genel atmosferden hem etkileniyor hem de etkiliyor” sözleri ile medyanın genel siyasi atmosferin bir parçası olduğunun altını çizer. Bir başka katılımcı ise medyanın kutuplaştırıcı bir tavrının olduğunu kabul etmekle birlikte, bu tavrın toplumdaki karşılığının sanıldığı kadar güçlü olmadığını olumlu bir olgu olarak vurguluyor:

Yani Allah’tan çok ciddi toplumsal bir şey olmuyor, karşılık bulmuyor. Bence insanlar medyanın, siyasi partilerin kullandığı kutuplaştırıcı dilden pek etkilenmiyor. Tamam, etkilenen o algıya kapılan kitleler, insanlar oluyor. Ama derinlemesine ben bir şey görmüyorum. Bu önemli bir ayrıntı. (Gazeteci, Diyarbakır)

Bu son nokta özellikle medyanın yoğun ve tek taraflı etkisine dair, çoğunlukla da kanıtlanmamış varsayımlara dayanan, genel kabullere alternatif bir perspektif sunması açısından önemlidir. Medyanın modern toplumlarda siyasal, toplumsal ve kültürel hayat üzerinde önemli etkileri olduğunu söylemek mümkün olsa da bu etkinin doğası, mekanizmaları, sınırları ve işleyiş biçimleri medya araştırmacıları arasında önemli bir tartışma konusudur. Medyanın etkisini yoğun, tek yönlü bir etki olarak ele alan yaklaşımların karşısında, bu etkiyi daha karmaşık toplumsal, siyasal,

kültürel, kurumsal ve ekonomik bağlarla ilişkilendiren yorumlar yer alır.³ Yukarıda okuduğumuz yorum medyanın kullandığı kutuplaştırıcı dilin toplumsal etkisini sorunsallaştırması bakımından değerlidir.

Medyanın barış ve uzlaşma üzerindeki etkisini sordüğümüzda, neredeyse bir düşünsel mutabakatla karşılaşırız. En baştan kısaca özetleyecek olursak, katılımcılar dünyada ve Türkiye’de medyanın barış ve uzlaşmaya olumlu etkisi olabileceğini, lakin bunun ancak ve ancak bağımsız bir medya yapılanması içerisinde olabileceğini vurgulamaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu Çözüm Süreci boyunca medyanın barış ve uzlaşmaya yaptığı katkıyı, bu duruma örnek olarak göstermiştir. Bu görüşü özetleyen ifadelerden birini aktaralım:

Potansiyeli vardır. Örneğin çözüm sürecinde medyaya baktığımız zaman kullandığı dil, takındığı tavır, bölgede yaşanan olayları veya Kürtlerle ilgili haberleri daha sempatik anlatılar, bazı dergilerde insanların buraya gelip turistik amaçla gelip gezmeleri, Kürtleri tanımaya çalışmaları bunun basına yansımaya şekli olumlu bir hava yarattı. Olumlu hava oluşmasında medyanın katkısı vardır. (Diyarbakır, Gazeteci)

Katılımcılara göre medya “çözüm sürecinde kullandığı dille insanları birbirine yakınlaştırmıştır” (Şanlıurfa, Gazeteci); “sağıcılara yönelik çözüm sürecini uygun bulabilecekleri bir dille yaklaştı ve ülkücü, sağcı, muhafazakâr kesimin %70’inin çözüm sürecine destek olmasını sağladı” (Diyarbakır, Gazeteci); “medya eskiden attığı manşetleri, her şeyleri unutup ülkeye barış gelmesi rolünü üslendi” (Diyarbakır, Gazeteci), “aşırılıkları törpüleme ve toplumu hazırlama açısından önemli bir rol oynadı” (Batman, Hukukçu). Katılımcılardan birinin (Van, Gazeteci) medyanın barış diline katkısını aktarırken göç sorununa ve cansız bedeni kıyıya vuran mülteci bebek Alan Kurdi’nin basında yer almasına göndermede bulunması dikkat çekiciydi. Katılımcıya göre medyada yer alan bu görüntü ile “Avrupa kamuoyu, mülteciler ile ilgili bir takım tutum değişikliğini yapmak zorunda kaldı.” Bu katılımcının, çözüm sürecinde medyada Kürt sorununa ve Kürt coğrafyasında yaşananlara yer açılmasının da benzer türden bir tutum değişikliğini teşvik ettiğine ilişkin bir kanaati dile getirdiğini düşünmek mümkündür.

Belirtildiği üzere, katılımcılara göre Türkiye’de medyanın yapısı, iktidar ve devletten bağımsız olamaması sebebiyle medyanın barış ve uzlaşmaya yapabileceği katkı son derece sınırlıdır. Şanlıurfa’dan hukukçu katılımcımızın sözleri ile “Medya dünyanın her yerinde bağımsız ve özgür bir biçimde hareket ettiğinde, toplumsal barışın ve adaletin tesis edilmesinde önemli bir katkı sağlamış olur. Türkiye’de ise iktidar ve derin güçlerle birlikte hareket ettiği için şiddet ve savaşı tırmandıran bir rol ve görev üstlenmiştir.” Barış sürecine dair yapılan olumlu değerlendirmeler de sürekli olarak dönemselliğe yapılan vurgu ile sınırlanmaktadır. Katılımcılara göre medya, devlete ve iktidara bağımlı olması sebebiyle, çözüm süreci biter bitmez eski kutuplaştırıcı savaş diline hızlıca geri dönmüştür. Çözüm sürecinde barışın sesi olan kalemler “çözüm süreci bittiğinde zit söylemlerde bulundu.” Bunun da sebebi medyanın “siyasi atmosfere bağlı edilgen bir noktada olmasıdır” (Batman, Hukukçu). Türkiye’de “iktidara ya da güç dengelerine bağlı bir medya yapılanması olduğu için” (Diyarbakır, Gazeteci) barışa ancak sınırlı ve kısa süreli bir katkısı olmuştur medyanın. Bir başka deyişle medyanın barışa olan katkısı koşullu, bağımlı ve dönemseldir:

Devlet barış sürecine evet dediğinde ona bağlı olan medya grubu da katkıda bulundu. Tam tersi bir durum olduğunda ise çatışmaya doğru gidildiğinde, bu defa o medyanın çatışmaya yol açan tutum takındığını görüyoruz. Türkiye’de medya tek başına karar verici

³ Konu hakkında daha detaylı tartışmalar için bkz. Burak Özçetin (2021).

bir organ değildir. Bu nitelikte ve vasıfta değildir. Hali hazırda var olan güçlerin kendi politikalarını yayması için bir araçtır. (Diyarbakır, Gazeteci)

2.1.2.

Kürt Sorunu, Medyanın Tutumu, Çatışma ve Toplumsal Barış

Katılımcılara Kürt sorunun son 20 yılı düşünüldüğünde Türkiye’de çatışmanın durması ve toplumsal barışın tesis edilmesi noktasında medyanın rolünü nasıl değerlendirdikleri soruldu. Katılımcıların verdiği cevapların birkaç noktada yoğunlaştığı görüldü: 20 yıldaki süreci medyanın devlete bağımlılığı üzerinden okuyanlar; medyanın sahiplik yapısına ve farklı iktidar yumakları ile ilişkisine odaklananlar; medyanın dönemsel ve konjonktürel duruşunun farklı dinamiklerine odaklananlar; son yirmi yılda medyanın Kürt sorununa yaklaşımındaki olumlu yönlere ve medyanın içindeki alternatif seslere dikkat çekenler gibi.

Katılımcıların önemli bir bölümü, medyanın son 20 yıl içinde Kürt sorununa yaklaşımındaki esas belirleyenin, medyanın devlete ve iktidara bağımlı yapısı olduğunu vurguladılar. Buradan hareketle, Çözüm Süreci gibi istisna dönemlerinde daha demokratik, barışçıl ve çözümcü bir dil kullansa da bu yönelim medyanın inisiyatifinde olmamıştır. Devletin ve iktidarın tavrındaki değişim medyanın tavrında da değişimi beraberinde getirmiştir. Örneğin, Çözüm Süreci’nde “öfke pompalayan ve Kürtlerin bireysel olarak sorun yaşamasına neden olan” Hürriyet gibi gazeteler Çözüm Süreci’nde tam tersi bir tavır benimsemiş, “birdenbire iktidarla barışsever olmuşlardır.” Bu gazeteler,

İktidarın propagandası gereği örgüt aleyhine, Kürtler aleyhine haber yapmamaya hatta Kürt kültürünü, yemeklerinden şarkılarına anlatmaya başladılar. Bir anda böyle bir moda başladı. Tabii bu da tamamen medyanın patronaj etkisi ve iktidar ya da devlet tarafından güdümlenmesiyle ilgili. Türkiye’de bu anlamda bağımsız bir medya yok. Yani medyanın kendi kendine nefret üretme diye bir şeyi yok, her şey devlete, iktidara göre şekilleniyor. (Diyarbakır, Gazeteci).

Bir başka katılımcı da (Şanlıurfa, Gazeteci) “siyasetin kullandığı dil dışlayıcı bir dilse medya ona göre tavır takınıyor” diyerek medyanın 20 yılda siyasetten bağımsız bir tavır alamadığını vurgular. Medyanın devlete ne denli bağımlı olduğunu şu alıntı son derece güçlü bir şekilde ortaya koyar: “Dünyada gazetecilik devletlere rağmen yapılmaya çalışılmıştır. Türkiye’ye bakıldığında gazeteciliği devletin kendisi yapıyor” (Şanlıurfa, Gazeteci). Bir başka katılımcı da bu medya yapısının bir renkten ve karakterden yoksun olduğunu şu sözlerle vurgular: “Medyanın da kendi rengi yok. Ülkede bir baskı ortamı var, mahalle baskısı var, buna göre medya şu anda renksiz davranıyor” (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist). Kısacası bu görüşe göre, son 20 yılda, önce anaakım medya, daha sonra da katılımcıların “havuz medyası” olarak adlandırdığı iktidar yanlısı medya “iktidarın çözüme ilişkin inişli ve çıkışlı yapısı ile aynı” hatta yol almıştır (Diyarbakır, Gazeteci) ve “son yirmi yılda çatışma-barış ile ilgili medyada çıkan her unsurda iktidarlar belirleyici olmuştur”: “Medyanın önemli bir rolü olmadı. O gün uzlaşmacı davranan medya bugün küfrediyor, bu değişim medyanın iradesiyle meydana gelen bir durum değildir” (Diyarbakır, Gazeteci).

Medyanın Kürt sorununa yaklaşımının gelgitlerini sadece devlete ve iktidara yakınlık açısından değil, daha karmaşık belirleyenler ve “güç dengeleri” (Diyarbakır, Gazeteci) eşliğinde

okuyan yorumlar da mevcuttu. Örneğin; İstanbul'dan hukukçu katılımcının yorumunu buraya aktarmak yerinde olacaktır:

1999-2004 yıllarını negatif bir barış dönemi, silahların susması olarak tanımlayalım. Medyadaki genel söylem, Kürt meselesinin silahların susmasıyla bittiğini iddia eder. AB'nin yarattığı bir rüzgâr vardı. Bu dönemde gerçek anlamda Kürt meselesi gündem olmadı. Kürt meselesinin kendini gösterdiği olaylardan biri, 2001'de Silopi'deki HADEP yöneticisi kaçırılmıştı. Mehmet Altan, Celal Başlangıç, bu olayın üstüne gittiler. Ali Bayramoğlu, Silopi'de incelemeler yapmıştı. 2005'te Erdoğan'ın "Kürt sorunu benim sorunumdur," çıkışı vardı. Siyasi iktidarın Kürt meselesini kabul etmesi önemliydi. Burada da çatışma yeniden başlamış olsa da 90'lardaki gibi sert bir söylem söz konusu değildi. Bu 20 yıldan öncesine baktığımızda, medya askerin ve güvenlik güçlerinin bir aygıtı olarak görev yapıyordu. Bu bağlamda medyanın tarz olarak geçirmiş olduğu değişim oldukça önemlidir. 2005'ten sonraki süreçte Diyarbakır Olayları söz konusuydu. Bu olaylara dönüp bakıldığında medya dili korkunçtu. Propagandaya yatkın dil ve tutum, oldukça belirgindi. O dönemde Mersin'de bayrak krizi vardı. Kürt meselesinin gündemde kendine yer bulması, 2010 sonralarına denk gelir. 2013'ten sonra iktidar bu soruna karşı yol almak istediğini belirtti. Bu beyan sonrasında medya, barışçıl bir rol oynamaya başladı. 2015 sonrasında ise tekrar 1990'lardaki gibi sorunu görmezden gelen bir tavra geri dönmüştür. Konya'daki ırkçı katliam, medya ve iktidarın Kürt meselesinde nerede olduklarını açıkça gösteren bir örnektir. 2013-2014'te Kürt meselesiyle ilgili haber çıkabiliyorken bugün bir gazetenin o günkü gibi bir tavır göstermesi hainlik olarak gösterilir. Bu da Kürt meselesine yaklaşımların dönemsel değişkenlik gösteren bir akıl olduğunu gösteriyor.

Bunlarla birlikte son 20 yıl içerisinde medyanın Kürt sorununu ele alışında olumlu değişim ve dönüşümlerin olduğunu vurgulayan görüşlere de rastlarız. Bir katılımcı (Diyarbakır, Medya Yöneticisi) 20 yıl öncesinde medyada "Kemalist hegemonya bakış açısı ve milliyetçilik" hakimken, son yirmi yılda devletin dışladığı iki kesim olan Kürtler ve İslamcıların daha fazla temsil şansı bulunduğunu vurgular. Ona göre bu kesimlerin medyaya "yansımaları da daha demokrat olmuştur." Bir başka katılımcı da (Diyarbakır, Gazeteci) Türkiye'de son 20 yılda anaakım medyanın Kürtlere bakış açısının değiştiğini, "başlangıçta Kürtleri yok sayan bir tutum içindeyken" şimdi Kürtleri tanıdığını dile getirir. İstanbul'dan STK temsilcisi özellikle Barış Süreci'nde medyanın çok iyi "yönetildiğini" ve "kullanıldığını", 2000'den beri de Kürtler ile ilgili ılımlı bir sürecin olduğunu vurgular. Yine olumlu bir yaklaşım (Diyarbakır, Gazeteci) merkez medyanın son 20 yılda iktidar çizgisinde yayın yaptığını belirtmekle birlikte, yine de "vicdaniyla, gördükleriyle hareket eden kurumların da olduğunu" ekler:

Yine de çok önemli mesafeler de kat edildi. Medya, çok güzel işler de yaptı özellikle çözüm sürecinde, mesela keşke herhangi bir iktidarın, partinin söylemiyle değil de kendi öz düşüncesiyle vicdaniyla hareket etmiş olsaydı... ama buna rağmen . . . Ülkemizde çok güzel bir atmosfer yakalandı. Bu her şeye rağmen işte yukarıda söylemek istediğim. Bu nokta vurgulanmalı. Hem bölgede hem ülke genelinde haberler, çok titiz çok itinalı yazılıyordu. Olması gereken de oydu. Ama işte biz onu, iki üç yıl gördük... Ona rağmen ilkeli, duruşlu namuslu gazeteciler de var. Hem toplumsal meselelere, hem ekonomiye hem Kürt meselesine doğru yaklaşan bu ülke için içi yanan çok arkadaşımız, dostlarımız, meslek büyüklerimiz var ama bu yeterli olmuyor.

Toparlanacak olursa, son yorum bize, katılımcıların yaşanan tüm olumsuzluklara, gelgitlere rağmen son 20 yılda medyanın Kürt sorununa yaklaşımında ve Kürtlerle ilgili temsillerinde önemli mesafeler kat edildiğini düşündüklerini göstermektedir.

2.1.3.

Türkiye Medyasını Adlandırmak, Dönemleştirmek, Sınıflandırmak

Katılımcılara, Türkiye’de anaakım medyayı tanımlamaları, adlandırmaları ve sınırlandırmaları için bir dizi soru yöneltilmiştir. “Türkiye’deki anaakım medyanın Kürt meselesine yaklaşımını 3 kelime ile söyleyecek olsanız bunlar hangileri olurdu?” sorusu yöneltilen katılımcıların çoğu neredeyse tümüyle olumsuz ve birbirinden oldukça farklılaşan etiketler ve sıfatlara başvurmuştur: “baskı”, “kaypak”, “kurulu düzen yanlısı”, “inkar”, “ayrıştırıcı”, “ötekileştirici”, “angaje”, “pragmatik”, “devlet yanlısı”, “duymadım-görmedim-bilmiyorum”, “milliyetçi”, “devletçi”, “manipülatif”, “tanımama”, “yalan”, “propaganda”, “terör”, “bölücülük”, “devletin bekası”, “ayrımçı”, “çatışmacı”, “tarafçı”, “samimiyetsiz”, “ikiyüzlü”, “resmi hizmete mahsus”, “kutsala dokunmama”, “sınırları belli”, “dezenformasyon”, “liyakatsizlik”, “biat”, “resmi dil”, “kışla basını”, “hain”, “aldatılmış”, “milli”, “tekçil” ve “dışlayıcı”.

Bununla birlikte anaakım medyanın Kürt meselesine bakışını üç kelime ile açıklamanın mümkün olmadığını, çünkü medyanın konuyla ilgili berrak bir tutumunun olmadığını vurgulayan bir katılımcı da olmuştur (Şanlıurfa, Yazar). Bir başka katılımcı (Diyarbakır, Gazeteci), anaakım medyanın Kürt meselesine bir bakış açısının olmadığını, zira söz konusu olanın sadece iktidarın bakış açısı olduğunu, iktidar nereye evrilirse medyanın da oraya yöneleceğini belirtir. İstanbul’da gazeteci olarak çalışan bir başka katılımcı ise durumu şöyle özetler: “Aydın Doğan, *Hürriyet*’e ne olur ne diye sorduklarında ‘ben değil devlet karar verir’ diye cevap verir. Dolayısıyla 3 kelimeyle ‘devlet-karar-verir.’”

Medyanın Kürt meselesine yaklaşımını dönemlere ayırmamız istediğinde, genel eğilim dönemselleştirmeyi çözüm süreci öncesi, çözüm süreci ve çözüm sürecinin sona ermesinden sonraki dönem olarak ele almak yönünde olmuştur. Bununla birlikte, dönemselleştirmeyi 1920’lere kadar götüren ve daha uzun bir tarihsel dönemdeki kırılmalara odaklanan cevaplar da gelmiştir. Bir başka katılımcı ise medyanın yaklaşımını Çözüm Süreci dönemi ve gerisi şeklinde iki ana başlıkta değerlendirir (Diyarbakır, Siyasetçi). Farklı bir dönemleştirmeye 1990 öncesi ve sonrası olarak yapılmıştır: Kürt meselesinin yok sayıldığı 1990 öncesi dönem ile görünür olmaya başladığı 1990 sonrası dönem arasında (Şanlıurfa, Yazar).

Dönemleştirmeyi yaklaşık 100 yıl önceden yapmaya başlayan katılımcılar 1920’lerden 1960’a kadar medyanın Kürtleri görmediğini, gördüğünde de eşkiyalık ve benzeri terimlerle ele aldığını; 1960-1980 arasında sol ideolojilerin tesiri altında Kürt sorununun bir geri bırakılmışlık meselesi olarak ele alındığını; 1980-1990 arasında suskunluk dönemi olduğunu; 1990’lardan itibaren Kürtlerin farkına varılmaya başlandığını ve bunun 2000’lerle birlikte ivme kazandığını; 2013-2015 arasında çözümün konuşulduğunu; 2015’ten sonra tekrar güvenlikçi bir dile dönüldüğünü vurgular (Diyarbakır Gazeteci; İstanbul, Hukukçu). Medya ile ilgili dönemleştirmenin yönetenlerin Kürt meselesine yaklaşımında değişimler eşliğinde, okunması gerektiğini vurgulayan aşağıdaki satırları aktarmak aydınlatıcı olacaktır:

Yönetenlerin Kürtlere, sorunlarına bakışı neyse, medya da ona göre konumlanıyor. 90'lı yıllar Kürt mücadelesi açısından da, devletin şiddet aygıtının dozunu arttırması açısından da tepe noktayıydı. Kürt hareketi, 92 yılında bir yol ayrımına girdi ve bağımsızlıkçı çizgiden devletle uzlaşma çizgisine kaydı... 90'lı yılların ardından 2000'e doğru yönetenler de eskisi gibi yönetmeyeceklerini anladıklarında medyanın dili de buna eşlik etti. AK Parti'nin kuruluşuyla bu değişim daha açık bir şekilde kendini gösterdi. AK Parti'nin liberal reformist çizgisi ile yönetenler, Kürtlere karşı asimilasyon yerine entegrasyonu devreye koydular. . . Hâlihazırda süreç, çatışma dilinin egemen olduğu tehlikeli atmosfere kan taşımaktan öteye gitmiyor. İktidarın toplumsal desteğini yitirmesinden kaynaklı içine düştüğü sıkışıklık, toplumsal kutuplaşmayı daha da derinleştirirken, medya da kendisine biçilen role uygun bir dili sürdürüyor. (Diyarbakır, Gazeteci)

Katılımcılardan Türkiye medyasını sınıflandırmalarını istediğimizde hâkim sınıflandırmanın - başka terimler kullanılmakla birlikte- iktidar medyası ve geri kalanı arasında yapıldığı görülmektedir. “Yönetim destekçileri ve yönetim muhalifleri” (Diyarbakır, Gazeteci), “Cumhur İttifakı ve geri kalanı” (Şanlıurfa, Hukukçu), “İktidar yanlısı ve iktidar karşıtı” (Diyarbakır, Siyasetçi), “İktidar medyası ve laikçi medya” (Diyarbakır, Gazeteci), “Resmi söylemin tarafı olan medya ve onun karşısında hakikati yaymaya çabası içerisinde olan medya” (Diyarbakır, Gazeteci), “Milliyetçi, ulusalcı ve muhalif medya” (Batman, Hukukçu). Türkiye’de medyayı iktidar ve muhalefet ikiliği dışında ele alan görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre iktidar karşısında ya da muhalif olarak adlandırılan medya dahi konu Kürt meselesi olduğunda iktidar çizgisinin dışına çıkamamaktadır: “milliyetçi ve ulusalcı çizgide yayın yapan medya grupları, ki bunlar zaman zaman iktidar ortağı olabildiği gibi uzunca bir süredir muhalefette sistemin gönüllü bekçiliğini yapmakta” (Diyarbakır, Gazeteci); “muhafazakâr medya, ulusalcı medya ve milliyetçi medya. Bu üç medya da birbirlerine çok benziyor ortak ideolojik yanları, anti Kürt olmalarıdır.” (Diyarbakır, Gazeteci). Dikkat çekici başka bir nokta ise katılımcıların devlet ile siyasi iktidarı çok nadiren birbirinden ayırmasıdır. Bir katılımcı (İstanbul, Gazeteci) Türkiye medyasını üç gruba bölerken bunları “Gerçek manada devletin medyası”, iktidar değişikliğine göre pozisyon alan ve değişen “Hükümet medyası” ve “Sol medya” olarak ayırır.

Katılımcılardan Kürt medyası ve Türk medyası arasında bir ayırım yapmaları ve **Duvar, Artı TV** gibi yayın organlarını bu ayırım dahilinde değerlendirmeleri istenmiştir. Kürt medyası diye bir şeyin olmadığını ve söz konusu olanın sol medya olduğunu iddia eden de (Şanlıurfa, Hukukçu) olmakla birlikte katılımcılar bazı medya organları üzerinde uzlaşmışlardır: **Mezopotamya Ajansı, Özgür Gündem, Yeni Ülke, Özgür Politika ve Yeni Yaşam, Artı TV**, Avrupa merkezli yayın yapan televizyonlar, Irak Kürdistanı merkezli **K24, Rudaw, Waar** ile Türkiye’de yayın yapan **Azadiye Welat**. Katılımcılar; **Bianet, T24, Duvar** gibi medya kuruluşlarını ise “**Türkiye medyası**” “Türkiye’deki tüm etnik grupların sorunlarını dile getirebilen bir yayın çizgisine sahip medya” (Diyarbakır, Gazeteci), “Kürt Meselesine hassasiyeti olan Türk medyası” (Şanlıurfa, Hukukçu), “Liberal medya” (İstanbul, STK Temsilcisi), “Kürt medyasına yakın, toplumsal duyarlılığı olan medya” (Diyarbakır, Gazeteci) gibi ifadelerle tanımlamışlardır. Kürt medyası ve Türk medyası arasında bir sınıflandırma yapan gazeteci katılımcımızın (İstanbul) açıklaması şöyledir:

Kürt medyası ve Türk medyası diye bir ayrımı şundan yapamam, eğer Türk medyası diyorsam devlet medyasını kastediyorum yani Türkçe yayın yapan her medya Türk medyası diyemeyiz o zaman Özgür Gündem’e de Türk medyası deriz ya da Express dergisi Türk medyası da değil Kürt medyası da değil ama ikisi de var. Sosyalist bir dergi. Mazlumların sesini duyurmak adına var olan bir dergidir. Kürt medyası, Kürt hareketinin ekseninde olan Mezopotamya Haber ajansı, Fırat Haber Ajansı ondan sonra Özgür Politika Avrupa’da yayın yapan Özgür Gündem Gazetesi, Yeni Yaşam Gazetesi. Bunlar, Kürt

hareketinin sesini daha çok duyan ve nakleden yayınlar. Ekonomik olarak büyük zorluklar ve bedeller ödeyerek gazetecilik yapıyorlar. Duvar, Artı TV patronları ne bir sol adamı ne bir parti üyesi değil bunlar bir şekilde gazetecilik yapan medya kuruluşlarıdır.

Soru formunun bu bölümünün son soruları, Kürt meselesine en olumlu ve olumsuz yaklaşan medya organlarının hangileri olduğuna dairdi. En olumsuz yaklaşıma sahip medya kuruluşları ve grupları arasında sıkça dillendirilenler, “İktidara yakın medya kuruluşları” başlığı altında değerlendirilen *A Haber, Yeni Akit, Yeni Şafak, Hürriyet, Star TV, Albayraklar, Demirören Grubu ve Çalık Grubu* olmuştur. Örneğin *A Haber*'in işaret edilmesinin sebebi, “farklı görüşlere karşı tutumunun çok olumsuz olması ve iktidarı doğrudan desteklemesi” olarak belirtilmiştir (Diyarbakır, Gazeteci). Bununla birlikte, Kürt meselesine dair en olumsuz yayın yapan medya kuruluşlarına iktidara yakın olmayan medya kuruluşları da dahil edilmiştir. Diyarbakır'dan gazeteci katılımcının sözleri ile “İçselleştirilmiş bir ayrımcılığa sahip olan ve eski Hürriyet'in devamı gibi olan” *Sözcü Gazetesi*, sıkça dillendirilen gazetelerden biri olmuştur. *Sözcü*'nün yanı sıra *Ulusal TV* ve “Tarafsızmış gibi görünen ama Kürt meselesine karşı kullandığı tutum iktidarinkiyle aynı” (Diyarbakır, Gazeteci) olan *CNN* ve *NTV* gibi medya kuruluşları da Kürt meselesine olumsuz yaklaşıma sahip medya organları arasındaki yerlerini alır. Bu konuda ilgi çekici bir değerlendirmeye ayrıca yakından bakmak gereklidir. Diyarbakır'dan gazeteci katılımcı, *Diken, Sol Gazetesi* ve *Birgün* gibi sol-sosyalist yayın organlarını da Kürt meselesine olumsuz yaklaşan yayınlar arasına şu sözlerle almaktadır:

Sol gazetesi, Birgün gazetesi kendini muhalif olarak sunuyor ama hakikate yaklaşma biçimiyle özellikle Kürt meselesine yaklaşımı açısından kimi egemen devlet kurumlarının dışında bir yayıncılık izlediklerine şahit olmuyorum. Dolayısıyla toplumu aydınlatma, bilgilendirme, haberi sunma boyutuyla belki mevcut resmi kurumların yapamadığı, amaçladığı bir niyeti onlar kendi cephesinde sağlayabiliyorlar. Dolayısıyla kimi zaman ben bu yayınları daha tehlikeli bulabiliyorum. Mesele Kürt meselesiyse, bu yayınları çok resmi yayınların dışında bir yerde göremiyorum.

Kürt meselesine en olumlu ve barışçıl yaklaşan medya organları sorulduğunda *Birgün, Bianet, Duvar, T24, Taraf, İMC, Artı TV, Ahval, BBC, Evrensel, Medyascope* en çok dillendirilen medya organları oldu. Bu noktada *Birgün* gazetesinin katılımcılar tarafından Kürt meselesine hem olumlu hem de olumsuz yaklaşan yayın organları arasında yer aldığı, gazete ile ilgili farklı yaklaşımların olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. 1990'lı Yıllarda Medya ve Kürt Meselesi

Soru formunun ikinci bölümü, katılımcıların 1990'lı yıllarda Kürt meselesi ve medya arasındaki ilişkiye dair görüşlerine ve yine katılımcıların bu dönemdeki haber kaynaklarına dair sorulara ayrıldı. Katılımcılara 1990'lı yıllarda toplumsal olaylardan ne şekilde haberdar oldukları sorulduğunda, televizyon ve gazeteler ilk sırada yer alan cevaplar oldu: **Özgür Gündem, Yeni Yüzyıl, Radikal, Hürriyet, Sabah, Milliyet** gibi gazeteler, **ATV, Show TV, Kanal 7** gibi anaakım TV kanalları dillendirilen medya kuruluşları arasındaydı. Cevaplar arasında yine, çanak antenler yoluyla ulaşılan **Med TV ve Roj TV** kanalları da yer alıyordu. Diyarbakır'dan gazeteci katılımcı bu durumu şu sözlerle aktardı: "Kürtlerin 1995'ten sonra kendilerini Türk medyasına bağlı hissetmediklerini gördüm. Kürtler, çift çanakla Avrupa üzerinden yayın yapan Kürt medyası ile tanıştıktan sonra Kürtlerle ilgili doğru haberi oradan almaya başladılar." Birkaç katılımcı ise haberleri medyadan ziyade, ya medya içerisinde tanıdıkları ve güvendikleri kişileri arayarak (Şanlıurfa, Gazeteci), kimi zaman partiler, sivil toplum örgütleri, muhtarlardan ya da diğer insanlardan (Diyarbakır, Gazeteci), kimi zaman da yerel halktan aldıklarını (Diyarbakır, Gazeteci) belirtmişlerdir. Yukarıda dillendirilen kaynaklar, aynı zamanda katılımcıların haberleri takip ettikleri temel mecralar olmuştur.

Katılımcılara 1990'lı yıllarda medyanın Kürt meselesine bakışının nasıl olduğu da soruldu. Katılımcıların önemli bir kısmı, 1990'lı yıllarda medyanın Kürt meselesinden bihaber olduğunu (Diyarbakır, Medya Yöneticisi), Kürt meselesini ele alırken de "Kürt'ten değil, teröristten" bahsettiğini vurguladı (Diyarbakır, Gazeteci). Dönemin medyasının "düşmanlaştırıcı, ırkçı, ayrımcı" (İstanbul, STK temsilcisi), "inkarcı, retçi, çok askeri, şiddetli" (Diyarbakır, Gazeteci) ve "kutuplaştırıcı ve tek taraflı" (Diyarbakır, Gazeteci) bir dili benimsediği vurgulandı. Katılımcılara göre bunun temel sebebi medyanın devlet ve asker merkezli bir bakışının olmasıydı. Dönemin medyası "devlet eksenli bakış açısına sahipti ve Kürt meselesinin çözümü yönünde veya toplumsal barışı sağlama yönünde vaatleri yoktu" (Diyarbakır, Siyasetçi). Medya, "TSK'nin yayın organı" olarak "asimilasyon kafasıyla çalışıyordu" (Diyarbakır, Gazeteci). Bir katılımcının ifadesi ile,

Tansu Çiller'in önemli bir sözü var, "asker şak diye söyler, ben şak diye yaparım" aynı şey asker şak diye söyler, Türk medyası şak diye yazar. Özgür Ülke gazetesinin bombalanması, Kürt gazetecilerin katledilmesi, bunların hepsi tek tip gazeteciliğin inşa edilmesi amacının bir parçasıydı. Fakat o dönemde de namuslu gazeteciler vardı, öyle veya böyle 90'lardan buraya aktarıldı. (İstanbul, Gazeteci)

Bununla birlikte, bugünle karşılaştırıldığında medyanın 1990'lı yıllarda Kürt meselesine bakışının "**birkaç tık daha iyi**" olduğunu, o dönemde bölge ile ilgili haberlere yer verilebildiğini ve köşe yazısı yazılabildiğini (Diyarbakır, Gazeteci), "**sansür kullanılmayan ve olanı bize direkt veren bir bakış açısı olduğundan dolayı**" daha objektif bir yaklaşımın olduğunu belirtenler de vardır (Şanlıurfa, Gazeteci). Bu yaklaşıma göre, 1990'larda "daha özgür bir tartışma ortamı vardı," örneğin "Birand Beyrut'a gidip Öcalan ile röportaj yaptı. Orhan Doğan ile Alparslan Türkeş'in karşılıklı Kürt meselesini konuştuğu bir zaman. Ahmet Altan'ın, Ahmet Kaya'nın yaptığı programlar var" (İstanbul, Gazeteci). Bir katılımcı, inkarcı, baskıcı ve ayrımcı medya dilinin hakim olduğu bir ortamda, Mehmet Ali Birand, Cengiz Çandar gibi isimlerin konuya dair daha demokratik bir perspektif sunabildiklerini belirtmektedir (Diyarbakır, Gazeteci; Van, Gazeteci).

Katılımcılara Kürt meselesi bağlamında 1990'lı yıllardan unutamadıkları bir haber olup olmadığı sorulmuş ve ekseriyetle cinayet, işkence, köy boşaltma ve benzeri olumsuz ve çarpıcı haberler hatırlanmış ve dillendirilmiştir: “Hizbullahçıların cinayetlerini, infaz haberlerini hatırlıyorum” (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist); “Beyaz Toroslar meselesi var. Ben o zaman çocuktum ama sonra ben onu dergilerde okudum” (, Şanlıurfa, Hukukçu); “Ahmet Kaya’ya yapılanlara ilişkin haberleri hatırlıyorum” (Diyarbakır, Gazeteci); “97-98 yılında köye dönüşle ilgili bir haber vardı. Beni çok derinden etkilemişti” (Diyarbakır, Gazeteci); “öldürülmüş bir kişinin cesedini tankın arkasına takıp çektikleri bir görüntü vardı” (Şanlıurfa, Gazeteci); “Halepçe Katliamını diyebilirim. Bu sorundan kaçıp gelen 30.000 insanın Diyarbakır ve Muş’a gelmesiydi” (Şanlıurfa, Yazar); “Musa Anter’in öldürülmesi. Namık Tarancı cinayeti” (Diyarbakır, Gazeteci).

2.3. Çözüm Süreci’nde Medyanın Yaklaşımı

Niteliksel analizimizin bu bölümünde, katılımcılara Türkiye medyasının Çözüm Süreci’ne yaklaşımının nasıl olduğunu ayrıntılı bir şekilde ortaya koyabilmek adına bir dizi soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan ilki, Çözüm Süreci boyunca medyanın sürece yaklaşımını nasıl gördükleri üzerinedir. Verilen cevapların üç grupta toplandığı görülür -ki çoğunluk birinci grupta yer alır:

1) Çözüm Süreci’nde medyanın tavrının olumlu olduğunu ama bunun medyadan değil, iktidarın Çözüm Süreci’ne yaklaşımı ile ilgili olduğunu iddia edenler. Bu görüşte olanlara göre medyanın, Çözüm Süreci biter bitmez eski çatışmacı diline dönmesinin arkasındaki sebep budur.

Çok pozitif. Pozitif olmasının nedeni iktidarın çözüm sürecine olumlu yaklaşımıydı. (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist)

Önceki yıllara kıyasla daha yapıcı bir tavır içindeydi. Yıllardan beri bildikleri Kürtleri Amerika’yı keşfeder gibi yeniden keşfediyormuş gibi davranıyorlardı. Resmi olarak devlet tanımaya başladığı için medya da tanıyordu. (Diyarbakır, Gazeteci).

Kahir ekseriyeti daha sağduyulu, demokratik bir dil kullanmaya dikkat eden, özen gösteren bir durumdaydı. Fakat bu durumun konjonktürel olduğu da sonradan ortaya çıktı. Ama tabii o dönem kesinlikle daha iyi bir medya vardı. (Diyarbakır, Gazeteci).

Medya, önce çözüm sürecini destekler gibi rol aldı, sonra rüzgâra doğru yön aldı, zaten bana sorarsan çözüm süreci çok samimi bir süreç değildi. (Diyarbakır, Gazeteci).

2) Medyanın tutumunu olumlu ve yapıcı olarak gören yaklaşım: “Eskiyle kıyaslayınca %80 ile medyanın dili değişti. Barış süreci, tüm Türkiye’de bir fırsattı, medya da nasibini almıştı. İnsanlar silahın dilini değil de barışın dilini konuşmaya başlamıştı” (Şanlıurfa, Gazeteci); “Çözüm sürecinin yarattığı olumlu atmosfer medyayı da etkiledi” (Diyarbakır, Gazeteci).

3) Medyanın tutumunu, olumlu görmekle birlikte aslında niyetler ve bağlantılar açısından olumsuz değerlendirmeler de vardı.

Katılımcıların yine büyük bir çoğunluğu, meydanın bir aktör olarak Çözüm Süreci'nde olumlu bir rol oynayamadığını belirtti. Verdikleri diğer yanıtlara paralel olarak, medyanın devlete ve siyasal iktidara bağımlı yapısı, bunun arkasındaki temel nedendi. Katılımcılara göre medya, her ne kadar Çözüm Süreci'nde, önceki dönemlere göre daha olumlu ve barışçıl bir performans gösterse de, bu, devletin onlara biçtiği bir rol olduğu için kısıtlı kaldı. Çünkü Diyarbakır'dan gazeteci katılımcının sözleri ile "Medyanın rolü yönetenlerin onlara biçtiği rol kadardı." Aynı yargı, bir başka katılımcı tarafından şu sözlerle dillendirildi: "Medyaya devlet tarafından bir rol verilmişti, o bu role uygun davrandı demek, daha doğru olur" (Şanlıurfa, Hukukçu). Bahsi geçen dönemde medyanın desteğinin "iktidarın politikasını destekleme gibi bir yönü vardı" (Diyarbakır, Gazeteci) ve "medya gerekli desteği vermiş olsaydı, çözüm süreci bu kadar çabuk sona ermezdi, ya da bu kadar nedensiz şekilde son verilmesine izin verilmezdi. Medya bu anlamda çözüm sürecinin bir parçası olmadı" (Diyarbakır, Siyasetçi).

Katılımcılar içerisinde küçük bir azınlık olarak tanımlanabilecek olan birkaç kişi ise medyanın süreçteki olumlu rolünün altını çizdi. Örneğin bir katılımcı medyanın Çözüm Süreci'nde bir aktör olarak olumlu rol oynadığını ve böylelikle "toplumun %80'ini çözüm sürecini destekler duruma geldiğini" (Diyarbakır, Gazeteci) belirtti. Başka bir katılımcı (İstanbul, Gazeteci) az da olsa medyanın olumlu bir rol oynadığını, "onlar da bir çaba içerisindeydiler, insanlara da bu sorun çözülecek, Kürt meselesi çözülecek şeklinde umutlandıran haberler veriyorlardı" diyerek belirtti.

Çözüm Süreci'ne yaklaşım açısından medyada nasıl kamplaşmalar ve gruplaşmalar olduğu sorulduğunda birbirinden farklılaşan yanıtlar verildi. Katılımcılardan bazıları, süreci destekleyenler ve daha temkinli destekleyenler arasında ayrıma gittiler. Bazı katılımcılarsa temel ayrımın süreci destekleyenlerle sürecin işletilme şekline itiraz edenler arasında olduğunu altını çizdi. Bunun dışında ilgili medya bloğunun belirleyici nitelikleri üzerinden de ayrımlara gidildi: Kürt medyası ve devlete yakın medya (liberal medya ve milliyetçi medya;)sürece karşı olan cemaat medyası ve süreci destekleyen medya ayrımı yapıldı.

Bu grupların meseleye bakışları bakımından ayrıksı bir yerde tarif edilen iktidara yakın medya kuruluşlarının konjonktürel yaklaşımı oldu. Katılımcıların neredeyse tümüne göre, iktidara yakın medya için esas olan şey meselenin kendisinden ziyade siyasi konjonktürün ta kendisi idi. "Kürt medyasını ayrı koyalım. Devletin kullandığı medya araçları epey konjonktürel" (İstanbul, STK temsilcisi).

Medyanın Çözüm Süreci'nin bütün yönleri ile tartışılmasına bir zemin oluşturup oluşturmadığı sorulduğunda katılımcılar tarafından önceki cevaplara oranla çok daha olumlu bir çerçeveye sunulduğundan bahsetmek mümkündür. İlk olarak olumsuz yorumlardan başlayacak olursak medya Çözüm Süreci'nde "olan biteni seyredip yazmak" (Diyarbakır, Gazeteci), "araştıran ve sorgulayan bir konumda olmamak ve kendi başına bir aktör olmamak" (Diyarbakır, Gazeteci), "konuyu içselleştirmemek" (Diyarbakır, Siyasetçi) ile eleştirildi. Bir başka eleştiri ise medyanın partizan yapısı üzerinedir:

Medya, her iki aktöre eşit yaklaşarak durumun tartışılmasına imkân sağlamadı. Tam tersine her iki tarafın medyası kendi politik algısına göre bir yol izledi. AKP medyası, sürece ne kadar pozitif ve ahlaklı yaklaştığını anlattı. HDP medyası, aynı şekilde ne kadar doğru ve etik yaklaştığını anlattı. (Diyarbakır, Gazeteci)

Bu olumsuz tablonun karşısında ise medyanın Çözüm Süreci'nde önemli bir tartışma zemini sunduğunu iddia edenler yer aldı. Medya, çözüm sürecinde daha önceden üzerinde konuşulamayan, tartışılmayan konuları ve duyulmayan sesleri kamuoyunun gündemine getirdi. Bu katılımcılara göre medya, Çözüm Süreci'nde "köşe yazılarıyla, düşünce yazılarıyla epey bir katkı sundu; çözüm sürecinde akademisyenler, sivil toplum örgütleri katkı sunmak ve konuşmak istiyorlardı" (Şanlıurfa,

Gazeteci). Medyanın “ciddi katkısı” olduğunu belirten bir diğer katılımcı, Çözüm Süreci boyunca Kürt siyasetçilerinin Türk kamuoyunda meşruiyet kazanmasında ve sonrasındaki seçim başarısında medyanın rolü olduğunu vurguladı: “Kürt siyasetçilerinin özellikle Selahattin Demirtaş’ın anaakımda görülmesi, açık oturum Programlarına katılıyor olması, göz önünde olması, 7 Haziran başarısını da beraberinde getirdi” (Van, Gazeteci). Akil İnsanlar heyetinde yer alan bir katılımcı, medyanın çözümcü ve barışçıl dilinin sahadaki yansımalarının altını çizmiştir:

Her yönüyle medyada tartışmalar yapılıyordu. Bir bölgedeki Akil insanlar heyetindeydim. İlk kez bir kamusal bir yerde tartışmalar yapılıyordu. Günün sonunda kimse kimseyi dövmüyordu. Her gittiğimiz ilde mutlaka bir şehit ailesine gidiyorduk ve gittiğimiz her evdeki tutum olumluydu. Gittiğimiz bir aile ile yaptığımız sohbette medyada konuşulanlardan onların da bahsettiğini gördük ve bu konuşulanların fikirlerinde değişikliğe neden olduğunu gördük. Medyanın olumlu dilinin sahadaki karşılığıyla karşılaştık. (İstanbul, Hukukçu)

Olumlu görüşlerin yanı sıra medyanın Çözüm Süreci’nin her yönüyle tartışılmasını sağlamakta tam olarak başarılı olamasa ve “zemin yaratamasa da bir kapı aralayabildiğini” (Şanlıurfa, Gazeteci) vurgulayanlar da oldu. Bir başka katılımcı (Diyarbakır, Gazeteci) medyanın bu rolünü “ön açıcı” olarak adlandırdı. Çözüm Süreci öncesi ile kıyaslandığında, son derece cesur ve geniş tartışmalar yürütülse de “*ayrılıkçılık*” gibi esaslı konular tartışılmadı (Batman, Hukukçu).

Medyanın Çözüm Süreci aktörlerinin perspektiflerini medyaya yeterince taşıyıp taşımadıkları soruldu ve neredeyse tüm katılımcılar, medyanın bu konuda yetersiz olduğunu belirtti. Buna medyanın bağımsız olmaması, medyanın her daim bir siyasi oluşumun uzantısı olarak davranması sebep gösterildi: “Herkesin medyası kendi perspektifini verdi. Ortaklaşan bir anlayış yoktu. HDP, kendi istediği çözümü medyasına yansıtıyordu. AKP ise kendi perspektifiyle çözümünü medyaya sunuyordu” (Diyarbakır, Gazeteci); “Ak Parti medyası, kendi bakış açısını verirken HDP medyası da buna göre medyada bir perspektif verdi. Bağımsız medyanın olmadığı yerde, herkes kendi tarafının sözcülüğünde bir yayın akışı gerçekleştirdi” (Diyarbakır, Gazeteci). Buradan hareketle, katılımcılara göre, farklı ve çeşitlenen perspektiflerin yansıtıldığı değil, herkesin kendi mahallesinde, kendi mahallesine seslendiği bir durumla karşı karşıya kalındı. Bununla birlikte, medyanın her iki partiye de “eşit alanlar açtığını” (Van, Gazeteci) vurgulayan katılımcılar da oldu.

Medyanın çözüm sürecine kadınların gözünden bakıp, kadınların katkı vermelerini teşvik edip etmediği, görüşmede değinilen başka bir konu oldu. İstanbul’dan gazeteci katılımcının değerlendirmesi şöyle: “Türkiye medyası, erkektir. Gücün yanında, güçsüzün karşısındadır.”

Bu soruya verilen cevapları üçe ayırmak mümkündür. Birinci gruptakiler annelere yapılan vurgu ile kadın bakış açısının medyaya taşındığını iddia etmektedir. Buna göre “iki tarafın da annelerinin çözüm sürecinin içerisinde olması gerektiğini söylemesi” (Diyarbakır, Medya Yöneticisi) ile medya iyi bir tavır göstermiştir. “Özel olarak kadın merkezli bir çözüm olmasa da kadınların yoğunlukta olduğu bir çoğulculuk vardı” diyen katılımcı da (Diyarbakır, Gazeteci) anneler üzerine yapılan haberlere göndermede bulundu. İkinci grup ise annelere yapılan bu vurgunun kadın perspektifi sunmaktan uzak olduğunu vurguladı. Örneğin bir katılımcı (Şanlıurfa, Hukukçu) kadınların ancak “analar ağlamasının benzeri ajitatif söylemler” eşliğinde ele alındığını belirtti. Anne söylemi ile kadın bakış açısı arasındaki ilişki, başka bir katılımcı tarafından şu sözlerle özetlendi:

Bazı haberler hatırlıyorum ama bir kadın bakış açısı mı bir anne bakış açısı mı mesela. Bana göre daha çok bir anne bakış açısı, hani merhamet uyandırıcısı olarak. Bir siyasal söylem olarak kullandığı bir haber dili vardı. Kayıtlara acıları en çok çekenlerin annelerin olduğu baskısı vardı. Ama bunun dışında bana sanki kadın bakış açısı deyince, hani anaakımda feminist bir bakış açısı hatırlamıyorum. Ama anneci bir bakış açısı vardı. (Muş, STK temsilcisi)

Bir başka katılımcı (İstanbul, Gazeteci) ise, “maalesef, olay sadece ‘analar ağlamasın’ boyutunda kaldı diyerek, eleştirisini dillendirdi.” Üçüncü gruptakiler ise hepten kadın perspektifinin ve kadının yokluğundan dem vurdular: “Medya çözüm sürecinde kadın bakış açısını eksik verdi. Türkiye, kadın hareketini çözüm sürecinde göremedik” (Diyarbakır, Gazeteci); “Medya, kadın gözüyle hiçbir zaman bakmadı. Sadece Çözüm sürecinde değil, Çözüm Süreci’nin öncesinde de sonrasında da hiçbir zaman kadın gözüyle bakmadı. Kadına obje gözüyle baktı” (Diyarbakır, Gazeteci).

Bir başka soru da katılımcıların medyanın Çözüm Süreci’nde çocukların yararına bir yaklaşımını hatırlayıp hatırlamadıkları üzerineydi. Çok sayıda katılımcının bu konuya “hatırlamıyorum” cevabını vermesi bile katılımcılara göre konunun ne kadar az önemsendiğini gösterdi. Konuyla ilgili yorumda bulunan birkaç katılımcı ise medyanın tutumunun kötü olduğunu, “taş atan çocuklar” benzeri kötü ve suçlayıcı etiketlerin kullanıldığının altını çizdi (İstanbul, Hukukçu). Bununla birlikte “Zarok TV’nin o dönemde en parlak dönemini yaşadığını ve Mor Yayınları’nın o zaman kurulduğunu” belirten katılımcılar da oldu (Diyarbakır, Gazeteci).

Katılımcılardan medyanın Dolmabahçe görüşmesine yaklaşımını değerlendirmeleri ve yaklaşımı 1 ile 10 arasında (1 çok kötü, 10 çok iyi) notlandırmaları istendiğinde katılımcıların şu şekilde dağıldıkları görülmüştür: Notlandırma yapanların yaklaşık dörtte biri 0-2 puan, yaklaşık yarısı 4-6 puan ve geri kalan yaklaşık dörtte biri de 8 ile 9 arasında notlandırma yapmış ve böylelikle not ortalaması 10 üzerinden 5 olmuştur. En düşük notu veren katılımcı (Diyarbakır, Medya Yöneticisi) şu değerlendirmede bulunmuştur: “İlkin umutlu bir dil kullanıldı ama sonradan Recep Tayyip Bey’in tavrından sonra medyanın da dili değişti.” Bir başka katılımcı da (Şanlıurfa, Yazar) sürecin şeffaf bir şekilde sunulmamasını, olumsuz değerlendirmesinin temel sebebi olarak belirtti: “Tam bir gizdi. Arka plan yoktu. Bilgi sahibi olmadık.” Bununla birlikte medyanın yaklaşımını olumlu görenler, medyanın büyük bir bölümünün Dolmabahçe görüşmelerini desteklediğini ve olması gereken bir dille ele aldığını belirtti (Diyarbakır, Gazeteci).

Medyanın Çözüm Süreci boyunca en çok takdir ettiği isimlerin kimler olduğu ve bunun nedeni sorulduğunda çok farklı isimlerin dillendirildiği görüldü. Medyanın en çok takdir ettiği siyasetçiler arasında en çok dillendirilen Recep Tayyip Erdoğan oldu. Erdoğan’dan sonra en çok dillendirilen iki isim ise Efkân Ala ve Beşir Atalay oldu. Sırrı Süreyya Önder, Selahattin Demirtaş ve Abdullah Öcalan, Kürt cephesinden en çok dillendirilen isimler oldu. Bir katılımcı (İstanbul, Gazeteci) bu süreçteki en ilginç noktanın o güne kadar şeytanlaştırılmış olan Abdullah Öcalan’ın “nihayet Türkiye medyasına derdini anlatabilmesi” olduğunu belirtti.

Katılımcılardan farklı medya gruplarının çözüm sürecindeki performansları 0 “çok kötü”, 10 “çok iyi” olmak üzere notlandırmaları istenmiştir. **Kanal-D**, **Sabah** gibi medya kuruluşlarını içine alan anaakım medyaya verilen notların ortalaması 5,6; İslami-muhafazakâr medya olarak adlandırılabilir, aralarında **Yeni Şafak** gibi gazetelerin olduğu medya grubunun ortalaması 5,25; **Cumhuriyet**, **T24** gibi sol-seküler medya grubunda yer alanların ortalaması 4,16’dır. Burada dikkat çekici olan nokta, ana-akım medyanın en yüksek notları toplamış olmasıdır. Bu durum, büyük oranda anaakım medya ve muhafazakar medyanın hükümetten bağımsız bir inisiyatif almaması ve hükümetle çelişen ifadelerle o dönem kaçmamasıyla alakalı olarak okunabilir. Son olarak, **Aydınlık**, **Oda TV**, **Sözcü** gibi medya kuruluşlarını içine alan milliyetçi-ulusalcı medyaya verilen notların ortalaması ise 0,9’dur.

Çözüm Süreci boyunca konuya yaklaşımı takdir edilen medya kuruluşları sorulduğunda “İslamcı medya, liberal yazarlar ve sol yazarlar”ın konuya iyi yaklaştıkları, milliyetçilerin de “olayı sekteye uğratmamak için ellerinden geleni yaptığı vurgulandı” (Şanlıurfa, Hukukçu). Olumlu anlamda en çok dillendirilen yayın organı **Radikal** olurken, bunu **Taraf**, **Bianet**, **İMC** ve **Yeni Şafak** izledi. Yaklaşımları hiç beğenilmeyen medya kuruluşları arasında da milliyetçi ve ulusalcı olarak adlandırılan medya kuruluşları dillendirildi: **Aydınlık**, **Ortadoğu**, **Yeniçağ**, **Oda TV** ve **Sözcü gibi**.

Çözüm sürecinde medyanın yaklaşımı üzerine bu bölümün son sorusu bir özeleştirici sorusuydu bir açıdan da. Kürt medyasında çalışmış veya halen çalışan katılımcılara “Bugünden dönüp baktığınızda Kürt basınının Çözüm Süreci’ne genel yaklaşımı üzerine bir değerlendirme yapacak olsanız kısaca ne söylediniz? (Bir eleştiri/özeleştirici ihtiyacı görüyor musunuz?)” sorusu yöneltilmiş ve farklı değerlendirmeler sunulmuştur. Kürt medyasının Çözüm Süreci’ndeki performansına dair eleştirileri birkaç grupta toplamak mümkündür. İlk grup eleştiri Kürt basının Kürt siyasi hareketinin sözcüsü konumunda olmasını, bu sebeple de sahip olması gereken bağımsızlıktan yoksun olduğunu dile getiren eleştirilerdir. Bir katılımcının (Diyarbakır, Gazeteci) sözleri ile “Kürt basını da diğer basın gibi bir siyasetin sözcülüğünü yapmaktadır.” Aynı katılımcı “biraz daha objektif yaklaşmanın” faydalı olacağını “medyanın bir siyasete fazlaca taraf olmasının gerçeklerin gözden kaçmasına neden olabildiğini” de vurgulamıştır. Benzer bir şekilde diğer katılımcı da şu sözlerle yaygın medya ile Kürt medyası arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir: “Türk medyası için yaptığım birçok eleştiri aslında Kürt medyası için de geçerlidir. Kürt medyası, Kürt siyasetinden bağımsız davranmadığı için gerçek işlevini gösteremiyor. Nasıl ki Kürt belediyeleri, gerçekte belediyecilikle birlikte siyaset yapıyorsa, Kürt medyası da habercilikle birlikte Kürt siyaseti yapıyor” (Batman, Hukukçu). Medya bağımsızlığına yapılan bu vurgu, başka bir alıntıda da karşımıza çıkmaktadır: “Kürt basının özellikle Türkiye’de yayın yapan organları, tıpkı iktidara bağlı yayın yapan organlar gibi onlar da örgüte bağlı bir ajandaya sahipler. Buna yönelik bir yayın yapıyor ve etkileri sınırlı kalıyor. Şiddete, çatışmaya mesafeli değiller. Dolayısıyla hem gerçeği ıskalayan hem de çok fazla taraf oldukları için daha büyük kitleye ulaşmayı engelleyen tarafları var” (İstanbul, Gazeteci).

İkinci grup eleştiri Kürt medyasının Çözüm Süreci’ndeki ideolojik tutumuna yönelikti. Kürt medyasının “ideoloji ile var olan süreç arasında kararsız kaldığı” (Diyarbakır, Medya yöneticisi), meseleyi “HDP ve örgütün meşruiyet kazanımı olarak algılayıp yansıtması... Milli bir refleks ve politika geliştirememesi” (Şanlıurfa, Hukukçu), “diğer sol fraksiyonlardan çok etkilenmesi” (İstanbul, Hukukçu) dillendirilen eleştiriler arasındaydı. Diyarbakır’dan gazeteci katılımcının sözleri ile **ANF** gibi “Kürt kamuoyunun en çok takip ettiği” kuruluşların “savaş devam ediyormuş gibi davranması” özellikle gençlerin öfkesini ve tepkisini artırdı. (Diyarbakır, Gazeteci). Kürt medyasının yayıncılığı Diyarbakır’dan gazeteci katılımcının sözleri ile şu şekilde özetlendi:

Kürt medyası, ne yazık ki bir bütünlük halinde hareket etmedi. Tek taraflı bir yayın politikası, bakış açısı vardı. Duygusal yaklaşımlar da görüyorduk meselelerde, daha kapsayıcı dil de kullanabilirdi. Mesela az önce dedik ya Türk medyası bir dönem destek verdi, bir dönem desteği geri çekti. Kürt medyasında da bu şekilde yayın politikası gelişti. Dolayısıyla her iki bakış açısını doğru bulmuyorum.

Kürt medyasının çözüm sürecinde bir tartışma platformu işlevi görememesi ve meseleyi kamusal tartışmada yetersiz kalması, yöneltilen bir başka eleştiriydi. Bir katılımcının net ifadeleri ile “yürütülen tartışmalar halka yeterince iyi anlatılmadı, Kürt basını, bu süreçte protokol basını olarak kaldı, halkın sürece daha fazla dahil etmek için çabalaması lazımdı” (Diyarbakır, Gazeteci). Bir başka katılımcı, sürecin çok daha doğru anlatılabileceğine, daha derin analiz edilebileceğine, kadın ve çocuk perspektifinin daha fazla yansıtılabileceğine vurgu yaptı (Diyarbakır, Gazeteci). Ayrıca Kürt medyasının Çözüm Süreci’ni kendi anladığı şekliyle sunması ve tartışmaya açmaması en büyük

problemdi; Kürt medyası sürecin nasıl yürütüldüğünü de denetlemeliydi, ama bunu yapmadı (Diyarbakır, Gazeteci). Bir katılımcı, Kürt medyasının, Çözüm Süreci'ni kamusallaştırma konusunda HDP'nin gerisinde kaldığını şu sözlerle ifade etti: “Kürt medyasının HDP kadar Türkiye kamuoyuna seslenemediğini düşünüyorum. Normalde HDP, Kürt medyası üzerinde sesini duyurmaya çalışır ama öyle değildi tam tersi oldu” (İstanbul, Gazeteci).

Son eleştiri ise Kürt medyasının Çözüm Süreci'ni bir “zafer edası ile” kimi zaman da “soğukkanlılıktan uzak” “aşırı bir özgüvenle” karşıladığına dairdi. (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist). Bir başka katılımcıya göre Kürt medyasının süreci askeri ve siyasi bir zafer olarak görmesi toplumda büyük bir beklentinin oluşmasına sebep olmuştur: “Kendisi yukarıdan belirlediği bir zafer dilinin, sadece belirlediği bazı kurumlara sürecin angaje yürütülmesini sağlayan bir tarz tutturdu. Bu da ciddi bir hataydı, ve Kürt siyaseti üzerine eleştirel düşünceye de hiçbir şekilde izin vermedi” (Muş, STK temsilcisi). Bir katılımcı da medyanın daha soğukkanlı bir yaklaşım benimseyebileceğini ama bunun yerine örgütün “tehditvari söylemlerinin sürekli olarak manşet yapılarak” tansiyonun yükseltildiğini söyledi (Diyarbakır, Gazeteci). Medyanın olaylara sakin yaklaşmaması ya da “yavaş yavaş eritilmesi gereken bir durum olarak yaklaşmaması” empati yoksunluğuna yol açtı (Şanlıurfa, Gazeteci).

Bu açıklamalardan da anlaşılıyor ki katılımcılar arasında Türkiye yaygın medyası kadar Kürt medyasının süreçteki tutumunu problemlili bulanlar da var. Öyle ki bu ifadeler, sürecin tamamen ermemesinde Kürt medyasına da negatif bir rol biçiyorlar. Çalışmamızın çözüm süreci öncesinde, çözüm süreci esnasında ya da sonrasında Kürt sorununun medyada nasıl temsil edildiğini, sürece ilişkin haber çerçevelerinin ne olduğunu ve çözüm sürecinde medyada dolaşıma giren söylemlerin incelenmesini kapsamadığını bu noktada bir daha hatırlamakta yarar var. Bu nedenle bu ifadeleri bu araştırma kapsamında doğru ya da kulağa doğru gelmiyor şeklinde değerlendirmek mümkün değil. Bu değerlendirmeler sadece katılımcıların sürece ilişkin hafızasını ve medyaya ilişkin algısını ifade eden değerlendirmelerdir. Bu nedenle doğru ya da yanlış olmaları bakımından değil, bir hissiyatı, algıyı ifade etmeleri bakımından bu çalışma için önemlidir.

2.4. Çözüm Süreci'nden Bugüne

Raporumuzun ve soru formumuzun bu bölümünü, katılımcıların, Türkiye'de medyanın çözüm sürecinin bitişinden sonraki tavır ve tutumu hakkındaki görüşlerine ayırdık. İlk soru da Çözüm Süreci'nin bitip de çatışmaların başlamasının medyanın meseleye yaklaşımını ne şekilde etkilediği oldu. Katılımcıların neredeyse tamamı medyanın Çözüm Süreci sonrasında ani ve olumsuz dönüşünün altını çizdiler: “Medya, olumsuz anlamda 180 derece döndü, önce PKK'nin aleyhine döndü sonra bana göre Kürtlerin aleyhine döndü” (Diyarbakır, Gazeteci). Medyanın tavrının “bir anda değiştiğini” belirten katılımcı (Şanlıurfa, Hukukçu) bunun sebebini “medyanın hizmet etme sürecinin bitmesine” bağladı. Çözüm sürecinin bitmesiyle medya, “savaş medyası gibi çalışmaya başladı” (İstanbul, Gazeteci), “çatışmaları devam ettirecek bir dil” kullanmasının sebebi de “medyanın hakikati bulma derdinin olmaması, herkesin politik, ideolojik bir gruba bağımlı olduğu için düşünmemesiydi” (Diyarbakır, Medya yöneticisi). Medyanın iktidara bu denli bağımlı olması, Çözüm Süreci konusunda medyanın ve iktidarın tutumunun aynı olmasını beraberinde getirdi.

Medyanınki, devletin ihtiyacına denk düşen bir barış söylemiydi. Yani barış sürecinden çatışma sürecine geçişte bir ara süreç görmedik. Çok hızlı, bir yeni sürece angaje olan bir dili doğrudan kurdu. (Muş, STK temsilcisi)

Bir başka ortak vurgu ise medyanın çok hızlı bir şekilde eski alışkanlıklarına geri döndüğüne dairdi. Çözüm Süreci bitince medya da “1990’ların gazeteciliğini yapmaya devam etti” (Diyarbakır, Gazeteci). Katılımcılardan gelen bir başka eleştiri ise sürecin bitmesinin ardından neden bittiğinin sorgulanmaması, konunun üzerine gidilmemesi ve meselenin sorgulanmaması oldu (Diyarbakır, Siyasetçi). Medyanın bu keskin dönüşü bağımsızlıktan ve ilkelerden yoksunlukla açıklandı sıklıkla. Diyarbakır’dan gazeteci katılımcı “medyanın bir omurgasının olmamasını, barış gazeteciliğinin olmamasını ve demokrasi bilincinin yetersizliğini” sorunun kaynakları olarak gösterdi: “Medyanın anlık siyasi direktiflere göre yönetilmesi, barış zemininin oluşmasını güçleştiriyor.”

Çözüm Süreci sonrasında medyada yaşanan dönüşümle ilgili önemli bir saptama ise sosyal medyanın artan önemine dairdi. Katılımcılardan biri, yazılı basının etkisinin azaldığını, sosyal medyadan haberlere hızla ulaşılabildiğini belirtti. Bu da beraberinde denetlenmesi zor, doğruluğu tartışmaya açık haberlerin yayılmasını beraberinde getirdi (Batman, Hukukçu).

Katılımcıların medyanın Kürt meselesi ve Çözüm Süreci’ne dair ürettiği bir dizi söylem hakkındaki görüşlerini aldık ve bu söylemleri 1 “çok olumsuz” 10 “çok olumlu” olmak üzere notlandırmalarını istedik.

- Kalkınmacı Söylem – “Bölgenin ekonomik olarak gelişmesi Kürtlerin taleplerini zayıflatır. Kürt Sorunu çözülürse bölge gelişir, Türkiye büyür” – ortalama puan, 3,5

Verilen düşük puandan da anlaşılacağı üzere, katılımcılar bu söylemi Kürt sorununun esasını ve temel boyutlarını kavramaktan uzak bir yaklaşım olarak görmektedir. Bir katılımcının sözleri ile “Tahakküm edemeyeceğiniz tek kod kültürdür ve Kürtlerin temel problemi kültürelidir” (Şanlıurfa, Hukukçu). Bu söylemin cumhuriyetten bu yana söylenen ve etkili olmayan bir söylem olduğu vurgulanmıştır (Diyarbakır, Siyasetçi). Başka bir katılımcı ise sorunun ekonomik bir boyutu olmakla birlikte, aslen bir dil ve aidiyet sorunu olarak anlaşılması gerektiğini belirtir (Diyarbakır, Gazeteci). Daha eleştirel bir yaklaşım ise bu söylemi sadece yanlış değil, gayri-ahlaki olarak da adlandırır: “Hiç ahlaki değildir. Bunlar açtır, önlerine bir şey atalım, sorun biter demek ahlaki değildir” (Şanlıurfa, Gazeteci). Ayrıca kalkınmacı söylemin her zaman devletin yanında ve yöresinde olan kişilerle, ağalarla, siyasal patronajla sınırlı kaldığını vurgulayan bir eleştiri de mevcuttur (Diyarbakır, Gazeteci).

- Din Kardeşliği Söylemi – “Kürtler de ümmetin bir parçasıdır, hepimiz kardeşiz.” – ortalama puan 2,6

“Türkiye’de yaşanan İslam, kardeşlik doktrini üretmekten uzaktır” (Şanlıurfa, Hukukçu) Katılımcıların en düşük puan verdiği din kardeşliği söyleminin de Kürt sorununun çözümünde olumlu bir rol oynayamayacağı vurgulanmıştır. Çözüm üreten bir söylem olmanın ötesine geçtiğini söyleyen bir katılımcı “gerçek talepleri ertelemek için kullanılan bir argümana dönüştü” ifadesine yer verdi. (Batman, Hukukçu). Bunun dışında Türkiye’de “Türk-İslamcılık söyleminde bir devlet olgusunun” varlığı düşünüldüğünde “ümmet kardeş söylemi içerisinde Kürde küçük kardeş rolü verilir ve küçük kardeş yine Türkçe konuşmalıdır diyen, sakat bir söylemdir” (İstanbul, Hukukçu).

- Analar ağlamasın, Akan kan dursun söylemi – ortalama puan 7,8

Verilen puandan görüleceği üzere katılımcıların en olumlu değerlendirdikleri söylem bu olmuştur. “İnsancıl, bireye ve yaşanan ortak acıya dokunan bir söylem” olduğu için karşı tarafı ikna etme gücü yüksek olmuştur (Şanlıurfa, Hukukçu). Katılımcılar, bu söylemi gerçekçi bulmasalar, söylemin romantik ve naif olduğuna vurgu yapsalar da insani olması bakımından olumlamaktadırlar:

Bu politik söylem, kamusal alanda bunu söylemek faydalıdır. Sadece buna sıkıştırarak bir söylem değildir. Birçok yerde iş de gören bir söylemdir. Karadeniz’de çalıştığımız zaman bu söylem çok işe yaradı. Hatta bir gerilla annesi ile bir şehit ailesi buluşmuşlardır. Mehmet Ali Şahin de bunu ifade etti. Toplumda insanların birbirlerinin acılarını anlaması için etkili bir ikna yöntemidir. (İstanbul, Hukukçu)

- Büyük devlet söylemi – “Türkiye Kürt sorununu çözerse Ortadoğu’da lider devlet olur” – ortalama puan 4,8

Büyük devlet söylemi, medyada Kürt meselesine ve Çözüm Süreci’ne dair üretilen diğer söylemlere göre en azından bazı katılımcılar tarafından daha olumlu değerlendirilmektedir. Buna göre, Türkiye’nin, sorunlarını çözerse “siyasi ve ekonomik karşılığını alacağı” ve “daha güçlü bir ülke olacağı” vurgulanmaktadır (Diyarbakır, Gazeteci). Bir başka katılımcıya göre de “Kürt sorununu çözen bir Türkiye, Suriye bölgesindeki Kürtler, Irak’taki Kürtler, İran’daki Kürtler ilişkileri anlamında kilit bir konumda” olacaktır.

Bu olumlu değerlendirmelerin karşısında güçlü devlet söylemini “Turancı ve boş bir söylem” (Şanlıurfa, Hukukçu), “kalkınma ile ilgili bir söylem” (Şanlıurfa, Gazeteci), “Türkler için geçerli ama Kürtler için geçerli olmayan çıkarıcı bir yaklaşım” (Diyarbakır, Medya yöneticisi), “içi boş bir söylem” (Şanlıurfa, Hukukçu) ve “hastalıklı bir yaklaşım” olarak adlandıran katılımcılar da mevcuttur.

- Düz ovada siyaset söylemi: Kürtler haklarını HDP üzerinden, sivil yöntemlerle alsınlar – ortalama puan 6,6

Katılımcılardan değerlendirmeleri istenen son söylem öbeği, düz ovada siyaset söylemi olarak adlandırılabilir, Kürtlerin haklarını siyasi ve barışçıl yöntemlerle aramalarına yönelik çağrı olmuştur. Değerlendirme yapan katılımcıların nezdinde en yüksek puan ortalamasına sahip ve en olumlu şekilde değerlendirilen ikinci söylem de bu olmuştur. Katılımcıların çoğu, söylemin çok sağlıklı olmadığını, sağlam bir güvenceye dayanmadığını söylemekle birlikte “siyasete alan açması bakımından” bu söylemi desteklemektedir (Diyarbakır, Siyasetçi).

Esas meselenin olması gereken nokta budur. Süreç, bu noktaya yaklaştıkça başarılı olunur. Bu nokta, Türkiye’yi daha demokratik yapar. Kürt meselesini çözmez ama demokratik alana taşır ve çözüme yaklaştırır. (İstanbul, Hukukçu)

“Barış silahların değil, demokrasinin, siyasi alanın gölgesinde yapılmalı” diyen katılımcı, bu söylemi samimiyetsiz bulduğunu, bizzat kayyum uygulamalarının siyasi alanı daralttığını belirtmektedir: “Bir yandan demokrasi yolunu gösterip diğer yandan bu alanları kapatma, tavır olarak doğru görünmüyor” (Şanlıurfa, Gazeteci). Benzer bir şekilde diğer bir katılımcı ise “düz ovada siyaset

yapanları ne yaptıklarını görüyoruz” diyerek düz ovada siyaset söyleminin samimiyetsiz olduğunu vurgular (İstanbul, Gazeteci). Yorumlardan da görüldüğü üzere siyasete çağrı olumlu bulunmakla birlikte ciddi bir güvensizlik de mevcuttur.

2.5.

Gelecek: Beklenti ve Öneriler

Raporumuzun niteliksel kısmının ve soru formunun son bölümünü “Kürt meselesinin çözümü, çatışmaların sonlanması ve toplumsal barış inşası yönünde yeni bir müzakere ve uzlaşma süreci için” medyanın neler yapabileceği ve yapması gerektiği meselesine ayırdık. Farklı önerilerin dillendirildiği bu bölümde katılımcıların görüşlerini ayrıntılı bir şekilde paylaşmaya gayret edeceğiz.

Katılımcıların medyanın neler yapması gerektiği ile ilgili önerileri birbirini tamamlar nitelikte oldu. Tarafsızlık, bağımsızlık, etik değerler, mesafe, özgürlük gibi anahtar kelimeler sıkça dillendirildi. En sık gündeme getirilen mesele, daha önceki sorulara verilen cevaplarla paralel bir şekilde bağımsızlık ve objektiflik oldu. Medyanın kendini “politik ideolojilerden sıyrması ve politik ideolojilerin müridi gibi davranmaması gerektiği” ilk önerilerden biri oldu (Diyarbakır, Medya yöneticisi). Medyanın düzgün habercilik yapması gerektiği, bunun yolunun da belirli kesimlerin değil “**herkesin sesi olması**” olduğu vurgulandı (İstanbul, STK temsilcisi). Herkesin sesi olma sürecinde de “sadece tarafları değil, özgün sivil toplum kuruluşlarını, bağımsız insanları konuşturarak bir yol haritası belirlemesi gerekir” (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist). Ayrıca medyanın “günümüz teknolojik verilerden faydalanarak araştıran sorgulayan ve halkın sesini yansıtan bir konumda” olması gerektiği vurgulandı (Diyarbakır, Gazeteci). Medyanın uluslararası standartlarda “herkesin kabul ettiği bir anlayışa geçmesi gerektiği”, patrona göre davranmaması ve ekonomik bağlantıların güdümünden de kurtulması gerektiği belirtildi (Şanlıurfa, Yazar).

Tarafsızlığın bir başka boyutu da devlet, siyaset, ordu ve sermaye gibi çeşitli iktidar odaklarına mesafeli olabilmek ve bu odaklardan bağımsız olabilmeyi içerir. Bir katılımcı bu ilkeyi şu sözlerle ifade eder:

Medya bağımsız olmuş olsaydı, çok şey başaracaktı. Siyasi iradenin pozitif bir beyanda bulunması gerekir ki medya olumlu ve barışçıl bir dil kullanabilsin. Siyasi irade ile örtüşmeyen medya, yaptırımlara maruz kalacağı için net tavır gösteremez. Yeni bir müzakerenin iyi bir ilerleme sağlayabilmesi için iktidarın medyayı özgür bırakması yeterli olacaktır. (Diyarbakır, Gazeteci).

Bir başka gazetecilik tanımı diğer bir katılımcıdan gelir:

Gazeteciliğin devletlere ve güce olana yaklaşımı ile ilgili güzel bir söz vardır. Gazetecilik temas ve mesafe mesleğidir. Birinden haber almak için onunla temasa geçeriz, fakat o kişiye ya da kuruma karşı mesafeyi koruyamazsak, güdümüne girersek, onunla yakın mesafede durursak, gerçek işimizi yapamayız. (Şanlıurfa, Gazeteci)

Kürt sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesinde medyaya düşen bir başka görevse, barış dilini yaygınlaştırmaktır. Katılımcılar medyada “uzlaşma ve barış dilinin yaygınlaşması gerektiğini”, “vatan-

millet-Sakarya tavrının terk edilmesi gerektiğini” vurgularlar (Diyarbakır, Gazeteci). Benzer bir şekilde diğer bir katılımcı, medyanın “var gücüyle çalışarak çözümün bir parçası olması ve bu sesi olabildiğince yüksek çıkarması” gerektiğini belirtir (Van, Gazeteci). Medyanın kapsayıcı bir dile sahip olması ve Kürtlerin bu ülkenin asli unsurları olduğunu kabul etmeleri gerekmektedir (Diyarbakır, Gazeteci). Bir katılımcı ise medyanın “bir arada yaşamının neden gerekli olduğunu gösterebileceğini, medyanın yeni bir dil oluşturabileceğini” belirtir ve gazetelerin bir günlüğüne tümüyle Kürtçe basılmasını önerir (Diyarbakır, Hukukçu). Bütün bu öneriler bir katılımcının “medya cesaretlendirici ve umut verici bir role evrilmeli ve bunun üzerinden ilkeler dizesiyle bir haber üretmelidir” önerisinde ifade bulur (Diyarbakır, Siyasetçi).

Bir başka somut öneri ise Kürt meselesi ile ilgili bütün durumları tüm gerçekliği ile anlatan bir haber ajansının kurulmasıdır. Katılımcı, (Şanlıurfa, Hukukçu) bu haber ajansı için Barış Ajansı adını önerir.

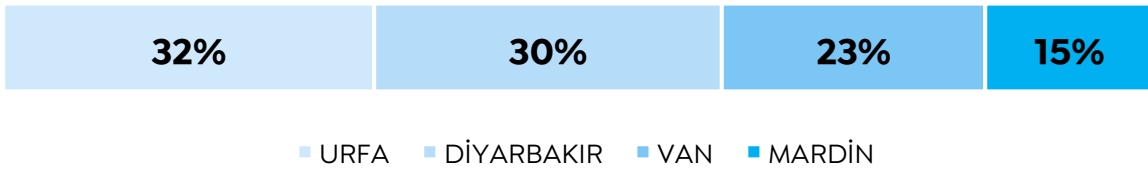
Son olarak, medyanın hem Türkiye’de hem de dünyada yaşananlardan ders çıkarması gerektiği ve yaşananları iyi analiz etmesi gerektiği belirtilir. Tüm dünyadaki barış süreci örneklerinin inişli çıkışlı olduğunu belirten katılımcı (Diyarbakır, Gazeteci), Türkiye’de de durumun böyle olduğunu, 2013-2015 sürecinin, bozulmuş da olsa “insanlara barış masasının kurulabileceğini gösterdiğini” belirtir. Benzer bir şekilde bir diğer katılımcı da (Diyarbakır, Gazeteci) “medyanın böylesi bir sürecin yeniden yaşanmasına karşın dünya örneklerini iyi incelemesi gerektiğini” belirtir. Katılımcıya göre “her bir medya kurum ve kuruluşunun böylesi bir süreç için muhabir yetiştirmesi gerekir.”

3. KÜRT YURTTAŞLARA GÖRE TÜRKİYE MEDYASI

Araştırmanın niceliksel safhası Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Van şehirlerinde 600 kişiyle yüz yüze yapılan anket uygulamasının bulgularına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında merkez ilçeler dâhil olmak üzere 20 ilçede ve 70 mahallede anket uygulanmıştır. Araştırma 16 yaş üzerindeki kişilerle yürütülmüş, yaş gruplarının dağılımında TÜİK istatistikleri referans alınmış, araştırmada yaş grubu, cinsiyet ve mahalle düzeyinde lokasyon kotaları uygulanmıştır. Araştırmanın güven aralığı %95, hata payı ise %5 olarak hesaplanmıştır. İllere göre örneklem dağılımı aşağıdaki grafikte sunulmaktadır:

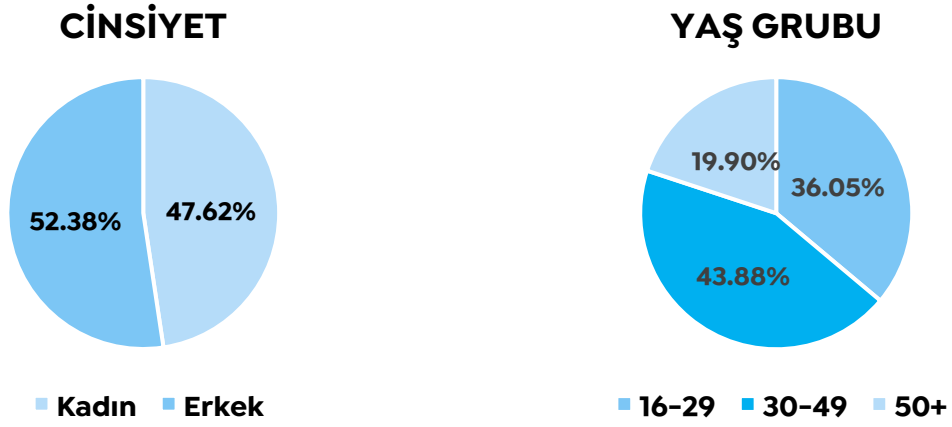
ÖRNEKLEM DAĞILIMI

Şekil 1. Araştırmanın örneklem dağılımı

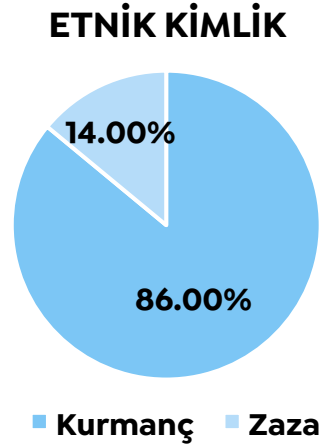
Araştırmaya katılan kişilerin illere göre dağılımı 1 numaralı şekilde belirtilmiştir. Bu illerin nüfus büyüklüğü ile orantılı bir şekilde Urfa ve Diyarbakır örneklemin yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır.

Şekil 2. Örneklem cinsiyet ve yaş grubu dağılımı

Katılımcıların %47,62'si kadınlardan, %52,38'i de erkeklerden oluşmaktadır. Her 100 katılımcıdan 36,05'i 16-29 yaş aralığında, 43,88'i 30-49 aralığında, %19,90'ı ise 50 yaş üzerindedir. Katılımcıların üçte biri ilkokul ve altı tahsile sahipken, ortaokul, lise ve dengi okullardan mezun olanların oranı %46'dır. Katılımcıların %19'u da üniversite mezunudur. Katılımcıların %30'u ücretli çalışan, %18'i ev kadını, %18'i işsiz ve %13'ü de öğrencidir.

Şekil 3. Katılımcıların etnik kimlik dağılımı

Katılımcıların etnik kimlik dağılımlarına bakıldığında %86'sının Kurmanç, %14'ünün de Zaza Kürtlerinden oluştuğu görülmektedir.

3.1.

Medya Tüketim Örüntüleri

Sayacağım aktiviteleri ne sıklıkla yaparsınız?

	Hiçbir zaman	Nadiren	Sık sık
Radyo Dinlemek	49%	44%	7%
Basılı Gazete Okumak	58%	39%	3%
Online Gazete okumak	45%	41%	14%
Televizyon izlemek	20%	46%	35%
Online TV izlemek	41%	42%	17%
Bilgisayar/Laptoptan internete girmek	32%	34%	33%
Akıllı telefondan/Tabletten internete girmek	13%	23%	64%

Tablo 1. Medya tüketim sıklığı

Katılımcıların temel medya tüketim tercihleri ve sıklığı yeni iletişim teknolojilerinin kullanımının sıklığı göze çarpar. Her üç katılımcıdan ikisi, sık sık akıllı telefon ve tablet yoluyla internete girdiklerini belirtirler. Sık sık gerçekleştirilen aktivitelerde ikinci sırada 35% ile televizyon izlemek ve %33 ile bilgisayar ile internete girmek takip eder. Artık neredeyse çok küçük bir kısmın basılı gazete okuduğu %3 ile görünürken, online gazete okuluğunun %14 ile daha yaygın olduğu gözlemleniyor. Basılı gazete okumak, radyo dinlemek nadiren yapılan aktiviteler arasında ilk iki sırada yer alıyor. Toplumun tüketim örüntülerinin günümüzdeki halini, tablodan okumak mümkündür. Bu tablo, televizyon izlemenin, daha önceki dönemlerdeki kadar önemli olmasa da, hâlâ medya tüketim örüntüsünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Katılımcıların %90'ı, bilgisayar, tablet veya telefon ile başka bir anlatımla bir ekran aracılığıyla dijital olarak habere ulaşmaktadır.

Aşağıda sayacağım özellikler bir medya mecrasını (TV, radyo, gazete, internet vd.) tercih etmeniz ne derece rol oynar?

	En az	Orta	Yüksek
Kürtçe olması	49%	26%	25%
Siyasi görüşüme yakın olması	44%	27%	29%
Tarafsız olması	17%	20%	63%
Bir siyasi parti tarafından desteklenmiyor olması	34%	23%	43%
Yerel olması	38%	26%	36%
Ulusal olması	31%	27%	42%
Uluslararası olması	28%	27%	45%
Nitelikli yayın politikasına sahip olması]	20%	24%	55%
Çekimlerin, fotoğrafların ve görsellerin göze hoş görünmesi	32%	27%	41%

Tablo 2. Medya mecrası tercih sebebi

Katılımcıların bir medya mecrasını tercih etmesinde rol oynayan etmenler sırasıyla %63 ile tarafsızlığı, %55 ile nitelikli yayın politikasına sahip olması ve %45 ile uluslararası olması, %42 ile ulusal olması, %41 ile çekimlerin fotoğrafların ve görsellerin göze hoş gelmesi, %36 ile yerel olması, %29 ile katılımcının siyasi görüşüne yakın olması ve son olarak %25 ile Kürtçe olmasıdır.

Buradan yola çıkarak katılımcılar için tarafsız, nitelikli ve uluslararası yayınlar yapan medya mecraları tercih sebebidir.

En çok takip ettiğiniz medya mecrasını düşündüğünüzde, bu mecranın hangi dünya görüşü/siyasi görüşe yakın olduğunu düşünüyorsunuz?

Bağımsız-tarafsız	38,78%
HDP	25,85%
AK Parti	27,21%
CHP	4,59%
MHP	2,55%
İYİ Parti	1,02%

Tablo 3. Takip edilen medyanın dünya görüşü

Katılımcıların yaklaşık % 39'u en çok takip ettikleri medya mecrasının bağımsız ve tarafsız olduğunu düşünürken yaklaşık % 27'si AK Parti'ye ve %26'sı HDP'ye yakın olduğu kanaatinde. Katılımcılar arasında en çok takip edilen medya mecralarının en yakın olduğu iki siyasi görüş AK Parti ve HDP olarak okunabilir.

En çok hangi tür dizileri izliyorsunuz?

Parodi programları	36,4%
Komedi dizileri	35,4%
Aksiyon dizileri	28,5%
Parodi dizileri	25,8%
Dönem dizileri	20,9%
Tarihi diziler	18,2%
Romantik komedi dizileri	14,8%
Töre, ağa, aşiret dizileri	17%
Gündelik diziler	17,3%
Romantik dramlar	17%
Aile Dizileri	14,0%
Vatanseverlik dizileri	12,1%

Tablo 4. En çok takip edilen diziler

Katılımcıların en çok izlediği program türü %36,4 ile parodi programları, sonrasında %35,4 ile komedi dizileridir ve bunların ardından %28,5 ile aksiyon dizileri geliyor. En az izlenen dizi türü ise %12,1 ile hamasi bir vatanseverlik söyleminin yer aldığı ve tabloda kısaca "vatanseverlik dizileri" olarak yer verilen diziler ile %14 oranında aile dizileridir. Bunun yanında görece az izlenen bir diğer grup dizi de Doğu ya da Güneydoğu hikayeleri olarak görülen ve ağalık kurumunu, aşiretleri ya da töreleri anlatma iddiasındaki dizilerdir.

Bu dizilerin izlenmesi %17'lik bir orana denk düşer. Aslında bu dizilere Kürt yurttaşların daha yoğun bir ilgi göstermiyor olmasında şaşırtıcı bir yön yoktur. Zira çoğunlukla hiç telaffuz edilmiyor olsa da Kürt coğrafyasında geçtiği düşünülen ya da örneğin Siirt, Şanlıurfa veya Mardin'de yaşandığı açıkça ifade edilen bu dizilerde, Kürtçe yerine sıklıkla son derece yapay bir şiveyle Türkçe konuşulmakta, karakterler genellikle karikatürize “tıpılemeler” olarak sunulmakta ve sorunları da yine ağır hamaset içeren bir dil içinden ve çok yabancılaştırıcı bir biçimde ele alınmaktadır. Kürt sorununa ilişkin gerçek dünyadaki inkar ve asimilasyon kurmaca dünyalarda da aynı biçimiyle karşımıza çıkar. Neticede de kaçınılmaz olarak anlatılan hikayelerin Kürtlerin kendi hikayelerine tekabül etmediği yönünde bir hissiyata yol açar. Dolayısıyla etkileyici bir hikayesi ve ilgi çekici bir entrikası varsa bu diziler daha yoğun, yoksa daha az izlenmektedir. Kısacası, kamuoyunda “Doğu/Güneydoğu dizileri” olarak anılan bu diziler, çoğu kez bölge insanının kendi hikayesini bulduğu diziler değildir. Bu diziler eğer başarılı bir dramatik kurguya da sahip değilse özel bir ilgiye de konu olmamaktadır. Görece az izleniyorum olmak böyle açıklanabilir.

3.2. Haber Tüketim Örüntüleri

Soru formunun bu kısmında katılımcıların haber tüketiminin farklı boyutlarını ele alan sorular yöneltildi. En temel bulgular ise aşağıdaki şekilde özetlendi.

Haberleri en çok hangi kaynaktan alıyorsunuz?

İnternet	57,82%
Televizyon	36,73%
Gazete	2,21%
Radyo	1,87%

Tablo 5. Haber kaynağı

Katılımcıların %58'i haberleri internette alırken, ikincil tercihleri %36,7 ile televizyon olmuştur. Radyo ve yazılı basını haber kaynağı olarak kullanım oranları toplamda %4 oranlarında seyrediyor. Radyo ve gazetenin haber kaynağı olmaktan dramatik bir hızla uzaklaşmış olması esasen Kürt coğrafyasına özgü değildir. Oxford Üniversitesi'nin Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü tarafından yayınlanan 2019 raporu -üç yıl önce bile- Türkiye genelinde haberin giderek yüksek oranlarda internette ve sosyal medyadan izlendiğini gösteriyordu. Rapora göre Türkiye'de haber kaynağını en yüksek oranda sosyal medyanın da dahil olduğu internet oluşturuyordu. Ancak Türkiye'de izleyicinin haber kaynağı olarak televizyona da hâlâ yüksek oranda ilgi gösterdiği de biliniyor. Nitekim aynı kurumun 2020 ve 2021 raporlarında, internet haberlerine olan ilginin hızla artıyor olmasına rağmen, Türkiye'de televizyonun hâlâ en önemli haber kaynaklarından olduğu da belirtiliyor. Reuters'ın 2021 raporu ise pandeminin yazılı basına olan ilgiyi dünya çapında hızla düşürdüğüne özel olarak dikkat çekiyor.⁴ Nicel araştırmanın bulguları en çok yararlanılan haber kaynaklarına ilişkin olarak Türkiye ve dünya verileriyle uyumlu bir tablo sunuyor.

⁴ Bkz. *Reuters Institute Digital News Report 2019* (<https://www.digitalnewsreport.org/survey/2019/turkey-2019/>); *2020* (<https://www.digitalnewsreport.org/survey/2020/turkey-2020/>); *2021* (<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021/turkey>) ülke analizleri.

Haber en sık hangi araçtan alıyorsunuz?	Yaş Grubu			
	Genel	16-29	30-49	50+
Televizyon	37,60%	21,30%	35,70%	80,70%
Radyo	2,80%	3,20%	3,20%	0,80%
Gazete	3,80%	6,30%	1,30%	3,80%
İnternet	55,80%	69,30%	59,70%	14,70%

Tablo 6. Yaş grubuna göre haber kaynağı

Katılımcılar arasında 50 yaş ve üzerinde en çok takip edilen haber aracı %80,7 ile televizyon olmuştur. 16-29 yaş aralığındaki katılımcılar ile 30-49 yaş aralığındaki katılımcıların farkı ise televizyon izleme oranlarında görülebilir. 16-29 yaş aralığındaki katılımcılar, %21,3 oranında televizyon izlerken 30-49 yaş aralığındaki katılımcıların %35,7'si televizyon izliyor. Yaş azaldıkça televizyon izleme azalırken, internetten haber almanın arttığı gözlemlenebilir. 16-29 yaş aralığındaki katılımcıların %69,3 ile ve 30-49 yaş aralığındaki katılımcıların %59,7'sinin tercihi internetten haber almak. Radyo ve gazete tüketimi her yaş aralığında oldukça düşük, %1-6 arasında değişim gösteriyor.

Haberleri en sık hangi araçtan alıyorsunuz?	TV	Radyo	Gazete	İnternet
Erkek	28,2%	2,4%	6,1%	63,3%
Kadın	48,5%	3,2%	1,3%	47,0%

Tablo 7. Cinsiyete göre haber kaynağı

Katılımcı kadınlar, televizyonu %48,5 ile erkeklerden neredeyse iki kat daha çok haber aracı olarak kullanıyor. Katılımcı erkekler arasında internet tüketimi %63,3 ile kadınların %47 oranına göre daha fazla. Kadın ve erkeklerin tüketim oranları TV ve internet konusunda ciddi farklar gözlemlenirken radyo ve gazete tüketiminde çok bir değişim okumak mümkün değil. Bu durum radyo ve gazeteden haber kaynağı olarak yararlanma oranının zaten çok düşük olmasının da sonucu.

Haber en sık hangi araçtan alıyorsunuz? (son oy verilen siyasi partiye göre)		Genel	AK Parti	HDP	Oy Kullanmayan	Yeni Seçmen
		İnternet	55,80%	29,20%	68,80%	70,80%
Televizyon	37,60%	61,70%	28,30%	29,20%	39,20%	
Radyo	2,80%	3,60%	1,40%	0,00%	2,60%	
Gazete	3,80%	5,50%	1,50%	0,00%	3,20%	

Tablo 8. Son oy verilen siyasi partiye göre haber kaynağı

Siyasi görüşlere göre bakıldığında katılımcıların genelinde en sık haber alma aracı %55,8 ile internet. AK Parti seçmeni katılımcıların en sık haber alma aracı %61,7 ile televizyon iken HDP seçmeni katılımcılar %68,8 ile en çok internetten haber almaktadır. AK Parti seçmeni katılımcıların televizyondan haber alma yüzdesi internetten haber alma yüzdesinin yaklaşık iki katıdır. Bu durum AK Parti seçmenleri kendilerini televizyon ve anaakım medyada daha çok bulmalarından dolayı olabilir. Bu durumun tam aksini de HDP seçmeni katılımcılar için iddia etmek mümkün. HDP seçmeni, %68,8'i haberleri internetten alırken %28,3'i televizyondan alıyor. Bu durum HDP seçmeninin kendi dünyası ve sorunlarıyla ilgili haberleri televizyonda ve anaakım medyada bulamıyor olmasından dolayı alternatif medya aracı kullanma ihtiyacı olarak görülebilir. Bir yandan da HDP seçmeninin siyasete ve dış dünyaya ilgisi yüksek, politik bir kitle olması da bu seçmeni interneti daha fazla tercih etmeye yöneltiyor olabilir. Oy kullanmamış Kürtler, %70,8 ile ve ilk defa oy kullanacak Kürt seçmenler %55 ile internetten haber alıyor. Radyo ve gazete haber alma aracı olarak siyasi görüşe bağlı olarak pek değişmemekle beraber düşük, %1-6 oranlarında seyrediyor.

Haberleri en çok hangi televizyon kanallarından takip ediyorsunuz?

Fox TV	23,64%
A Haber/ATV	15,65%
Stêrk TV, Ronahî TV, Medya Haber	10,88%
CNN Türk	6,97%
Habertürk	5,27%
TRT Kanalları	3,23%
Artı TV	2,04%
Kanal D	2,38%
Halk TV	1,70%
NTV	1,53%
Ruhaw/ K24	0,85%
SHOW TV	0,85%
Tele 1	0,51%
Rehber TV	0,34%
Star TV	0,34%

Tablo 9. Haberlerin en çok izlendiği TV kanalı

Katılımcıların haber kaynağı olarak en çok takip ettiği kanal %23,6 ile **Fox TV'dir**. Diğerleri sırasıyla %15,6 ile **ATV/A Haber**, %10,8 ile **Stêrk TV, Ronahî TV, Medya Haber** ve %6,9 ile **CNN Türk** olarak gözüküyor. Diğer kanallar arasında ciddi bir farklılık gözükmemekle beraber düşük oranlarda seyrediliyor. Diyarbakır ve Van illerinde proje kapsamında yapılan toplantılarda bu veri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu veri, "Kürtçe yayın yapan televizyon kanallarını izliyor musunuz?" sorusuna verilen yüzde %75,68 oranındaki "hayır" (%24,32, "evet") cevabı ile ele alınarak verimli tartışmalara kaynaklık etmiştir.

Katılımcıların vurguladığı ortak noktalardan biri Kürtlerin Kürtçe medyayı tüketmemelerinin bir seçenek olmaktan ziyade zorunluluk olduğuydu.

Bu konu, Van'ta gerçekleştirilen 'Kürt Sorunu Bağlamında Türkiye Medyası' çalıştayında etraflıca tartışıldı. Çalıştay katılımcılarından biri konuyla ilgili olgulardan hareketle son derece detaylı bir açıklama sundu. Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi'nin bir araştırma raporuna referansla, Türkiye'de 3 Kürt'ten birinin Kürtçe bilmediğini, Kürtçe medya takip etmeyen kesimin de ekseriyetle

bunlardan oluştuğunu vurguladı. Aynı zamanda TÜİK verilerine göre Türkiye’de basılan 4746 yayının (dergi ve gazete) içinde Kürtçe günlük yayın olmadığını; Kürtçe eğitimin yasaklanmasından kaynaklı olarak Kürtçeyi anlayan ve üreten bir kesimin az olduğunu; devlet televizyonu **TRT Kurdî**’de ise Türkçe diksiyonla Kürtçe konuşulduğunu; 15 milyon kişinin evde anadilinde, Kürtçe konuşmasına rağmen bu kitlenin ancak binde 3’ünün kendi dilinde okuyazar olduğunu belirtmiştir. Bu veriler ışığında düşünüldüğünde “Kürtçe yayın yapan televizyon kanallarını izliyor musunuz?” sorusuna verilen %24,32 cevabın son derece büyük bir orana karşılık gelmektedir. Farklı bir katılımcı %24,32’nin azımsanmaması gerektiğini ve Türkiye’de artık iki kutuplu değil, arasına Kürt medyasını da alan üç kutuplu bir medya ortamının ortaya çıktığını belirtir. Diğer bir katılımcı gazeteci ise “Kürtçe kanal izliyor musunuz?” sorusu yerine asıl sorunun “eğer rahatça erişebileceğim bir Kürtçe kanal olursa izler misin?” olması gerektiğini vurgular. Diğer bir deyişle bu katılımcı bir tercihten ziyade bir zorunlulukla karşı karşıya olduğumuzu ifade eder. Katılımcılardan bir diğerine göre ise araştırma genelinde ortaya çıkan bulgular dünya eğilimleri ile paraleldir.

Başka bir gazeteci katılımcı da benzer bir şekilde Kürtçe televizyon kanallarının izlenme oranları ile karşılaştırıldığında örneğin; **Fox TV**’nin bu denli çok izlenmesini içerik zenginliği ve çeşitliliği ile açıklıyordu. “Belki de normalleşen bir hayatın, normal günlük hayatın içeriğine uygun bir yayın akışı yapacak bir Kürt medyasına ihtiyaç var,” diyen katılımcı, **Fox TV** izlenmesinin sadece ideolojik politik nedenlerle değil, bu kanalın prodüksiyon kalitesiyle, dizi, gündüz kuşağı programları ve müzik yarışmaları gibi başlıklar altındaki program çeşitliliğiyle açıklanabileceğine işaret etmekteydi.

Başka yorumlarda da **Fox TV**’in bu denli izlenmesinin görece hükümete uzak durması ve ara ara da olsa doğruları dillendirmesiyle ilgili olduğu, yani **Fox TV** izlemenin illaki kanala tam bir güven ve aidiyet hissetmekle açıklanamayacağı vurgulanmıştır. İzleyici elinden diğer seçenekler gittiği zaman mevcutlar arasında bir seçim yapmak durumunda kalıyordu. Kürtlerin yoğun olarak izledikleri televizyon ve radyoların kapanması, izleyicilerin televizyon aygıtından bu kanalları izleme seçeneklerini de ellerinden almıştı. Bu kanalların bazıları sonradan internet platformlarından yayına geçse de özellikle orta yaş ve üzeri Kürt yurttaşların eskiden izledikleri bu kanalların peşinde bu platformlara göç etmeye koşulları elvermiyordu. Dolayısıyla bölgede haber kanalı olarak en çok **Fox TV**’nin -ulusalcı mesajlarına rağmen- izleniyor olmasını bu bilgi çerçevesinde değerlendirmek gerektiği de tartışılan konular arasındaydı.

Çalıştaylarda yapılan tartışmalarda Kürtlerin bütün meselelerinin elbette Kürtlük ile ilgili olmadığını, işsizlik veya yoksulluk gibi akut yaşamsal sorunlarla boğuştuklarının ve ayrıca dış politikadaki meselelerle ve dünya olaylarıyla son derece ilgili olduklarının da altı çizildi. Kürtler bütün bu nedenlerle anaakım haber kanallarına ihtiyaç duyuyordu. Fakat anaakım medyanın iktidar yanlısı tutumu, diğer bir deyişle “havuz medyasının” aslında anaakım haberciliğin sonunu getirmiş olması gerçeği karşısında, Kürt yurttaşlar **Fox TV** gibi televizyon kuruluşlarına yöneliyordu. Kısacası Kürtlerin en çok **FOX TV** izliyor olmasında seçenek azlığının ve bu kanalın siyasi iktidara muhalif olmasının etkili olduğu belirtiliyordu.

3.3.

Medyaya ve Habere Duyulan Güven

GÜVEN	Hürriyet	Yeni Şafak	Yeniçağ	Halk Tv	Evrensel	Rudaw TV	Kurdistan 24 TV	Med Nuçe(Medya Haber)	ATV, A Haber	Akit	Sözcü	Oda Tv	Cumhuriyet	Birgün	Medyascope	T24	Gazete Duvar
	3,2	3,2	3,3	4,0	4,3	4,0	4,2	5,1	3,7	3,0	3,3	2,9	3,7	3,7	3,6	3,6	7,9

Tablo 10. Gazetelere duyulan güven

Bu kapsamda katılımcılardan gazeteleri 1- en az 10 en çok olarak duydukları güven açısından notlandırmaları istenmiştir. Araştırma bulguları katılımcıların 7,9 güven ortalama puanı ile en çok **Gazete Duvar**'a güvendiğini göstermektedir (anket çalışmasının **Gazete Duvar**'da yaşanan dağılım süreci öncesinde tamamlandığını vurgulamak gerekir). **Gazete Duvar**'ı, 5,1 ile **Med Nuçe(Medya Haber)** ve 4,3 ile **Evrensel** takip ediyor. Katılımcıların en az güven duydukları medya ve haber kanalı ise 3 ile **Akit**, 3,2 ile **Yeni Şafak** ve 3,2 ile **Hürriyet** ve 2,9 ile **Oda TV** olarak rapora yansıdı. Bu durum, yukarıda medya tercihleri ile ilgili yapılan değerlendirmeler ışığında okunduğunda ("tarafsız, nitelikli ve uluslararası yayınlar yapan medya mecraları tercih sebebi", Tablo 2) daha da bir anlaşılır olmaktadır.

Haber alma kaynakları arasında, sayacağım medya araçlarından hangisine ne kadar güvenirsiniz?

	Televizyon	Radyo	İnternet	Gazete (Basılı)	İnternet Gazeteleri, haber kaynakları	Sosyal Medya
Düşük (1,2,3,4)	60,7%	66,6%	49,9%	63,6%	58,2%	48,5%
Orta (5,6,7)	31,0%	25,8%	37,3%	30,9%	33,2%	40,2%
Yüksek (8,9,10)	8,3%	7,6%	12,8%	5,5%	8,6%	11,2%

Tablo 11. Haber kaynaklarına duyulan güven

Katılımcılar haber alma kaynakları arasında sırasıyla %12,8 ile en çok internete, %11,2 ile sosyal medyaya ve %8,6 ile internet gazetelerine güveniyor. En az güvendikleri haber kaynakları ise %66,6 ile radyo, %63,6 ile basılı gazeteler ve %60,7 ile televizyon. 15 Temmuz sonrası kapatılan Kürt televizyonları ve muhalif kanallarda kendilerini bulamayan Kürtlerin haber alma kaynaklarına olan güveninin düşük olduğu görülüyor.

Aşağıda sayacağım haber kuruluşlarının hangisine ne kadar güvenirsiniz?

	Hürriyet	Yeni Şafak	Yeniçağ	Halk Tv	Evrensel	Rudaw TV	Kurdistan24 TV	Med Nuçe	ATV, A Haber, Sabah	Akit	Sözcü	Oda Tv	Cumhuriyet	Birgün	T24	Gazete Duvar
Düşük	69%	66%	70%	58%	53%	59%	58%	44%	62%	74%	68%	75%	64%	62%	65%	51%
Orta	27%	28%	20%	31%	31%	27%	25%	33%	24%	18%	24%	20%	25%	28%	25%	32%
Yüksek	4%	5%	10%	12%	17%	13%	17%	23%	14%	8%	8%	5%	11%	10%	10%	17%

Tablo 12. Haber kuruluşlarına güven

Katılımcıların en çok güvendiği haber kaynağı %23 ile **Med Nuçe**'dir. Onu sırasıyla %17 ile **Kurdistan 24 TV** ve %17 ile **Evrensel** takip etmektedir. Katılımcıların en az güvendiği haber kaynakları ise sırasıyla %75 ile **Oda TV**, %74 ile **Akit** ve %70 ile **Yeni Çağ**'dir. Kürtlerin çözüm sürecinde ve Kürt sorununa yaklaşımında daha solda ve muhalif çizgide bulunan haber kaynaklarından destek görmemiş olmalarının bu kaynaklara duydukları güveni zedelediğini söylemek mümkündür. İzlenen kanallarla güven duyulan kanallar arasındaki ayırım TV ve haber tüketimi örüntülerinde güven ve beğeni arasındaki farklılığa işaret etmektedir. Yukarıda **Fox TV**'ye referansla yapılan tartışmada olduğu gibi, medya tüketimi sadece ideolojik ve politik değerler ve kimlikle açıklanamamaktadır. Beğenin daha karmaşık bir yapısı ve çok sayıda, dinamik belirleyeni ve değişkenleri mevcuttur.

GENEL	AK PARTİ	HDP
Med Nuçe	ATV, A Haber, Sabah	Med Nuçe
Evrensel	Akit	Evrensel
Gazete Duvar	Yeniçağ	Gazete Duvar
Halk TV	Yeni Şafak	Halk TV
Cumhuriyet	Evrensel	Birgün

Tablo 14. Oy verilen siyasi parti ve en çok-az güven duyulan medya kuruluşu

Oy verilen siyasi parti ile güven duyulan medya kuruluşları arasındaki ilişkiye bakıldığında AK Parti seçmenin en çok güvendiği medya kuruluşunun **ATV** iken, HDP seçmenin en çok güvendiği medya kuruluşunun **Med Nuçe** (Medya Haber) olduğu görülür. AK Parti seçmenin en az güvendiği medya kanalı **Evrensel**'dir. HDP seçmenin ise en çok güvendiği beş medya kuruluşu sıralamasında **Birgün** beşinci sırada yer alıyor. Diğer bir deyişle, HDP'liler bakımından **Birgün** diğerlerine kıyasla daha az güvenilen bir yayın organı olmakla birlikte yine de en çok güvenilen beş mecra arasındadır. **Yeni Şafak** ya da **Akit** gibi kendilerine isimleri verilerek sorulan diğer kuruluşlara ise Kürtlerin "güven listelerine" hiç girmeyen kuruluşlardır.

	GENEL	AK Parti	HDP
Med Nuçe	5,06	3,34	6,82
Evrensel	4,33	3,94	4,70
Gazete Duvar	4,10	3,83	4,41
Halk TV	3,96	3,73	4,21
Birgün	3,69	3,65	3,85
Medyascope	3,66	3,92	3,63
Cumhuriyet	3,72	3,47	3,60
T24	3,65	3,72	3,50
Sözcü	3,32	3,88	2,75
Yeniçağ	3,27	4,28	2,68
Hürriyet	3,17	3,87	2,63
Yeni Şafak	3,23	4,20	2,62
ATV, A Haber, Sabah	3,69	5,47	2,59
Akit	3,02	4,35	2,23

Tablo 15. Oy tercihine göre güven ortalaması (1-hiç güvenmiyorum, 10-tümüyle güveniyorum)

2018 seçimlerindeki oy tercihlerine göre AK Parti seçmenlerinin en çok güvendiği medya kuruluşları sırasıyla 5,5 ile **ATV**, 4,4 ile **Akit**, 4,3 ile **Yeniçağ** olmuştur. HDP'ye oy vermiş katılımcıların ise 6,8 ile **Med Nuçe**, 4,7 ile **Evrensel** ve 4,4 ile **Gazete Duvar**'a en çok güven duydukları görülmüştür. Katılımcıların genelinde en çok güvenilen medya kanalları 5,06 ile **Med Nuçe**, 4,3 ile **Evrensel** ve 4,1 ile **Gazete Duvar**'dır.

Sizce günümüzde Türkiye'de medyanın en önde gelen iki sorunu aşağıdakilerden hangileridir?

	%
Hükümet baskısı	61,2
Sansür ve otosansür	26,9
Muhalefet tepkisi	24,8
Sahiplik yapısı	17,3
Güvencesiz çalışma koşulları	17,0
Magazinleşme	16,3
Kısıtlayıcı yasal mevzuat	13,4
Satış ve reyting kaygısı	9,4
Nitelikli gazeteci yokluğu	8,3
Teknik yetersizlikler	4,3

Tablo 17. Medyanın sorunları

Katılımcıların Türkiye'de medyada gördüğü en önde gelen iki sorun %61,2 ile hükümet baskısı ve %26,9 ile sansür/otosansür iken medyada en az görülen iki sorun ise %8,3 ile nitelikli gazeteci yoksunluğu ve %4,3 ile teknik yetersizlikler olarak ortaya çıkıyor.

3.4.

Medyanın Sorunları

Günümüz Türkiye’inde medyanın bağımsız olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet	28,8%
Hayır	71,18%

Tablo 19. Medya bağımsızlığı

Katılımcıların %71’i Türkiye’de medyanın bağımsız olduğunu düşünmezken, medyanın bağımsız olduğunu düşünenlerin oranı %29 civarında. Araştırmada ortaya çıkan bu durum medyanın katılımcıların kahir ekseriyeti tarafından yanlış olduğunu düşündüklerini ortaya koyuyor.

Bu düşünceyi besleyen birçok unsur vardır. Her şeyden evvel, Kürt coğrafyasında Türkiye medyası ile olan tecrübenin -bu raporun giriş kısmında ve nitel analizde de belirtildiği gibi- bir güven ilişkisine pek imkan vermediği söylenmelidir. Kürtlerin tarihsel olarak yaşadıkları baskı ve hak ihlalleri, inkar ve asimilasyon önemli ölçüde de medyada bir dışlama ve yok sayma ile birlikte ilerlemiştir. Dolayısıyla Türkiye medyasına ilişkin güven duygusu hiçbir zaman çok güçlü olmamıştır. Çözüm sürecinde medyanın olumlu rolüne dikkat çekiliyor olmasına rağmen en nihayetinde medyanın partizanlığı ve bilhassa AK Parti döneminde Kürt sorunu söz konusu olduğunda medyanın bağımsız tercihler oluşturmadığı da altı çizilen konular arasındadır.

	Katılmıyorum (1,2)	Nötr (3)	Tamamen katılmıyorum (4,5)
Medya toplumsal çatışmaların çözümünde olumlu bir rol oynayabilir	27%	30%	43%
Medyanın insanların siyasal tutumlarını belirleme gücü vardır	24%	35%	40%
Medya siyasal kutuplaşmaları derinleştirebilir	23%	32%	45%
Türkiye’de medya tüm toplumsal kesimlere eşit mesafededir	50,68%	28,40%	20,92%
Türkiye’de medya farklı dünya görüşlerini yansıtan bir çoğulculuğa sahiptir	54,20%	27,14%	18,36%
Türkiye’de medya kuruluşları farklı toplumsal kesimlerin sorunlarını dile getiren kapsayıcı bir yapıya sahiptir.	54,20%	27,14%	18,36%
Türkiye’de haber medyası haberleri genellikle taraflı bir şekilde sunmaktadır	31%	31%	38%
Türkiye’de medya ve ifade özgürlüğü baskı altındadır	25%	30%	45%
Tutuklu gazeteciler gazetecilik faaliyetlerinden dolayı içeridedirler	31%	27%	42%
Yurtdışındaki vakıflardan fon almak medyanın bağımsızlığını zedeler	37%	35%	27%

Tablo 20. Medya hakkındaki kanaatler

Katılımcıların %54,20'si Türkiye'de medyanın farklı dünya görüşlerini yansıtan bir çoğulculuğa sahip olmadığını ve %54,2'si Türkiye'de medya kuruluşlarının farklı toplumsal kesimlerin sorunlarını dile getiren kapsayıcı bir yapıya sahip olmadığını düşünüyor. Katılımcıların %43'ü medyanın toplumsal çatışmaların çözümünde olumlu bir rol oynayacağına inanırken aynı zamanda %40'ı medyanın insanların siyasal tutumlarını belirleme gücünün var olduğunu düşünüyor. Medyanın toplum üzerinde ciddi bir etkisi olduğunu düşünenlerin oranı, yarı yarıya gözükmüyor. Katılımcıların %50,7'si Türkiye'de medyanın toplumun tüm kesimlerine eşit mesafede olmadığını düşünüyor ve medya ve ifade özgürlüğünün baskı altında olduğunu düşünenlerin oranı %45. Tutuklu gazetecilerin gazetecilik faaliyetlerinden dolayı içeride olduğunu düşünenler, %42 iken yurtdışındaki vakıflardan fon alınan medyanın bağımsızlığını zedelemeyeceğini düşünen katılımcıların oranı %37.

3.5. Doksanlı Yıllar ve Çözüm Süreci

Size göre Türkiye'de medya bağımsızlığının önündeki en önemli İKİ ENGEL aşağıdakilerden hangisidir?

	90'lar	2000'ler	Bugün
Hükümet	54,3%	31%	42%
Ordu	47,9%	11%	4%
Devlet	33,8%	22%	26%
Siyasi partiler	32,4%	19%	24%
Reklam verenler	3,2%	4%	4%
Medya sahipleri	8,7%	7%	13%
Derin Devlet	15,5%	7%	6%
Sivil toplum kuruluşları	0%	1%	1%
Şirketler	1,4%	1%	3%
Bilmiyorum/hatırlamıyorum	2,7%	4%	0%

Tablo 21. Medya bağımsızlığı önündeki engeller

Katılımcılara göre Türkiye'de medya bağımsızlığının önündeki en önemli iki engel 1990'larda %54,3 ile hükümet ve %47,9 ile ordu olarak görülürken 2000'lerde %31 ile hükümet ve %22 ile devlet gözükmüyor. Günümüzde ise %42 ile hükümet ve %26 ile devlet olarak görülüyor. 1990'lardan günümüze derin devlet kanaatinin zayıfladığı görülebilir. Medyanın bağımsızlığının önündeki engel olarak devletin oranı azalırken hükümetin oranının tekrar yükseldiği görülmektedir. Ancak bu konuda kesin bir kanaate varmak için daha detaylı sorgulamalara ihtiyaç vardır. Ordunun medya bağımsızlığındaki etkisi ise 1990'larda %47,9 iken bugün %4 olarak görülüyor. Aradaki büyük fark Türkiye'de değişen siyasi hayat çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ordunun medya bağımsızlığındaki etkisine bugün çok daha düşük oranda işaret edilmesi, hatta neredeyse artık böyle bir etkiden söz edilmiyor olması, AK Parti Hükümetinden ya da siyasi iktidardan bağımsız bir şekilde medya üzerinde etkide bulunan bir ordu tasavvurunun artık epeyce zayıflamış olmasıyla ilişkili olabilir.

1990'lı yıllarda anaakım Türkiye medyasının Kürt sorununa yaklaşımına dair sayacağım ifadelere ne kadar katılıyorsunuz?	KATILMIYOR	ORTADA	KATILYOR
Medya Kürt sorununun çözümüne yönelik yapıcı bir tutum benimsiyordu	55%	33%	11%
Medya Kürt sorununa dair haberleri bağımsız bir şekilde, bir etki ve yönlendirme altında kalmadan veriyordu	51%	35%	14%
Medya tüm toplumsal kesimlere eşit mesafede yaklaşıyordu	50%	35%	15%
Medya haberlerde farklı görüşleri yansıtıyordu	45%	34%	21%

Tablo 22. 1990'lı yıllarda medyanın Kürt sorununa yaklaşımı

Katılımcıların %55'i 1990'lı yıllarda medyanın Kürt sorununun çözümüne yönelik yapıcı bir tutum benimsemediğini, %51'i medyanın soruna dair haberleri bağımsız bir şekilde, bir etki ve yönlendirme altında kalmadan vermediğini, %50'si medyanın tüm toplumsal kesimlere eşit mesafede yaklaşmadığını düşünüyor.

Aşağıdaki medya kuruluşlarının çözüm sürecine yaklaşımlarını puanlayınız

	Hürriyet	Yeni Şafak	Yeni Çağ	Sözcü	Birgün	Cumhuriyet	Akit	Sabah	Özgür Gündem	Zaman Gazetesi	Taraf Gazetesi	Radikal Gazetesi	Halk TV	Akşam
Olumsuz (1,2,3,4)	71%	65%	67%	71%	62%	64%	69%	65%	48%	71%	65%	61%	62%	63%
Orta (5,6,7)	25%	29%	25%	23%	31%	30%	26%	26%	29%	24%	27%	34%	29%	29%
Çok olumlu (8,9,10)	4%	5%	7%	6%	6%	5%	5%	9%	23%	5%	7%	6%	9%	8%

Tablo 23. Medya kuruluşlarının çözüm sürecine yaklaşımı

Katılımcılar, medya organlarından çözüm sürecine en olumsuz yaklaşan üç organın %71 ile **Hürriyet**, %71 ile **Zaman** ve yine %71 ile **Sözcü** olduğunu düşünüyor. Kürtler, medya organlarından çözüm sürecine en olumlu yaklaşan üç medya organının ise %23 ile **Özgür Gündem**, %9 ile **Sabah** ve %9 ile **Halk TV** olduğunu düşünüyor.

	Katılıyor	Ortada	Katılmıyor
Doksanlardan 2000'lere medyanın Kürt sorununa yönelik tutumunda olumlu değişiklikler olmuştur	49%	36%	14%
Medya Kürt sorununun çözümüne yönelik daha yapıcı bir tutum benimsemiştir	48%	34%	18%
Medyada savaş dili daha fazla benimsenmiştir	37%	32%	31%
Medya Kürt sorununa dair haberlerde resmi görüşün dışına çıkmamıştır	34%	37%	29%
Medya üzerindeki askeri vesayet son bulmuştur	48%	34%	18%
Anaakım medya çözüm sürecine olumlu bir katkı sunamamıştır	40%	39%	21%
Anaakım medya çözüm sürecinde tüm tarafların taleplerini adil bir şekilde yansıtmıştır	52%	34%	14%
Anaakım medya çözüm sürecinde Kürtlere yönelik önceki dönemlere göre daha kapsayıcı bir dil kullanmıştır	44%	36%	20%
Anaakım medya çözüm sürecinde kadınların bakışını ve görüşlerini yansıtmamıştır	40%	36%	24%
Anaakım medyanın çözüm sürecindeki tavrı hükümetin çizgisine bağlı olarak şekillenmiştir	30%	35%	35%
Anaakım medya çözüm sürecinde temel haklar ve özgürlükleri temel alarak yayın yapmıştır	50%	35%	15%
Anaakım medya çözüm sürecinde kardeşlik, insanlık vb. değerlere vurgu yapan duygusal bir yayıncılık yapmıştır	48%	35%	16%

Tablo 24. 2002'den sonra Türkiye medyasının Kürt sorununa yaklaşımı

Katılımcıların çoğunluğuna göre AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesinin ardından anaakım Türkiye medyasının Kürt sorununa yaklaşımı değişmiştir. Katılımcıların %49'u 1990'lardan 2000'lere medyanın Kürt sorununa yönelik tutumunda olumlu değişiklikler gerçekleştiğini, %48'i medyanın Kürt sorununun çözümüne yönelik daha yapıcı bir tutum benimsediğini, medyanın Kürt sorununa dair haberleri bağımsız bir şekilde, bir etki ve yönlendirme altında kalmadan verdiğini söylemiştir.

Anaakım medyanın günümüzde Kürt sorununa yaklaşımına dair sayacağım ifadelere ne kadar katılıyorsunuz?	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne de katılmıyorum	Tamamen katılıyorum
Anaakım medya Kürt sorununa demokratik bir açıdan yaklaşmaktadır	50%	34%	16%
Anaakım medya Kürt sorunu konusunda resmi görüşten bağımsız tavır alabilmektedir	48%	35%	17%
Anaakım medya Kürt sorununun barışçıl yollardan çözülmesini istemektedir	48%	35%	18%
Anaakım medya Kürtlere yönelik ayrımcı bir dil kullanmaktadır	30%	33%	36%
Anaakım medya Kürt sorununa dair insan hakları odaklı bir yayıncılık politikası benimsemektedir	51%	34%	15%
Anaakım medyada Kürtler adil bir şekilde temsil edilmektedir	49%	34%	17%

Tablo 25. Anaakım medyanın bugün Kürt meselesine bakışı

Anaakım medyanın günümüzde Kürt sorununa yaklaşımına dair düşünceleri ise yukarıdaki tabloda ortaya koyulmuştur. Katılımcıların %49'u Kürtlerin adil bir şekilde temsil edilmediğini, %50'si anaakım medyanın Kürt sorununa demokratik bir açıdan yaklaşmadığını, %48'i Kürt sorunu konusunda resmi görüşten bağımsız tavır alamadığını, sorununun barışçıl yollardan çözülmesini istemediğini, soruna dair insan hakları odaklı bir yayıncılık politikası benimsemediğini düşünüyor.

Türkiye’de anaakım medya Kürt sorununu aşağıdaki terimlerden hangileriyle birlikte ele almaktadır? (İKİ TERİM)	%
Terör	49,1
Siyaset	33,7
Bölücülük	48,3
Demokrasi	13,4
İnsan Hakları	13,9
Barış	14,5
Irkçılık	8,2
Şiddet	2,9
Güvenlik	2,6
Kimlik	3,2
Kalkınma	1,5
Geri kalmışlık	0,9
Ekonomi	1,5
Kardeşlik	2,4
Savaş	0,5
Müzakere	0,9
Din kardeşliği	0,5
Vatandaşlık	0,2
Özgürlük	7

Tablo 26. Anaakım medya ve Kürt sorunu: terimler

Katılımcılar, Kürt sorununun anaakım medyada Türkiye’de en çok terör ve bölücülük kelimeleriyle birlikte ele alındığını düşünüyor. Kürt sorununun anaakım medya tarafından en az ele alındığı iki terim ise geri kalmışlık ve ekonomi. Medyanın Kürt sorununa yönelik söylemleri Kürtlerin medya organlarına yönelik güven endeksini ortaya koyuyor. Katılımcılardan yola çıkarak çözüm sürecinde gösterilen tutumlar ve yapılan davranışların Kürtlerin medya algısında büyük oranda belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

4.

SONUÇ

Kürtlerin Türkiye medyası ile Kürt sorunu bağlamındaki tecrübeleri ve bu tecrübe neticesinde oluşan Türkiye medyası algısı tek tek olaylar bazında bakıldığında acılarla yaşanmış bir tarihin yansımalarıyla doludur. Payına çokça acı, yıkım ve ölüm düşmüş Kürt toplumu bakımından Türkiye yaygın medyasının bu bağlamdaki tutumu hep ikinci bir acı, ikinci bir inkar ve ayrımcılık biçimi ya da ölüm söz konusu olduğunda da çoğu kez adeta “ikinci bir ölüm” gibi yaşanmıştır. Medya temsilcileri Kürtler bakımından çoğu kez hiçbir duygudaşlık imkânı sunmamıştır. Örneğin, Vedat Aydın’dan Musa Anter’e Kürt aydınların katledilmesi olaylarını anaakım haber medyasının etraflı, adil ve bu vahim olayların bir daha tekerrür etmemesine katkıda bulunan bir barış dili içinden haberciliğe konu ettiğini söylemek mümkün değildir. Bir zamanlar Ahmet Kaya’ya yapılanlara benzer biçimde bugün Aynur Doğan gibi Kürt sanatçıları ya da daha evvel Amedspor örneğinde rastladığımız gibi Kürt sporcuları hedefe koyan nefret söylemi ve saldırılar hakkında da yaygın medya düzeninde adil bir söz imkanı yoktur.

Bu olaylar sonrasında adil bir temsil beklentisiyle anaakım haber medyasına yönelen Kürt yurttaşların otuz yıl evvel de bugün de kırgınlık, öfke ya da katlanmış bir acı hissetmeden bu olaylarla ilgili bir gazete haberi okuyamadığını ya da bir televizyon haberi izleyemediğini söylemek abartı olmaz. Ya hiçbir haber yoktur, ya haber eksiktir ya da olayı manipüle eden ve failleri belirsizleştiren, hatta haklı çıkaran yanlı ifadeler ve imalar eşliğinde verilmiştir. Bugün Şenyaşar Ailesi örneğinde gördüğümüz gibi sıradan Kürt yurttaşların maruz kaldığı, yaşam hakkı ihlalleri de dahil olmak üzere ağır hak ihlallerine de bu yaygın medya düzeninde “adil” bir temsil imkânı yoktur.

Kürtlerin Türkiye medyası algısını ortaya çıkarmaya yönelik olarak yapılan görüşmelerde, anketlerde ve çalıştaylarda bu anlamda hep boşa çıkmış bir “adil temsil” beklentisinin izlerini görmek mümkündür. Bununla birlikte Kürt yurttaşlar ve kanaat önderleriyle yapılan görüşmelerde ve saha araştırmasında, tekil olayları kuşatan bu ağır hayal kırıklığının ya da “kötü hatıraların” medyaya ilişkin genel ve “donmuş” bir algıya yol açmadığını da şaşırtıcı bir biçimde görmek mümkündür.

Kürt toplumu tarihin ve tecrübenin ağırlığını tam da bu yüz yıllık tarih ve bu tecrübe sayesinde politik bir olgunlukla dengelemeyi öğrenmiş bir toplumdur. Medyaya bakışlarında da bu olgunluk gözleniyor. Gerek saha araştırması gerek nitel analiz, Kürtlerin Kürt sorunu bağlamında Türkiye medyasını değerlendirirken toptancı olmayan bir yaklaşımla iyi dönemleri kötü olandan, adil medya pratiklerini adil olmayan pratiklerden ayırt etme çabası içinde olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda “Kürt medyası” olarak anılan medyayı da aynı sorun bağlamında ağır bir eleştirel değerlendirmeden geçirmekten de imtina etmiyorlar.

Türkiye’de Kürtlerin Türkiye medyasına dair kanaatlerini ve Türkiye medyasının Kürt sorununa ve Çözüm Süreci’ne dair fikirlerini niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemleri eşliğinde ele aldığımız çalışmamızın temel bulguları ve ulaştığımız sonuçlar bu genel değerlendirme ışığında şu şekilde özetlenebilir:

Kürt kamuoyu, medyanın siyasal, toplumsal ve kültürel hayatta son derece önemli bir rol oynadığını kabul etmekte, medyanın kitleleri etkileme ve kanaatleri şekillendirme noktasında olumlu ya da olumsuz bir yerinin olduğunu vurgulamaktadır. Konu Türkiye medyası olduğunda ise bu değerlendirme, Türkiye medyasına dair bir dizi olumsuz kanaatle birlikte yoğunlaşmaktadır. Lakin kimi değerlendirmeler, medyanın kutuplaştırıcı dilinin toplumda tam olarak karşılığını bulmadığını belirterek, medya ve toplum arasında daha karmaşık bir etkileşimin varlığına da dikkat çekmektedir. Bundan da öte özellikle çözüm süreci medya ve gazetecilik pratiklerini değerlendirirken, bu dönemde medyanın zaman zaman çatışmalı konuları ve önyargıları askıya almayı ya da arkada bırakmayı teşvik eden olumlu işlevine vurgu yapan katılımcı sayısı da az değildir.

Bir başka deyişle, katılımcılar medyaya dair kategorik olarak olumsuz bir tavır takınmamaktadır. Araştırmanın neredeyse tüm katılımcılarına göre bağımsızlık ve tarafsızlık medyanın demokrasiye, toplumsal barışa ve çözüme katkı yapması noktasında en önemli etkenlerdir. Bununla birlikte katılımcıların kahir ekseriyeti Türkiye medyasının ne bağımsız ne de tarafsız olduğunu düşünmektedir. Türkiye medyasının bazı dönemlerde devlet ve derin devlet, bazı dönemlerde ordu, kimi zaman hükümet, kimi zaman da sermaye ve hatta farklı tarihsel dönemlerde bunların bir koalisyonunun vesayetinde ya da kontrolünde olduğu düşünülmektedir. Yine katılımcılara göre bu durum medyanın ve barış gazeteciliğinin önündeki en büyük engellerden biri olmaktadır.

Katılımcılara göre hak ve barış odaklı, farklı toplumsal seslere kulak veren, sorgulayan, eleştiren, olayların karmaşıklığını aktarmaya çalışan bir medya dilinin yerine, güncel siyasi, bürokratik ve ekonomik ilişkilere dayalı döneme ve duruma göre değişen bir medya söylemi ve yapılanması ile karşı karşıyayızdır. Bu da Türkiye’de medyanın barış ve çözüme yapabileceği katkının, bir başka deyişle, önemli bir potansiyelin gerçekleşmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Medyanın çözüm sürecinde oynadığı ve katılımcıların önemli bir kısmına göre olumlu olan rolden hızla vazgeçilip eski kutuplaştırıcı savaş diline geçilmesi de bunu göstermektedir.

Bununla birlikte, yapılan derinlemesine görüşmeler, bağımsızlık, tarafsızlık ve barış dilini benimseme konusunda Kürt medyasının da sorunları olduğunu ve Kürt medyasının da üzerine düşen görevler olduğunu ortaya koymaktadır. Medyanın bir kutuplaşmanın tarafı değil, farklı siyasi kutuplar ve görüşlerin kendine ifade şansı bulduğu bir diyalog ve müzakere alanı olması gerektiği çok sayıda katılımcı tarafından vurgulanmıştır.

Bu noktalardan hareketle, araştırmamızın en temel bulgularından ve sonuçlarından birinin, kutuplaşmış, savaş dilinin hâkim olduğu; siyasi-ekonomik-hukuki baskılar, sansür, otosansür ve benzeri etkiler altında sıkışıp kalmış bir medya ortamında, barış dilinin yükseltilmesinin yolunun siyasal iktidarlar ve sermaye gruplarına olduğu kadar katı ideolojik yaklaşımlara ve politik aidiyetlere mesafeli olmaktan geçtiğidir. Aynı zamanda yurttaş yararını gözeten ve üstün tutan bir anlayışın da barış dilinin güçlenmesine hizmet edeceği açıktır.

Araştırmamızda katılımcılar bu durumu daha çok “tarafsızlık” ve “bağımsızlık” gibi terimlerle ifade etmeyi tercih etseler de eleştirel medya çalışmaları alanında bugün kabul gören yaklaşım bilhassa “tarafsızlığın” gerçekte mümkün olmadığıdır. Olaylar ve olgular her zaman kaçınılmaz olarak bir “taraf” pozisyonundan çerçevelenir. Bu nedenle politik ve/ya ekonomik çıkar çevrelerinden bağımsız olma çabasından vazgeçmeden, yurttaştan, hak ihaline maruz kalandan veya güçlünün karşısında güçsüzden yana taraf olmak mümkündür. Görüşmelerde dile getirilen bağımsızlık ve tarafsızlık ifadeleri yakından incelendiğinde esasen bunun anlatılmaya çalışıldığı da görülebilir.

Katılımcılara göre, Çözüm Süreci boyunca Türkiye medyasının demokratik ve çoğulcu söylemi -her ne kadar konjonktürel ve bağımlı da olsa- umut verici ve çok sayıda ders çıkarabileceğimiz bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Her şeyden evvel çözüm sürecinde, meselenin konuşulabilmesi ve Kürtlerle ilgili temsillerde bir normalleşmenin ortaya çıkması bile

önemli bir kazanımdır. Bu araştırmanın amaçlarından biri de bu derslere dair kamusal bilgi üretmek ve hak temelli bir barış ve çözüm dilinin medyaya egemen olması sürecine katkıda bulunmaktır.

Raporda başta kavramsal çerçevenin kurulduğu giriş kısmının sonunda olmak üzere bölümler arasında da değerlendirmelere yer verildiğinden burada araştırma bulgularını yeniden özetlemiyoruz. Ancak bitirirken, Kürtlerin Kürt sorununa ilişkin Türkiye medyası algısının sadece medyaya değil toplumun geneline bir sorumluluk yüklediğini belirtmek gerekir. Barışın inşa edilebilmesinin en önemli koşullarından biri de çatışmalı konular hakkında etraflı bilgi sahibi olmaktır. Bu nedenle sözünü ettiğimiz sorumluluğa, birbirimizin hikayesi hakkında bilgi sahibi olmak sorumluluğu da diyebiliriz. Bu araştırmanın kendisi de böyle bir sorumluluğu paylaşıyor. Medyanın bizleri birbirimiz hakkında bilgilendirme potansiyeli vardır. Türkiye’de medya ortamının bugünkü içler acısı haline ve kırk yıllık “kötü tecrübeye” rağmen Kürt yurttaş ve kanaat önderlerinin bu potansiyele işaret ediyor olması umut vericidir.

5.

KAYNAKLAR

2932 Sayılı Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun, kanundmc06602932.pdf (tbmm.gov.tr)

Adaklı, Gülseren (2015). “Kürt Sorununun ‘Çözüm Süreci’ Biterken AKP Medyası ve Psikolojik 15 Savaş.” Mülkiye Dergisi, 39(4): 1-41. 1128 (dergipark.org.tr)

Akyol, Hüseyin (2010). “Kürt Medyasında Yirmi Yıl.” İstanbul: Evrensel Basın Yayın.

Alankuş, Sevda (2016). Barış Gazeteciliği El Kitabı, IPS İletişim Vakfı: İstanbul.

Althusser, Louis (2006). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. İstanbul: İthaki Yayınları.

Aras, Bülent vd. (2009), Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) ve Piyasa ve Ekonomi Araştırmaları (POLMARK). Ankara. 20130109171358_turkiyenin-kurt-sorunu-algisi.pdf (setav.org)

Arslan, Rengin (2015). “90'larda ne olmuştu? Güneydoğu'da gazeteci olmak” BBC News Türkçe. 6 Eylül 2015.

Ayan, Vahdet Mesut (2019). Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye Medyası ve Tarihsel Blokun Dönüşümü. Doktora Tezi, Ankara 539514.pdf (ankara.edu.tr)

BBC Türkçe(2016). “RTÜK'ten Gün TV'ye karartma, İMC TV'ye Para Cezası.” 11 Mart 2016. RTÜK'ten Gün TV'ye karartma, İmc TV'ye para cezası - BBC News Türkçe

Bianet (2011). “Özgür Gündem 17 Yıl Sonra Yeniden ; Hoş Geldin!”. 04 Nisan 2011. Özgür Gündem 17 yıl Sonra Yeniden; Hoş Geldin! - bianet

Bianet (2015). “#DİHAYasansürekarşı Kampanya”. 15.09.2015. #DİHAYasansürekarşı Kampanya - bianet

Coşkun, Vahap (2014). Çözüm Süreci: Dün, Bugün, Yarın. Liberal Düşünce. 75(19): 7-18. 790574 (dergipark.org.tr)

Coşkun, Vahap (2015). Çözüm Süreci: Kazanımlar Ve Tehditler. Democratic Progress Institute(DPI). PROOF1_Turkish_Dublin_Roundtable_FINAL-WEB.pdf (democraticprogress.org)

Cumhuriyet (2016). “12 TV, 11 Radyo Kanalı Kapatıldı.” 29 Eylül 2016. 12 TV, 11 radyo kanalı kapatıldı (cumhuriyet.com.tr)

Çapan, Fırat (2020). Çatışma Çözümü ve Barış İnşası Dünya Deneyimleri Serisi – 2 Askerî Zafer Barış Getirir mi? Sri Lanka Örneği. Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi(DİSA). Askerî Zafer Barış Getirir mi? SRİ LANKA ÖRNEĞİ – DİSA (disa.org.tr)

ÇGD (2022). “Öldürülen Gazeteciler.” 9.01.2022. Çağdaş Gazeteciler Derneği - Öldürülen Gazeteciler (cgd.org.tr)

Çiçek, Cuma (2018). 2013-2015 Çözüm Süreci'nde Sivil Toplum Kuruluşları. İstanbul: Barış Vakfı, 2017_turkce_rapor.pdf (barisvakfi.org)

Çiçek, Cuma ve Vahap Coşkun (2016). Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak Ankara: Barış Vakfı. Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci – Barış Vakfı (barisvakfi.org)

Dakak, Turgay (2015). 90'larda Kürt Sorunu Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Yeniden Üretilmesinde Medyanın Rolü (Milliyet Gazetesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi | Anasayfa (yok.gov.tr)

Deutsche Welle (2021a). "RSF: Türkiye'de Basının Yüzde 90'ı Hükümete Yakın Çevrelerin Kontrolünde." 29 Ocak 2021. RSF: Türkiye'de basının yüzde 90'ı hükümete yakın çevrelerin kontrolünde | Türkiye | DW | 29.01.2021

Deutsche Welle (2021b). "Freedom House: Türkiye İnternette Özgür Değil." 21 Eylül 2021 Freedom House: Türkiye internette özgür değil | Türkiye | DW | 21.09.2021

Disk Basın İş (2015). Savaşın 40 günlük Bilançosu. 2 Eylül 2015. www.diskbasinis.org. Savaşın 40 günlük basın bilançosu (diskbasinis.org)

DPI (2012). Çatışmaların Çözümünde Yerel ve Bölgesel Medyanın Rolü. İstanbul: Democratic Progress Institute(DPI) DPI-Roundtable-The-Role-of-Local-Media-in-Conflict-Resolution-TURKISH.pdf (democraticprogress.org)

DPI (2014). Çatışma Çözümünde Dil, Kimlik ve Medyanın Rolü. İstanbul: Democratic Progress Institute(DPI). Dilin-Kimliğin-ve-Medyanın-Çatışma-Çözümündeki-Rolü-Rapor-1.pdf (secbir.org)

DİTAM (2019). Toplumsal Barışın İnşasında Güney Afrika Deneyimi. <http://ditam.org/wp-content/uploads/2019/10/Güney-Afrika-Deneyimi-Konferansı-Kitap-Güncel.pdf>

Elmas, Esra ve Dilek Kurban (2011). İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye'de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi-1. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) rapor_iletisimsel_Demokrasi_Demokratik_iletisim_Turkiyede_Medya_Mevzuat_Politikalar_Aktorler.pdf (tesev.org.tr)

Eres Benan, Hakan Yüksel (2017). "AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi" HalaGazeteciyiz.net AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi - HalaGazeteciyiz

Euronews (2021a). "AİHM'nin 2020 bilançosu: İfade özgürlüğünün en çok ihlal edildiği ülke Türkiye." 25 Ekim 2021. AİHM'nin 2020 bilançosu: İfade özgürlüğünün en çok ihlal edildiği ülke Türkiye | Euronews

Euronews (2021b). "Rapor: Türkiye son 10 Yılda En Çok Otoriterleşme Gösteren İlk 10 Ülke Arasında." 10 Mart 2021. Rapor | Türkiye son 10 yılda en çok otoriterleşme gösteren ilk 10 ülke arasında | Euronews

Euronews (2021c). "Freedom House Raporu: Türkiye, 195 Ülkenin Bulunduğu Özgürlük Sıralamasında 146. Sırada." 04 Mart 2021. Freedom House raporu: Türkiye, 195 ülkenin bulunduğu özgürlük sıralamasında 146. sırada | Euronews

Euronews (2021d). "Uluslararası Gazeteciler Federasyonu: Türkiye, Dünyanın En Büyük gazeteci Hapishanesi" 12 Mart 2021. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu 2020 Raporu: 'Türkiye, dünyanın en büyük gazeteci hapishanesi' | Euronews

Evrensel (2020a). "24 Temmuz Basın Bayramı raporu | 18 yılda en az 721 gazeteci tutuklandı" 23 Temmuz 2020. 24 Temmuz Basın Bayramı raporu | 18 yılda en az 721 gazeteci tutuklandı - Evrensel

Evrensel (2020b). “Kürtleri Birleştiren Ses: Erivan Radyosu” 11 Kasım 2021. Kürtleri birleştiren ses: Erivan Radyosu - Evrensel

Free Web Turkey(2021). “Erişim Engelleri Başta Kürt Basınıni Etkiliyor” 22 Haziran 2021 Erişim engelleri başta Kürt basınıni etkiliyor | FreeWebTurkey

Gazeteduvar (2017). “RTÜK: OHAL Döneminde 70 Televizyon ve Radyo Kapatıldı” 1 Kasım 2017. RTÜK: OHAL döneminde 70 televizyon ve radyo kapatıldı (gazeteduvar.com.tr)

IHOP (2018). “Olağanüstü Hal Tedbir ve Düzenlemeleri: Güncellenmiş Durum Raporu-Türkiye 21 Aralık 2016-31 Aralık 2017.” İnsan Hakları Ortak Platformu(IHOP). 11 Ocak 2017 olağanüstü Hal tedbir ve düzenlemeleri (ihop.org.tr)

Köse, Talha (2017). “Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü” Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 1(4): 13-40. 328509 (dergipark.org.tr)

Kösedağ, Mehmet Sena (2009) “Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını.” Selçuk İletişim, 1(12):475-501. Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını (acarindex.com)

Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri (2012). İktidarın Çarkında Medya: Türkiye’de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi-3. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV). rapor_Iktidarın_Carkında_Medya.pdf (tesev.org.tr)

Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri (2013). Türkiye’de Özgür ve Bağımsız Bir Basın İçin Siyasa Önerileri. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi-4. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV). rapor_Turkiyede_Ozgun_Ve_Bagimsiz_Bir_Basin_Icin_Siyasa_Onerileri.pdf (tesev.org.tr)

Mezopotamya(2021). “Patates İzdihamı Haberimiz ‘Kamu Düzenin Korunmasına Aykırı’ sayıldı.” 1.06.2021. Patates izdihamı haberimiz 'kamu düzenin korunmasına aykırı' sayıldı - Mezopotamya Ajansı (mezopotamyaaajansi35.com)

Özçetin, Burak (2021). Kitle İletişim Kuramları, İletişim Yayınları: İstanbul (5. Baskı).

RSF (2021). “Otoriterlik Medyayı Ele Geçirdi”. Erişim Tarihi: 10.01.2022. Türkiye mi| RSF

RTÜK (2010a). Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlarla İlişkin Usul ve Esaslar, Erişim Tarihi: 10.01.2022. RTÜK | Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2010b). Yayına izin Verilen Kuruluşlar. Erişim Tarihi: 10.01.2022. RTÜK | Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2016). RTÜK’ün 28.01.2016 Tarih ve 103 Sayılı Kararı, RTÜK | Kararlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2018). RTÜK’ün 25.07.2018 Tarih ve 58 Sayılı Kararı, RTÜK | Kararlar (rtuk.gov.tr)

Rudaw(2017). “Rûdaw Türksat’tan Çıkarıldı.”27 Eylül 2017. Rûdaw Türksat’tan çıkarıldı | Rudaw.net

Sert, Osman (2020). “Türkiye ve Kürt Sorunu Jeopolitik ve Yeni Bir Girişim İmkânı” DPI Democratic Progress Institute, Turkey-and-the-Kurdish-Issue-Osman-Sert.pdf (democraticprogress.org)

Sözeri Ceren (2018). “Anaakım Medyanın Bitişi Demek.” 21 Mart 2018. Ceren Sözeri : Anaakım medyanın bitişi demek (cumhuriyet.com.tr)

Sözeri, Ceren ve Zeynep Güney(2011). Türkiye’de Medyanın Ekonomi Politikği: Sektör Analizi. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi-2. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) rapor_Turkiyede_Medyanin_Ekonomi_Politigi_Sektor_Analizi.pdf (tesev.org.tr)

Uçar, Fuat ve Osman Akandere (2017), “Turgut Özal’ın Kürt Sorununa Yaklaşımı.” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 61:365-392. Microsoft Word - 12-UÇAR Fuat-Osman Akandere-metnin son halı (dergipark.org.tr)

World Justice Project (2021). “Rule of Law Index: 2021.” WJP-INDEX-2021.pdf (worldjusticeproject.org)

Yezdani, İpek, “Pandeminin Gölgesinde Gazetecilik: Türkiye – Covid 19’un Türkiye’deki Bağımsız Medya Üzerindeki Etkisi.” IPI Raporu, tur-turkey-report-covid19-impact-on-B9ZH.pdf (gazeteduvar.com.tr)

EK 1.

Katılımcı listesi

Katılımcı No:	Yer, Meslek
1	Şanlıurfa, GAZETECİ AKTİVİST
2	Diyarbakır, MEDYA YÖNETİCİSİ
3	Şanlıurfa, HUKUKÇU
4	Diyarbakır, GAZETECİ
5	Diyarbakır, SİYASETÇİ
6	Diyarbakır, GAZETECİ
7	Şanlıurfa, GAZETECİ
8	Şanlıurfa, HUKUKÇU
9	İstanbul, STK TEMSİLCİSİ
10	Diyarbakır, GAZETECİ
11	Şanlıurfa, GAZETECİ
12	Diyarbakır, GAZETECİ
13	Diyarbakır, GAZETECİ
14	Van, GAZETECİ
15	Şanlıurfa, YAZAR
16	Şanlıurfa, HUKUKÇU
17	Diyarbakır, GAZETECİ
18	Diyarbakır, GAZETECİ

19	Batman, HUKUKÇU
20	İstanbul, HUKUKÇU
21	Diyarbakır, GAZETECİ
22	Diyarbakır, GAZETECİ
23	Diyarbakır, GAZETECİ
24	Diyarbakır, GAZETECİ
25	İstanbul, GAZETECİ
26	Diyarbakır, HUKUKÇU
27	Muş, STK
28	İstanbul, GAZETECİ
29	Diyarbakır, GAZETECİ
30	Ankara, GAZETECİ
31	Diyarbakır, STK
32	Van, GAZETECİ
33	Ankara, GAZETECİ
34	Ankara, STK
35	Van, STK
36	Diyarbakır, GAZETECİ
37	Van, HUKUKÇU
38	Ankara, GAZETECİ
39	Diyarbakır, HUKUKÇU
40	Van, STK

